

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАБІНЕЦЬ Оксана Павлівна

УДК 351/352:332:911.375.1

ДИСЕРТАЦІЯ
**ВЗАЄМОВПЛИВИ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ТА УРБАНІЗАЦІЇ**

Спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування
Галузь знань 28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.П. Бабінець

.

Науковий керівник: КОЛТУН Вікторія Семенівна,
доктор наук з державного управління, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Бабінець О.П. Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі публічного управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, Київ, 2024.

Дисертаційне дослідження присвячено висвітленню та вирішенню актуальних проблем, пов'язаних з потребою визначення пріоритетних напрямів та механізмів удосконалення системи публічного управління в умовах урбанізаційних процесів.

У дисертації здійснено науково-теоретичне обґрунтування взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації. З'ясовано теоретико-методологічні засади кореляції взаємовпливів процесів розвитку публічного управління й урбанізації та доведено, що врахування впливів урбанізаційних процесів та перетворення їх у спектр потенційних можливостей, спрямованих на забезпечення загального блага, яке тлумачимо як гармонійну рівновагу між забезпеченням першочергових інтересів і потреб суспільства, є істотною передумовою ефективного розвитку процесу публічного управління на кожному з етапів їх ко-еволюції.

Обґрунтовано теоретичні засади процесів розвитку публічного управління та урбанізації, визначено онтологічну сутність і природу феноменів «урбанізація» (підвищення ролі міст у суспільстві, зокрема шляхом збільшення кількості урбанізованих територій і розширення їхніх площ, зростання частки міського населення, посилення впливу на навколишнє середовище і спосіб життя людей) та «публічне управління» (багатовекторні цілеспрямовані впливи на життєдіяльність населення певної території з метою удосконалення та розвитку об'єкта управління). Запропоновано авторське уточнення дефініції «урбанізація» з позиції її впливу на розвиток публічного управління як глобального феномена, характерною особливістю якого, крім

збільшення кількості міського населення й зростання ролі міст, є концентрація ресурсного потенціалу (демографічного, фінансово-економічного, демографічного, політичного, соціокультурного тощо) та значний вплив на суспільне життя, довкілля, сталий розвиток, що зумовлює формування нових засад планування соціально-економічного розвитку населених пунктів.

Удосконалено науково-теоретичний підхід до стадіального розвитку урбанізаційних процесів, зокрема проаналізовано теорію життєвого циклу зростання міст Л.Клаасена (L.Klaassen) та Л.Ван ден Берга (L.Van den Berg), (передбачає такі цикли, як «урбанізація», «субурбанізація», «контрурбанізація» та «реурбанізація»), а також теорію дезурбанізму, яку розвивали у своїх працях Спекторський, С.Девіс (S.Davies), М.Єйтс (M.Yeates), Ф.Райт, Е.Говард та інші у контексті взаємодії «місто-сільська місцевість».

Здійснено комплексний і багатоаспектний аналіз різних стадій урбанізації; визначено онтологічну сутність категорій «субурбанізація» (як розвиток передмість та приміських територій), «контрурбанізація» (як переселення міських жителів у сільську місцевість без втрати зв'язків з містом), «ексурбанізація» (як процес переселення міських жителів за межі міст і передмість), «реурбанізація» (як процес повернення населення передмість до метрополіса), «рурбанізація» (як перехід мешканців сільських територій на міський спосіб життя), «міжмісто» (як гібридний ландшафт новоутворених агломерацій, де поєднуються урбаністичний і сільський способи життя). Встановлено, що моніторинг стадій урбанізації та урбанізаційних процесів є необхідною умовою для запровадження нових підходів щодо удосконалення публічного управління.

Представлено ключові етапи еволюції міст на основі Хвильової концепції розвитку суспільства Е.Тофлера (Alvin Toffler), який виокремлював аграрний, індустріальний та постіндустріальний періоди.

Запропоновано уточнену періодизацію урбанізаційних процесів, яка передбачає виокремлення в доіндустріальних містах стародавніх,

середньовічних та «ідеальних» міст Ренесансу, на індустріальному етапі – наявність індустріальних міст та міст модернізму, а у структурі постіндустріальних міст запропоновано вирізняти власне постіндустріальні міста, розумні міста, креативні міста, екоміста тощо. На її основі розроблено авторську класифікацію історичних типів міст: 1) доіндустріальне місто (стародавнє місто, середньовічне місто та «ідеальне» місто Ренесансу); 2) індустріальне місто (власне індустріальне місто та місто модернізму); 3) постіндустріальне місто (власне постіндустріальне місто, розумне місто, креативне місто, еко-місто та ін.).

З'ясовано, що процес розвитку публічного управління на українських землях був тривалим і проходив у кілька етапів: 1) громади-поселення трипільської культури (населення проживало в умовах родоплемінної організації суспільства; на чолі общин протоміст були представники родової знаті); 2) публічне управління античних міст Північного Причорномор'я: поліси (демократичні рабовласницькі республіки); власні органи управління в містах-державках (Народні збори та магістратури, або колегії); виключна прерогатива чоловіків в управлінні полісами; 3) публічне управління Боспорського царства: територіальна монархія у поєднанні з владою архонта (династична автократія з паралельним існуванням інституту співправління); 4) публічне управління руських середньовічних міст-градів: в основі – родоплемінний лад та військово-десятинна організація; влада належала князю (був адміністратором, суддею, мав вплив на церковні справи), однак частково обмежувалася дружиною (боярами); зародження місцевого самоврядування (віче); намісники князя (воєводи-посадники) в окремих землях; 5) публічне управління ранньомодерних міст за часів литовсько-польського панування: влада належала князю; становлення парламенту як законодавчого органу влади (Пани-Рада, з 1569 року – Вальний Сойм); започаткування місцевого самоврядування в окремих містах на основі Магдебурзького права; розвиток цехів як самоуправних громад; 6) публічне управління міських поселень 16-17 століть.: розвиток міського самоврядування (магістратський на основі

Магдебурзького права, ратушний та за принципом сільських громад); військово-адміністративне самоврядування часів Української козацької держави; 7) публічне управління міст у 18 ст.: на території у складі Австро-Угорської імперії – подальший розвиток міського самоврядування (магістратський, ратушний та за принципом сільських громад); пізніше міста розподілялися на три класи: перший (місто Львів як столиця краю) – з додатковими привілеями; другий – міста зі спеціальним цісарським привілеєм, третій – муніципальні міста (мали власні магістрати); на території Гетьманщини, а пізніше у складі Російської імперії – становлення міста як самостійної адміністративної одиниці (реформа 1785 року) на чолі з городничими; функціонування міських магістратів на чолі з міським головою; міські поліцейські управи; переформатування цехової організації в міські «управи»; спеціальний статус самоуправління (магістрати) в південних містах-колоніях; 8) публічне управління міст у XIX ст. – поч. XX ст.: розвиток органів місцевого самоврядування (міська реформа 1870 року): міські думи (як органи публічного управління з розпорядчо-наглядовими функціями) та міські управи (як виконавчі органи громадського управління); функціонування самоврядних органів (міські збори); 9) публічне управління міст у радянський період: становлення і розвиток органів місцевого самоврядування (ради депутатів трудящих, з 1978 р. – ради народних депутатів); система рад як формальних органів; майже всі управлінські повноваження – юрисдикція відповідних партійних комітетів; 10) публічне управління міст у незалежній Україні: розвиток органів місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради); функціонування рад (як представницьких органів місцевого самоврядування) та їх виконавчих органів (для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування); розвиток органів самоорганізації населення; реформа децентралізації (передача частини повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад).

Запропоновано й представлено авторську періодизацію урбанізаційних процесів в Україні, а саме: 1) трипільські «протоміста» або громади-поселення (5 – 4 тис. до н.е.); 2) грецькі поліси-колонії (7 ст. до н.е. – 4 ст. н.е.); 3) слов'янські середньовічні міста-гради (11 – 13 ст.); 4) ранньомодернові міста, у тому числі замки-фортеці, осередки солеваріння (14 – 15 ст.); 5) бурхливий розвиток міських поселень (16 – 17 ст.); 6) міська забудова Слобожанщини та Півдня України (18 ст.); 7) індустріальні модернові міста (XIX ст. – поч. XX ст.); 8) соціалістичні міста, у тому числі мономіста (XX ст.); 9) сучасні міста та розвиток агломерацій (XXI ст.).

Удосконалено методологічний підхід до визначення проблем і перспектив розвитку глобальних міст, у тому числі у контексті розвитку агломерацій. Висвітлено проблемні питання розвитку глобальних міст, основними з яких є: залежність від забезпечення функціонування управлінського апарату національних держав і урядів; перевантаженість транспортних систем; екологічні та соціальні проблеми тощо. Визначено такі переваги глобальних міст: концентрація галузей економіки, розташування штаб-квартир міжнародних організацій та корпорацій, розвинутий ринок праці, туристична привабливість завдяки політичному й культурному становищу. На підставі аналізу Глобального індексу міст (Global Cities Index, GCI) визначено такі ключові показники розвитку глобальних міст: ділова активність, людський капітал, інформаційні обміни, культурний досвід і політична участь.

Ідентифіковано основні проблемні питання розвитку публічного управління та урбанізації в сучасних умовах в Україні: демографічні й економічні втрати внаслідок російської воєнної агресії; різке зменшення кількості міського населення з одночасним зростанням його частки; відсутність необхідного нормативно-правового регулювання розвитку та функціонування агломерацій; зношеність житлової та іншої інфраструктури; відсутність Плану відновлення регіонів та планів відновлення територіальних громад. На підставі аналізу Глобального індексу міст (Global Cities Index, GCI) визначено такі ключові показники розвитку глобальних міст: ділова

активність, людський капітал, інформаційні обміни, культурний досвід і політична участь.

Здійснено наукове обґрунтування змісту та особливостей сучасних концепцій сталого розвитку міст: концепцію «місто-сад», яка передбачає планування міських територій у гармонії з природою, концепцію «зеленого міста», в основі якої – оптимізація екологічних показників шляхом переходу на місцеві відновлювальні джерела енергії, запровадження системи управління відходами тощо, концепцію екополісів або екоміст, яка має на меті розбудову урбанізованої системи з мінімальним впливом на довкілля, обмеженим використанням автомобільного транспорту та пішохідною мобільністю, концепцію «розумного міста», яка ґрунтується на інтеграції інформаційних технологій (смарт-технології, інновації, хмарні сервіси, інтернет речей та ін.) у фізичне міське середовище, концепцію «креативне місто», осердям якої є людиноцентричність та креативність (залучення креативних індустрій у розвиток міста), концепцію компактного міста, спрямовану на ущільнення структури проживання та комплексне використання факторів проживання, роботи, освіти, постачання й дозвілля в міських кварталах, модель «місто 15 хвилин», тобто планування міського розвитку на основі «людиноцентричного дизайну», характерною ознакою якого є «хронотопія» – різне функціональне призначення громадських приміщень у денний та вечірній час задля забезпечення доступності всіх необхідних послуг за 15 хвилин (пішки чи на велосипеді), а також ідею велоурбанізму (копенгагенізація) – урбаністичну тенденцію, зорієнтовану на велосипед як транспортний засіб (передбачає розвиток велосипедної інфраструктури в містах), що дало можливість визначити та охарактеризувати пріоритетні напрями удосконалення публічного управління в умовах урбанізаційних змін.

Ідентифіковано ключові проблемні питання розвитку публічного управління та урбанізації в Україні, а саме: демографічні й економічні втрати внаслідок російської воєнної агресії; різке зменшення кількості міського населення з одночасним зростанням його частки; відсутність необхідного

нормативно-правового регулювання розвитку та функціонування агломерацій; зношеність житлової та іншої інфраструктури; відсутність Плану відновлення регіонів та планів відновлення територіальних громад.

На підставі проведеного дослідження удосконалено правовий, організаційний та економічний механізми публічного управління в умовах урбанізаційних змін та в контексті повоєнного відновлення і відбудови міст шляхом реалізації таких комплексних заходів:

1) забезпечення ефективного нормативно-правового регулювання розвитку та відновлення міст (розроблення та прийняття низки таких нормативно-правових актів: про міські агломерації, Містобудівного кодексу, щодо окремих питань хаотичної забудови міст, щодо забезпечення ефективного стратегічного планування розвитку територій на всіх рівнях (від національного до локального), Плану відновлення та розвитку регіонів, а також щодо планів відновлення територіальних громад);

2) відбудова і відновлення інфраструктури міст та забезпечення їх сталого розвитку (застосування сучасних технологій та новітніх концепцій розвитку міст; інвестування у відбудову дорожньої інфраструктури з урахуванням велосипедності; відновлення та будівництво теплової інфраструктури шляхом переходу на відновлювані джерела енергії; впровадження програм енергозбереження);

3) підвищення конкурентоспроможності міст (актуалізація «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки»; розроблення Національної стратегії відбудови та розвитку міст; розроблення фінансового механізму підтримки розвитку агломерацій; розроблення та реалізація пілотного проєкту «Асоціація агломерації»);

Розроблено інституційну модель публічного управління в умовах урбанізаційних процесів та повоєнного відновлення і відбудови міст на основі модернізації організаційного механізму публічного управління, згідно з якою передбачено розширення повноважень парламентського комітету, який уповноважений попередньо розглядати проєкти актів щодо регіонального

розвитку та містобудування, шляхом утворення у його складі окремого підкомітету з питань відбудови населених пунктів та розвитку міст; перепідпорядкування Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України Кабінету Міністрів України або утворення окремого Державного агентства відновлення і розвитку при Кабінеті Міністрів України, що сприятиме комплексному відновленню і відбудові міст та міської інфраструктури; утворення державної установи «Центр міського розвитку» при Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури України та розбудову мережі регіональних центрів міського розвитку, що створить можливості для своєчасного вирішення проблемних питань, пов'язаних з урбанізаційними процесами та сприятиме забезпеченню сталого розвитку міст та агломерацій, підвищенню їх конкурентоспроможності.

Зазначені вище результати дослідження викладено у формі практичних рекомендацій щодо удосконалення системи публічного управління в Україні в умовах урбанізаційних процесів.

Ключові слова: публічне управління, урбанізація, урбанізаційні процеси, сталий розвиток урбанізованих територій, регіональний (місцевий) розвиток, механізми публічного управління, органи публічного (державного) управління, місцеве самоврядування, агломерація, стратегія, децентралізація, післявоєнна відбудова та відновлення.

ABSTRACT

Babinets O.P. Mutual influences of the processes of development of public administration and urbanization. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

The thesis for obtaining PhD in Public Management and Administration, specialty 281 «Public Management and Administration». Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2024.

The thesis is devoted to highlighting and solving current problems related to the need to determine priority directions and mechanisms for improving the public administration system in the context of urbanization processes.

The thesis has been carried out the scientific and theoretical substantiation of the mutual influences of the processes of development of public management and urbanization. The theoretical and methodological foundations of the correlation of the mutual influences of the development processes of public management and urbanization have been clarified, and it has been proved that the essential prerequisite for the successful development of the public administration system is to take into account the impacts of urbanization and transforming its negative trends into a spectrum of potential opportunities aimed at ensuring the common good, which is interpreted as a harmonious balance between the provision of public interests and needs.

The theoretical foundations of the processes of development of public management and urbanization have been substantiated, the ontological essence and nature of the phenomena of «urbanization» are determined (increasing the role of cities in society, in particular by increasing of urbanized territories and expanding urban areas, increasing the share of the urban population and the impact on the environment and lifestyle of the people) as well as the ontological essence of the phenomena of «public management» (multi-vector effects on the peoples' life at the certain territory which is aimed to improve and develop of the object of management).

The author's clarification of the definition of «urbanization» according to its influence on the development of public management has been proposed, such as followed: *urbanization* is a global historical process which (in addition to the growth of the share of the urban population and the increase in the importance of cities and the increase of urban life in the development of society) is characterized by the concentration of economic, demographic, financial, social, cultural and political potential, and has a significant impact on the conditions and way of life, the

environment and sustainable development, and determines new requirements and principles of spatial planning for the viability of settlements.

The scientific-theoretical approach to the staged development of urbanization processes has been improved, in particular the life cycle theory of the growth of cities by L. Klaassen and L. Van den Berg has been analyzed (such cycles as *urbanization*, *suburbanization*, *counter-urbanization* and *reurbanization* have been presupposed), as well as the *theory of deurbanism*, which was developed in Spektorskyi's, S.Davies's, M.Yeates's, F.Wright's, E.Howard's works in the context of «urban-rural» interactions.

A comprehensive and multi-aspect analysis of various stages of urbanization has been carried out; the ontological essence of the some categories has been substantiated, in particular «suburbanization» (as the development of suburbs and suburban territories), «counter-urbanization» (as the resettlement of city dwellers to rural areas without losing ties with the city), «exurbanization» (as the process of resettlement of city dwellers outside cities and suburbs), «reurbanization» (as a process of the return of the suburban population to the metropolis), «rurbanization» (as the transition of residents of rural areas to an urban lifestyle), Zwieschenstadt or «in between settlement» (as a hybrid landscape of increasing agglomerations, where urban and rural lifestyles are combined).

The key stages of the evolution of cities have been presented according to Alvin Toffler's concept of Three Waves such as agrarian, industrial and post-industrial one.

The refined periodization of urbanization processes has been proposed. It provides distinguishing ancient, medieval, and "ideal" cities of the Renaissance among pre-industrial cities, the presence of industrial cities and cities of modernism at the industrial stage of city development, and it is proposed to distinguish proper post-industrial cities, smart cities, creative cities, ecocities in the structure of post-industrial cities.

The author's classification of historical types of cities, which is based on the refined periodization of urbanization processes, has been developed: 1) pre-industrial city (ancient city, medieval city, and «ideal» city of the Renaissance); 2)

industrial city (proper industrial city and city of modernism); 3) post-industrial city (own post-industrial city, smart city, creative city, eco-city, etc.).

It was found that the process of development of public management in Ukraine lands took place in several stages such as follows: 1) communities-settlements of so-called «Trypillia culture» (representatives of the family nobility as heads of communities of pre-cities); 2) public administration of ancient Greek poleis in the Northern Black Sea region (People's assemblies and colleges); the exclusive prerogative of men in the management of Greek city-states); 3) public administration of Bosporan Kingdom (territorial monarchy combined with the city administration); 4) public administration of Kyiv Rus medieval cities (the Prince as an administrator and a judge; council of nobilities; the first formation of the local self-government (viche as popular assemblies)); 5) public administration of early modern cities within the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland (the establishment of the parliament (Pany-Rada, since 1569 – the Great Soim); initiation of local self-government in individual cities on the basis of German (Magdeburg) law; development of workshops as self-governing communities); 6) public administration of urban settlements of the 16th - 17th centuries (development of local self-government based on German (Magdeburg) law; military self-government in Ukrainian Cossack state); 7) public administration of cities in the 18th century: on the territory of Austro-Hungarian Empire (further development of city self-government; the cities were divided into three classes: the first (Lviv as the capital of the region) – with the additional privileges; the second – cities with the special imperial privilege, the third – municipal cities (magistrates as the public administration) and in the territory of the Hetmanate (later as the territory of Russian Empire) – formation of the city as an independent administrative unit (reform of 1785); special status of self-government (magistrates) in the southern cities-colonies; 8) public administration of cities in the 19th century – the beginning of 20th century (development of local self-government bodies as the result of city reform of 1870th; city council (duma) and city administration; 9) public administration of cities in the Soviet period (formation and development of local

self-government bodies; the powers was in the jurisdiction of the party committees); 10) public administration of modern cities in Ukraine since 1991 (development of the local self-government bodies (village, town, city councils); the functioning of councils and their executive bodies; decentralization reform).

The author's periodization of urbanization processes in Ukraine has been proposed and presented, such as follows: 1) «pre-cities» of so-called «Trypillia culture» (5th – 4th millennia BC); 2) Greek polis-colonies (7th century BC – 4th century AD); 3) medieval Rus cities (XI-XIII centuries); 4) early modern cities, including fortress-castles, centres of salt production (14th – 15th centuries); 5) rapid development of urban settlements (16th – 17th centuries); 6) urban development of Slobozhanshchyna and the Southern Ukraine (18th century); 7) industrial modern cities (19th - early 20th centuries); 8) socialist cities, including monocities (20th century); 9) modern cities and the development of agglomerations (21st century).

The methodological approach to identifying problems and prospects for the development of global cities, including in the context of the development of agglomerations, has been improved. Problematic issues of the development of global cities have been highlighted. The main of problematic issues have been identified: dependence government policies; heavy traffic; congestion of transport systems; environmental and social problems, etc.

The following advantages of global cities have been identified: concentration of economic sectors, location of headquarters of international organizations and corporations, developed labor market, tourist attraction due to political and cultural situation. The following key indicators of the development of global cities based on the analysis of the Global Cities Index (GCI) have been determined: business activity, cultural experience, human capital, information exchanges and political participation.

The scientific substantiation of the content and features of modern concepts of sustainable urban development has been carried out: the «Garden city» concept (urban planning design in harmony with nature), the «Green city» concept (sustainable urban design), the «Smart city» concept (city services are based on

smart-technologies, innovations, etc.), the «Creative city» concept (the Human-Centred public management, great opportunities for citizens to live, work, and create), «Compact city» concept (urban intensification), the «The 15-Minute City Project» (everything – services, work, entertainments, etc. – within a 15-minute walk), «Copenhagenization of the city» (bicycles as the main urban transport).

Key problematic issues of the development of public administration and urbanization in Ukraine have been identified, including demographic and economic losses as a result of Russian military aggression; a sharp decrease in the number of the urban population with a simultaneous increase in its share; lack of legal regulation of the development and functioning of agglomerations; wear and tear of housing and other infrastructure; the lack of the region recovery planning and territorial communities recovery planning.

The legal, organizational, and economic mechanisms of public administration have been improved under conditions of urbanization changes and in the context of post-war reconstruction and reconstruction of cities through the implementation of the following comprehensive measures:

1) development and adoption of the most important legal acts: on urban agglomerations, the Urban Development Code, on certain issues of chaotic urban development, on strategic planning of regional development at the national, regional, subregional and local levels, developing the Recovery Plan for regions, as well as developing recovery plans for territorial communities;

2) rebuilding and restoring the infrastructure of cities and ensuring sustainable development of cities (application of modern technologies and the latest concepts of urban development; investments in the road reconstruction and developing bicycle mobility; use of renewable energy sources; implementation of programs aimed on energy saving and energy efficiency;

3) increasing the competitiveness of cities (updating the State Regional Development Strategy for 2021-2027; developing the National Strategy for the Reconstruction and Development of Cities; developing the financial mechanism for

supporting the functioning of agglomerations; developing and implementing the pilot project «Agglomeration Association»;

The institutional model of public administration has been developed under the conditions of urbanization processes and post-war reconstruction and reconstruction of cities based on the modernization of the organizational mechanism of public administration. According to the institutional model of public administration it is provided such as follows: 1) expansion of the powers of the Committee on State Building, Local Governance, Regional and Urban Development of the Verkhovna Rada of Ukraine and the formation of a separate Subcommittee on the Reconstruction of Settlements and Urban development within it; 2) resubordinating of the State Agency for Restoration and Infrastructure Development of Ukraine to the Cabinet of Ministers of Ukraine or the formation of a separate State Agency for Reconstruction and Development under the Cabinet of Ministers of Ukraine, which will contribute to the comprehensive recovery and reconstruction of cities and urban infrastructure; 3) the formation of the state institution «Centre for Urban Development» under the Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine and the development of a network of Regional centres for urban development, which will create opportunities for timely resolution of problematic issues related to urbanization processes and will contribute to ensuring the sustainable development of cities and agglomerations, increasing their competitiveness.

The above-mentioned research results have been presented as the practical recommendations for improving the system of public administration in Ukraine under conditions of urbanization processes.

Key words: public management, urbanization, urbanization processes, sustainable development of urban areas, regional (local) development, mechanisms of public administration, public administration bodies, local self-government, agglomeration, strategy, decentralization, post-war reconstruction, and recovery.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Публікації в наукових фахових виданнях України

з державного управління за напрямом, з якого підготовлено дисертацію:

1. Колтун В.С., Бабінець О.П. Урбанізація та її вплив на розвиток публічного управління: понятійно-категорійний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 59-64. DOI: 10.32702/2306_6814.2021.18.59. *Особистий внесок здобувача: уточнено сутність феномена «урбанізація» та запропоновано авторське трактування цього поняття з позиції його впливу на публічне управління.*

2. Бабінець О. Розвиток публічного управління в умовах урбанізації та зростання ролі міст: історичні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. №18. С.104-108. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.18.104.

3. Бабінець О. Сучасні концепції розвитку міст як ефективний механізм публічного управління в контексті забезпечення сталого розвитку урбанізованих територій. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2023. № 9. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.9.28>.

4. Бабінець О. Модернізація механізмів публічного управління в умовах урбанізаційних процесів в Україні. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.2.30>

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Колтун В.С., Бабінець О.П. Проблемні питання ефективного публічного управління в умовах поточного стану субурбанізації. *Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку* : збірник тез наукових праць VIII Міжнародної наукової конференції (Прага, Чехія, 30 квітня 2021 р.). Прага, ГО «Міжнародний науковий центр розвитку науки і технологій», 2021. С. 9-11.

Особистий внесок здобувача: простежено взаємовпливи між системами публічного управління та урбанізації як складовими відповідних процесів та результат синергетичного ефекту у точках їх біфуркації.

2 Бабінець О.П. Перспективи розвитку публічного управління в умовах дезурбанізації. *Інноваційна парадигма розвитку економіки, фінансів, обліку та права* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 15 вересня 2021 р.). Полтава, ЦФЕНД, 2021. С. 58-60.

3. Бабінець О. Перспективи розвитку публічного управління в умовах урбанізаційних процесів та децентралізації в Україні. *Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 19 квіт. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 197-198.

4. Бабінець О.П. Проблеми і перспективи розвитку глобальних міст в умовах урбанізаційних процесів. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 75-76.

5. Бабінець О. Концепція екополісу як ефективного механізму сталого розвитку міст в умовах субурбанізації. *Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л.Г.Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 50-52.

6. Бабінець О. Концепція компактного міста як ефективного механізму сталого розвитку урбанізованих територій. *Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні* : матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 5 груд. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 7-8.

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОВПЛИВІВ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА УРБАНІЗАЦІЇ	33
1.1 Генеза наукових поглядів щодо кореляції процесів публічного управління та урбанізації	33
1.2 Понятійно-категорійний апарат дослідження.....	43
1.3 Теоретичні підходи щодо стадіального розвитку урбанізаційних процесів.....	53
1.4 Методологічні підходи та методика виконання аналізу взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації.....	61
Висновки до розділу 1	67
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	72
2.1 Історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст у світі	72
2.2 Особливості розвитку публічного управління в урбанізаційних умовах в Україні: історичний аспект	99
2.3 Проблеми й перспективи розвитку глобальних міст	128
Висновки до розділу 2.....	132
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН.....	137
3.1 Сучасні концепції сталого розвитку міст як орієнтовні напрями удосконалення системи публічного управління в умовах урбанізації.....	137
3.2 Проблемні питання розвитку публічного управління та урбанізації в Україні та шляхи їх вирішення.....	158
3.3 Шляхи та перспективи розвитку публічного управління в Україні в контексті урбанізаційних змін	179

Висновки до розділу 3.....	192
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	207
ДОДАТКИ	222

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку та реформування публічного управління в Україні, трансформація якого відбувається внаслідок впливу багатьох факторів та викликів, основним з яких стало повномасштабне вторгнення російських військ на територію нашої держави, актуалізується проблема урбанізації, що, у свою чергу, зумовлює необхідність наукового обґрунтування взаємовпливів процесів розвитку публічного управління й урбанізації та пошуку шляхів удосконалення системи публічного управління в умовах глобальних урбанізаційних змін.

Урбанізація є викликом для публічного управління і водночас каталізатором пошуку ефективних механізмів сталого розвитку міст задля підвищення якості життя населення урбанізованих територій. Це насамперед пов'язано з тим, що в умовах зростання міст збільшується енергоспоживання та викиди вуглецю. Згідно з даними Програми ООН з довкілля (UNEP) міста займають лише 3% земної поверхні, однак на них припадає 60-80% світових енергетичних ресурсів та щонайменше 70 % викидів вуглецю [1]. Разом з тим найбільшу кількість енергії споживають забудова й транспорт. Зокрема, у 2020 році до 62% світового споживання енергії та 60% викидів вуглецю припадало на об'єкти нерухомості і транспорт [2, с. 15].

Актуальність дослідження обумовлюється також невідповідністю існуючої практики запобігання негативним впливам урбанізаційних процесів об'єктивним потребам територіальних громад забезпечувати сталий розвиток територій та покращувати добробут населення.

З огляду на вказане та з урахуванням того, що урбанізація залишається однією з найважливіших глобальних тенденцій та одним із мегатрендів на сучасному етапі розвитку суспільства, вивчення та обґрунтування взаємовпливів між процесами розвитку публічного управління та урбанізації є дуже важливим та нагальним, зокрема і в контексті євроінтеграційних прагнень України.

Разом із тим актуальність дослідження зумовлюється потребою коригування основних завдань, принципів та методів публічного управління, а також необхідністю модернізації механізмів публічного управління в умовах глобальних урбанізаційних змін, а також з урахуванням вимог воєнного стану та подальшого відновлення урбосистем від наслідків війни. Зокрема, згідно з останніми спільними даними ООН, Світового банку, Європейської Комісії та Уряду України, найбільших збитків внаслідок російської агресії зазнали території Донецької, Харківської, Луганської, Запорізької, Херсонської та Київської областей, які є найбільш урбанізованими. Разом з тим 11 українських міст (Авдіївка, Бахмут, Волноваха, Вугледар, Ізюм, Лиман, Маріуполь, Мар'їнка, Попасна, Соледар, Щастя) зруйновані на 80-100 %, у 4-ох містах (Ірпінь, Лисичанськ, Рубіжне, Сєверодонецьк) руйнування інфраструктури сягають 60-70 %, а в окремих містах (Буча, Куп'янськ, Охтирка, Херсон) зруйновано понад 30 % інфраструктурних об'єктів.

З огляду на зазначене значущість дослідження взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації зростає в нинішніх умовах, коли органи державної влади та органи місцевого самоврядування постають перед новими безпековими і глобальними викликами. Відтак ефективність публічного управління визначається здатністю не тільки швидко й конструктивно реагувати на безпекові виклики, а й максимально використовувати переваги урбанізації та мінімізувати її негативний вплив задля забезпечення відновлення територій, їх сталого розвитку та покращення якості життя населення.

Науково-теоретичне підґрунтя вивченню процесів розвитку публічного управління та урбанізації присвячені праці багатьох науковців. Зокрема, проблемні питання розвитку та трансформації публічного управління, у тому числі в умовах урбанізації та розширення міських просторів, відображені в наукових дослідженнях низки зарубіжних учених: Г.Алмонда, Д.Белла, П.Брауна, Д.Гоулмана, Д.Дьюї, Д.Істона, М.Кастельса, Дж.Коулмана, Р.Мертон, Д.Нортон, Д.Осборна, Г.Райта, Ф.Фукуями, С.Хантінгтона тощо.

Заслужують на увагу наукові та прикладні розробки в цій галузі багатьох вітчизняних учених, а саме: В.Авер'янова, О.Антонової, В.Бакуменка, О.Берданової, С.Борисевича, О.Бойко-Бойчук, В.Вакуленка, Н.Васильєвої, О.Васильєвої, Н.Гринчук, Т.Дерун, Т.Іванової, О.Ігнатенка, Т.Камінської, В.Колтун, В.Куйбіди, О.Лебединської, Т.Маматової, К.Ніколаєнка, Т.Паламарчук, П.Покатаєва, О.Оболенського, Н.Обушної, А.Рачинського, В.Сороко, С.Телешуна, В.Юзефович та ін.

Окремі аспекти розвитку публічного управління в контексті забезпечення сталого розвитку міських територій досліджували зарубіжні науковці: А.Аллен (A.Allen), Ф.Башір (F.Bashir), Дж.Бікнел (J.Bicknell), Е.Бьорджес (E.Burgess), Я.Гейл (Gehl Jan), Р.Кітчін (R.Kitchin), С.Леманн (S. Lehmann), П.Ньюман (P.Newman), Р.Парк (R.Park), Р.Реджістер (R.Register), М.Саїд (M.Said) та інші. Методологічні засади урбанізаційних процесів та методології публічного управління розвитком міст висвітлені в роботах таких українських дослідників і фахівців у цій галузі: М.Аверкиної, О.Балуєвої, А.Буряченка, С.Гречаної, В.Засадко, Т.Заставецького, Г.Комарницької, Д.Котенок, К.Мезенцева, Ю.Пітюренка, І.Салія, Л.Сергієнко, Н.Хоми тощо.

Сутність урбанізації як глобального феномену та мегатренду розвитку глобальної системи розглядали багато вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: О.Балуєва, О.Безлюбченко, Б.Беррі (B.Berry), Л.Бертінеллі (L.Bertinelly), Ю.Бірч (Eu.Birch), А.Буряченко, Л.Ван ден Берг (L.Van den Berg), Л.Вірт (L.Wirth), Г.Гольц, О.Гончар, І.Гукалова, Дж.Джейкобс (J.Jacobs), Дж.Джіббс (J.Gibbs), Л.Клаассен (L.Klaassen), В.Кривошеїн, В.Лопатенко, В.Матвєєва, К.Мезенцев, Г.Нельсон (H.Nelson), Н.Омельченко, С.Сассен, М.Спенс (M.Spence), М.Хуссаїн (M.Hussain) та ін.

Історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах урбанізаційних процесів та зростання ролі міст розкрили у своїх наукових доробках вітчизняні й зарубіжні науковці: Я.Верменич, С.Васюта, Ю.Качан, Л.Мамфорд (L.Mumford), П.Михайлина, Н.Омельченко, Л.Рєпіна, Р.Роджер (R.Rodger), Г.Чайлд (G.Childe), К.Шорске (C.Schorske) та ін.

Окремі аспекти розвитку урбанізації як культурного феномену та проблемні питання культурної трансформації міст представлені в наукових працях В.Бабурова, М.Данилевського, В.Даркевича, М.Карповця, О.Кравченко, О.Кушнірецької, Ч.Лендрі (Ch.Landry), Л.Мамфорда (L.Mumford), С.Сассена, О.Шпенглера та ін.

Отже, сутність феноменів публічного управління та урбанізації, методологічні засади урбанізаційних процесів та процесів розвитку публічного управління, сталого розвитку міських територій тощо досліджувалися науковцями з різних аспектів.

Однак, незважаючи на актуальні наукові пошуки у згаданих напрямках, комплексні дослідження взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації не проводилися. Наразі ці питання є дискусійними та такими, що потребують спеціального вивчення.

Водночас актуальною залишається потреба визначення перспективних напрямів та механізмів удосконалення системи публічного управління в умовах урбанізаційних змін та воєнного стану в Україні, у тому числі з метою відновлення міст, які постраждали внаслідок воєнних дій. Це, власне, і вплинуло на вибір теми дисертаційної роботи та визначення її основних завдань.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, проєктами, темами.

Проблемні питання, висвітлені в дисертаційному дослідженні, відповідають:

- комплексному науковому проєкту Національної академії державного управління при Президентові України «Державне управління та місцеве самоврядування» (номер державної реєстрації 0199U002827) науково-дослідної роботи з таких тем: «Інноваційні інструменти публічного управління розвитком регіонів і міст України» (номер державної реєстрації 0120U101661), «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому

самоврядуванні» (номер державної реєстрації 0123U102412).

У межах згаданих тем автором проведені дослідження проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням ефективного публічного управління в умовах поточного етапу субурбанізації.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Основна мета дисертаційної роботи полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації задля формування пріоритетних напрямів удосконалення системи публічного управління в умовах урбанізаційних змін.

Для реалізації поставленої мети було поставлено та розв'язано такі **завдання:**

- обґрунтувати теоретичні засади процесів розвитку публічного управління та урбанізації, у тому числі актуалізувати понятійно-категорійний апарат урбанізації в контексті взаємовпливів цих процесів;
- систематизувати теоретичні підходи щодо стадіального розвитку урбанізаційних процесів;
- узагальнити історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст у світі та здійснити ретроспективний аналіз глобальних урбанізаційних процесів, запропонувавши їх власну авторську періодизацію;
- простежити історичний генезис й описати сучасний стан процесів розвитку публічного управління та урбанізації в Україні;
- проаналізувати проблемні питання розвитку глобальних міст у контексті їх впливу на розвиток публічного управління;
- охарактеризувати сучасні концепції сталого розвитку міст як орієнтовні напрями удосконалення системи публічного управління в умовах урбанізаційних змін;
- визначити шляхи розв'язання проблемних питань розвитку публічного управління та урбанізації в Україні;
- розробити практичні рекомендації стосовно удосконалення системи публічного управління в Україні в умовах урбанізації.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку публічного управління та урбанізації.

Предмет дослідження – взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації.

Методи дослідження визначалися з урахуванням мети, цілей, завдань, об'єкта та предмета дисертаційної роботи. Методологічною основою дослідження стало застосування низки загальнонаукових (системний аналіз, логічний аналіз, синтез, діалектичний, історичний, описовий та порівняльний методи, індукція, дедукція, ретроспектива) та спеціально наукових методів (конкретно-історичний, історико-правовий, прогностичний метод, метод моделювання, статистичний метод), що забезпечують об'єктивний аналіз досліджуваного предмета.

Використання *діалектичного* методу дало можливість визначити загальну концепцію дослідження, його зміст та структуру, порядок викладу матеріалу, а також обґрунтувати методологічні підходи щодо вивчення взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації (п.1.1, п.1.4). *Історико-правовий* метод використаний при проведенні дослідження генези розуміння феномену «урбанізація» (п.1.2). Методи *системного аналізу* й *логічного аналізу* застосовані у процесі уточнення й актуалізації понятійно-категорійного апарату процесів урбанізації та публічного управління (п. 1.2). *Дедукція, індукція, описовий та історико-правовий* методи сприяли висвітленню теоретичних підходів щодо стадіального розвитку урбанізаційних процесів (п. 1.3). Застосування *порівняльного, описового й історичного методів* у поєднанні з *системним аналізом і ретроспективою* дало можливість дослідити історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах урбанізаційних процесів, здійснити ретроспективний аналіз глобальних урбанізаційних процесів та запропонувати їх власну періодизацію, а також проаналізувати проблемні питання розвитку глобальних міст у контексті їх впливу на розвиток публічного управління та сучасні концепції сталого розвитку міст (п. 2.1, п. 2.2, п. 2.3, п. 3.1). *Конкретно-історичний* та

історико-правовий методи дозволили проаналізувати вітчизняне й міжнародне законодавство у сфері місцевого самоврядування та публічного управління, а також окреслити проблемні питання розвитку публічного управління та урбанізації в Україні (п. 3.2). *Прогностичний метод* сприяв обґрунтуванню пріоритетних напрямів удосконалення системи публічного управління в контексті глобальних урбанізаційних змін та розробленню відповідних практичних рекомендацій (п. 3.2, п. 3.3). *Статистичний метод* дав можливість опрацювати та висвітлити проблемні питання розвитку глобальних міст (п. 2.3), а також окреслити коло проблемних питань розвитку публічного управління та урбанізації в Україні (п. 3.2). Усі зазначені методи використовувалися комплексно, завдяки чому досягнуто деталізації, повноти й об'єктивності наукового пошуку та обґрунтованості висновків, які були сформульовані в процесі дослідження. Крім того, для вивчення взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації застосовано *міждисциплінарний підхід*, оскільки обидва ці феномени є багатоаспектними й багатовекторними та перебувають у площині різних наукових дисциплін: теорія державного управління, урбаністика, історія, культурологія, соціологія, політологія та ін. (п.1.1, п. 1.2).

Теоретичною основою дисертаційної роботи стали наукові праці дослідників у галузі теорії державного управління та наукові розробки провідних світових фахівців у сфері урбаністики та містобудування.

Емпіричним підґрунтям дослідження стали статистичні дані, опубліковані в офіційних інформаційних джерелах.

Джерельну базу дисертаційного дослідження складають конституційні документи, закони та підзаконні акти України, стратегічні документи, нормативно-правові акти інших держав, міжнародні та інші документи.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження представлена розвитком науково-теоретичних засад кореляції взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації та у виробленні практичних рекомендацій щодо застосування виявлених закономірностей

задля модернізації механізмів публічного управління в контексті урбанізаційних процесів.

До найбільш вагомих результатів, які засвідчують наукову новизну дисертації, можна віднести такі:

у перше:

– обґрунтовано теоретико-методологічні засади кореляції взаємовпливів процесів розвитку публічного управління й урбанізації, які полягають в наступному: урбанізація здійснює багатовекторний вплив на розвиток публічного управління, зумовлюючи необхідність трансформаційних змін системи публічного управління, а також потребу в удосконаленні механізмів та інструментів публічного управління, у тому числі в контексті забезпечення ефективного управління міст, субурбій, агломерацій, мегаполісів; доведено, що в результаті синергетичного ефекту, який виникає внаслідок взаємодії систем та процесів урбанізації та публічного управління можуть розроблятися та удосконалюватися нові концепції публічного управління, зокрема щодо сталого розвитку міст (ноосферна концепція, концепція «розумного міста», концепція «сталого міста», концепція «міста-саду», концепція екополісу або екоміста, концепція креативного міста, концепція компактного міста); встановлено, що врахування багатоаспектних впливів урбанізації та перетворення їх у можливості з метою досягнення загального блага є суттєвою передумовою ефективного функціонування і розвитку публічного управління на кожному з етапів їх ко-еволюції;

- розроблено інституційну модель публічного управління в умовах урбанізаційних процесів та повоєнного відновлення і відбудови міст на основі модернізації організаційного механізму публічного управління, згідно з якою передбачено розширення повноважень парламентського комітету, до відання якого належать питання регіонального розвитку та містобудування, шляхом утворення у його складі окремого підкомітету з питань відбудови населених пунктів та розвитку міст; перепідпорядкування Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України Кабінету Міністрів України

або утворення окремого Державного агентства відновлення і розвитку, діяльність якого буде спрямовуватися та координуватися Кабінетом Міністрів України, що сприятиме комплексному відновленню і відбудові міст та міської інфраструктури; утворення державної установи «Центр міського розвитку» при Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури України, розбудову мережі регіональних центрів міського розвитку, що створить можливості для своєчасного вирішення проблемних питань, пов'язаних з урбанізаційними процесами та сприятиме забезпеченню сталого розвитку міст та агломерацій, підвищенню їх конкурентоспроможності;

- *удосконалено:*

- правовий, організаційний та економічний механізми публічного управління в умовах урбанізаційних змін та в контексті повоєнного відновлення і відбудови міст шляхом реалізації таких комплексних заходів:

1) забезпечення ефективного нормативно-правового регулювання розвитку та відновлення міст (розроблення та прийняття низки актів: про міські агломерації, Містобудівного кодексу, щодо окремих питань хаотичної забудови міст, щодо забезпечення стратегічного планування сталого територіального розвитку на загальнодержавному та місцевому рівнях, планів відновлення територій на рівні областей та територіальних громад);

2) відбудова і відновлення інфраструктури міст та забезпечення їх сталого розвитку (застосування сучасних технологій та новітніх концепцій розвитку міст; інвестування у відбудову дорожньої інфраструктури з урахуванням велосипедності; відновлення та будівництво теплової інфраструктури шляхом переходу на відновлювані джерела енергії; впровадження програм енергозбереження та енергоефективності; можливості використання власних відновлюваних джерел опалення та електроенергії);

3) підвищення конкурентоспроможності міст (актуалізація Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки; розроблення Національної стратегії відбудови та розвитку міст; розроблення фінансового

механізму підтримки розвитку агломерацій; розроблення та реалізація пілотного проекту «Асоціація агломерації»);

дістало подальшого розвитку:

- понятійно-категорійний апарат науки публічного управління та адміністрування в частині уточнення поняття «урбанізація» з позиції її впливу на розвиток публічного управління, зокрема в такому контексті надано авторське трактування *урбанізації* як глобального історичного процесу, «який (окрім зростання частки міського населення та підвищення значущості міст і міського життя в розвитку суспільства) характеризується концентрацією економічного, демографічного, фінансового, соціального, культурного та політичного потенціалу, має значний вплив на умови і спосіб життя, навколишнє середовище, сталий розвиток і зумовлює нові вимоги та засади просторового планування життєздатності населених пунктів» [44, с. 63];

- теоретичне обґрунтування періодизації урбанізаційних процесів, зокрема уточнення й деталізація основних характеристик доіндустріальних, індустріальних та постіндустріальних міст, у процесі якого було сформульовано авторську уточнену періодизацію, яка передбачає поділ доіндустріальних міст на стародавні, середньовічні та ідеальні, наявність індустріальних міст та міст модернізму, а у структурі постіндустріальних міст запропоновано виокремлювати власне постіндустріальні міста, розумні міста, креативні міста та екоміста;

- актуалізована авторська періодизація урбанізаційних процесів в Україні, а саме: 1) трипільські «протоміста» або громади-поселення (5 – 4 тис. до н.е.); 2) грецькі поліси-колонії (7 ст. до н.е. – 4 ст. н.е.); 3) слов'янські середньовічні міста-гради (11 – 13 ст.); 4) ранньомодернові міста, у тому числі замки-фортеці, осередки солеваріння (14 – 15 ст.); 5) бурхливий розвиток міських поселень (16 – 17 ст.); 6) міська забудова Слобожанщини та Півдня України (18 ст.); 7) індустріальні модернові міста (19 ст. – поч. 20 ст.); 8) соціалістичні міста, у тому числі мономіста (20 ст.); 9) сучасні міста та розвиток агломерацій (21 ст.);

- наукове обґрунтування змісту та особливостей сучасних концепцій сталого розвитку міст: концепції «місто-сад», концепції «зеленого міста», концепції екополісів або екоміст, концепції «розумного міста», концепції «креативне місто», концепції компактного міста, моделі «місто 15 хвилин», а також ідеї велоурбанізму (копенгагенізація), що дало можливість визначити та охарактеризувати пріоритетні напрями удосконалення публічного управління в умовах урбанізаційних змін.

На підставі проведеного дослідження сформульовано низку практичних рекомендацій щодо удосконалення системи публічного управління в Україні в умовах урбанізаційних змін.

Значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження, які полягають в удосконаленні механізмів публічного управління в умовах урбанізаційних змін, та сформульовані на їх основі практичні рекомендації можуть бути використані в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Низка матеріалів дисертаційного дослідження можуть бути застосовані під час розроблення стратегічних документів та програм соціально-економічного розвитку міст, а також з метою удосконалення державної регіональної політики з урахуванням урбанізаційних процесів. Окремі положення є можливими для застосування у навчальній діяльності, зокрема у процесі навчання слухачів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування», а також для підготовки тренінгів і воркшопів для працівників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Водночас основні науково-теоретичні положення дисертаційного дослідження представлені в практичних рекомендаціях, які використовуються і в подальшому будуть використовуватися в діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, саморегулювальних організацій, у тому числі асоціацій, які функціонують у зазначених сферах, а також у подальших наукових дослідженнях, зокрема:

- довідка про участь у науково-дослідних роботах за комплексним науковим проєктом Національної академії державного управління при Президентові України «Державне управління та місцеве самоврядування» (номер державної реєстрації 0199U002827), а саме: науково-дослідної роботи з теми «Інноваційні інструменти публічного управління розвитком регіонів і міст України» (номер державної реєстрації 0120U101661) та науково-дослідної роботи з теми «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому самоврядуванні» (номер державної реєстрації 0123U102412);

- довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у Державному агентстві з енергоефективності та енергозбереження України від 09.11.2024 № 479-01/05/4-23;

- довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження в Житомирській обласній державній адміністрації від 09.11.2023 № 6227/2-23/35;

- довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у Всеукраїнській громадській організації «Асоціація малих міст» від 14.11.2024 № 14-11;

- довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у Регіональному центрі підвищення кваліфікації Київської області від 13.11.2024 № 43-11/79.

Апробація результатів наукового дослідження. Ключові науково-теоретичні положення та результати дисертаційної роботи стали предметом обговорення на 5 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та на Міжнародному круглому столі до дня місцевого самоврядування «Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні» (м.Київ, 2023), а також представлені у відповідних публікаціях.

Крім того, підготовлено постер щодо дисертаційного дослідження та презентовано його під час участі у Літній докторській школі міжнародного

бізнесу на базі Варшавської школи економіки 9-13 липня 2023 року (сертифікати Варшавської школи економіки про участь у Літній докторській школі міжнародного бізнесу та представлення постеру додаються).

Публікації. Ключові положення дисертаційного дослідження та його результати знайшли своє відображення в 10 наукових публікаціях, зокрема опубліковано 4 статті в наукових фахових журналах України та 6 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій – 3,52 авт. арк., з яких 3,08 авт. арк. є особистим внеском автора.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження має таку структуру: вступ, три розділи, які містять десять підрозділів, висновки, список використаних джерел (145 найменувань) та 3 додатки. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 235 сторінок, з яких основний текст – 189 сторінок, список використаних джерел – 15 сторінок, додатки – 13 сторінок. Робота містить 11 таблиць і 11 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОВПЛИВІВ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ

ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА УРБАНІЗАЦІЇ

1.1. Генеза наукових поглядів щодо кореляції процесів публічного управління та урбанізації

Над вирішенням проблеми побудови ефективної моделі публічного управління в умовах урбанізаційних змін працювали й працюють багато зарубіжних та вітчизняних науковців.

Одним із перших дослідників розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст був Арістотель, який у своїй книзі «Політика» зазначав про те, що основними передумовами зручного розташування міст є їх вихід до моря й суходолу, а також облаштування під'їзних шляхів, щоб можна було доставляти все необхідне [3, с. 189].

Крім того цей визначний античний мислитель запропонував ввести певні правила забудови античних міст та основні вимоги щодо життєзабезпечення населення держав-полісів. Зокрема, вчений зауважував, що міста мають бути недоступними для ворогів і водночас забезпеченими достатніми запасами їжі, води та іншими найбільш необхідними речами на випадок облоги. При цьому Арістотель найбільшу увагу акцентував на питаннях забезпечення належного водопостачання полісів [3, с. 197].

Певну увагу на мистецтво управління державою-полісом звертав також давньогрецький мислитель Платон, який сформулював концепцію ідеальної держави.

Згадана концепція була переосмислена в епоху Відродження Т.Мором та Т.Кампанеллою, які запропонували утопічні ідеї ідеального управління містом. Зокрема, Т.Кампанелла у своїй праці «Місто Сонця» зазначав, що найширші владні повноваження в системі публічного управління мають належати священикам, які ототожнюються з «сонцем» та уповноважені

вирішувати світські й духовні питання, пов'язані з розвитком міста, а також здійснювати судочинство на засадах «сили, мудрості і любові» [4].

Грунтовні дослідження у сфері публічного управління розпочалися в кінці XIX ст., коли публічне управління виокремилося в самостійну галузь наукових досліджень. Основоположниками сучасної теорії публічного управління стали М.Вебер, В.Вільсон та Ф.Гуднау.

Зокрема, М.Вебер у творі «Три чисті типи легітимного панування» висунув та охарактеризував власну концепцію «харазматичного панування», тобто управління шляхом забезпечення відданості володарю та його харизмі [5, с. 165].

В. Вільсон та Ф. Гуднау стали основоположниками американської школи публічного адміністрування. Як підтверджують різні джерела, саме Вудро Вільсон у 1887 році у своєму есе «Вивчення адміністрації» («The Study of Administration») вперше застосував терміни «публічне адміністрування» (англ. public administration) та «публічне управління» (англ. public governance). При цьому він зазначав, що ці поняття мають вивчатися як окремі науки у сфері адміністрування з метою визначення сутності діяльності уряду та способів здійснення цієї діяльності з найбільшою ефективністю й мінімальними затратами [6].

У XX ст. проблемні питання розвитку публічного управління з різних аспектів досліджували такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як В.Авер'янов, А.Аллен (A.Allen), Г.Алмонд, О.Антонова, В.Бакуменко, Д.Белл, О.Берданова, Дж.Бікнелл (J.Bicknell), О.Бойко-Бойчук, С.Борисевич, П.Браун, Е.Бьорджес (E.Burgess), В.Вакуленко, Н.Васильєва, О.Васильєва, Я.Гейл (Gehl Jan), Д.Гоулман, Н.Гринчук, Т.Дерун, Ю.Дехтяренко, Д.Дьюї, О.Ігнатенко, Д.Істон, М.Кастельс, Р.Кітчин (R.Kitchin), В.Колтун, Дж.Коулман, В.Куйбіда, О.Лебединська, С.Леманн (S. Lehmann), М.Ліндфілд (M.Lindfield), Т.Маматова, Р.Мертон, К.Ніколаєнко, Д.Нортон, П.Ньюман (P.Newman), Т.Паламарчук, П.Покатаєв, О.Оболенський, Н.Обушна, Д.Осборн, Р.Парк (R.Park), Г.Райт, А.Рачинський, Р.Реджістер (R.Register), В.Сороко,

Ф.Стейнберг (F.Steinberg), С.Телешун, Ф.Фукуяма, С.Хантінгтон, В.Юзефович та інші.

Сутність феномену урбанізації та питання розвитку урбанізаційних процесів вивчали багато зарубіжних та українських дослідників, а саме: М.Аверкина, В.Бабуров, О.Балуєва, О.Безлюбченко, Б.Беррі (B.Berry), Л.Бертінеллі, Ю.Бірч (Eu.Birch), А.Буряченко, Л.Ван ден Берг, Л.Вірт (L.Wirth), С.Гречана, Г.Гольц, О.Гончар, І.Гукалова, М.Данилевський, Дж.Джейкобс (J.Jacobs), Дж.Джіббс (J.Gibbs), В.Засадко, Т.Заставецький, М.Карповець, Л.Клаассен (L.Klaassen), О.Кравченко, В.Кривошеїн, Г.Комарницька, Д.Котенок, О.Кушнірецька, Ч.Лендрі (Ch.Landry), В.Лопатенко, Л.Маккарті, Л.Мамфорд (L.Mumford), В.Матвєєва, К.Мезенцев, Г.Нельсон (H.Nelson), П. Нокс, Ю.Пітюренко, М.Саїд, І.Салій, С.Сассен, Л.Сергієнко, С.Уочтер (S.Wachter), Д. Харві, П.Холл (P.Hall), Н.Хома, М.Хуссain (M.Hussain), О.Шпенглер та ін.

Льюїс Мамфорд, який розглядав феномен урбанізації крізь призму культури, вважав головною функцією міста «трансляцію культурної спадщини людської цивілізації». З огляду на це учений виокремив такі специфічні функції міста: притягування (міські території як магніт для соціальних акторів та як своєрідне поле для їх діяльності); діалогу (розвиток урбанізованих територій відбувається через діалог, заснований на життєвому досвіді); перемішування (міста як розмаїття культур, численних традицій, а також людей з різноманітними хобі), матеріалізації та етеріалізації (англ. *etherialization* – одухотворювання, обожествлювання) [7].

У 1993-1994 рр. у США була започаткована ідеологія нового урбанізму, засновниками якої стали П. Калзорп (P.Calthorpe), А. Двейні (A.Duany), Е.Мьюл (E.Moule), Е.Платер-Зіберк (E.Plater-Zyberk), С.Полизоїдес (S.Polyzoides), Д.Соломон (D.Solomon)). Статут нового урбанізму висвітлює низку питань, пов'язаних із збереженням історичної спадщини, зеленим будівництвом, забезпеченням безпеки на вулицях і повторним використанням порушених і покинутих земель [8].

Пізнання особливостей розвитку теорії публічного управління стало можливим завдяки науково-теоретичним дослідженням, які проводили основоположні наукові школи, а саме: школа «класичної теорії організації управління» (М.Вебер, С.Тейлор, А.Файоль), школа «людських стосунків», представлена розробками Е.Мейо, Д.МакГрегора та М.Фолета, школа емпіричного менеджменту, до якої входили П.Друкер, Т.Пітерс, Т.Міцберг, А.Рапопорт та ін., нова школа управління, засновниками якої були Д.Форрестер, Н. Війне, У. Ешбі, а в Україні – В.Глушко. Формування згаданої школи пов'язане з розвитком кібернетики та методів дослідження операцій. Представники цього напрямку запропонували широке застосування математичних методів та алгоритмів в організації публічного управління та процесах вироблення управлінських рішень.

Варто зазначити, що питання впровадження ефективних механізмів публічного управління в умовах урбанізаційних змін перебуває на порядку денному ООН. Зокрема, на міжнародному рівні прийнято певні принципи політики стосовно розвитку міст та здійснення контролю за урбанізаційними процесами.

Одним з таких політичних документів є «Нова програма розвитку міст (New Urban Agenda)», або «Хабітат-III» (м.Кіто, Еквадор, 2016 р.) [9]. Реалізація цієї програми передбачає застосування нових методів управління міст та інших населених пунктів задля досягнення таких цілей: покласти край бідності та голоду; скоротити нерівність; сприяти економічному росту; забезпечити гендерну рівність і розширення прав та можливостей усіх жінок; поліпшити здоров'я людей; підвищити життєздатність і захистити навколишнє середовище.

Зокрема, відповідно до «Нової програми розвитку міст (New Urban Agenda)» міста мають виконувати такі функції:

- соціальна та екологічна;
- створення умов для участі громадянського суспільства;
- досягнення гендерної рівності;

- забезпечення стійкого зростання;
- територіальна функція;
- сприяння плануванню міської мобільності;
- управління ризиками стихійних та антропогенних лих;
- захист навколишнього природного середовища [9].

Як зазначено в згаданому документі ООН, соціальна та екологічна функції можуть бути реалізовані шляхом забезпечення досить доступного житла, доступу до безпечної питної води і необхідних санітарно-гігієнічних послуг, доступності послуг у сферах харчування та продовольчої безпеки, охорони здоров'я, освіти, інфраструктури, транспорту, енергетики, а також забезпечення належної якості повітря і джерел коштів для існування [9].

Водночас створення умов для участі громадянського суспільства передбачає формування низки доступних безпечних громадських місць, зміцнення взаємозв'язків між соціальними групами та різними поколіннями, розвиток культурного розмаїття й культурного самовираження, а також забезпечення різних форм участі в політичному житті, сприяння соціальній згуртованості, інтеграції тощо.

Гендерна рівність має бути досягнута завдяки розширенню прав і можливостей жінок щодо гідної роботи й рівної оплати та запобігання й ліквідації будь-якої дискримінації жінок у приватних та громадських місцях.

Передбачено, що стійке економічне зростання може відбуватися шляхом використання процесу урбанізації для структурних перетворень, високої продуктивності та ресурсоефективності.

Територіальна функція полягає в тому, що міста в межах своїх адміністративних кордонів стають центрами і основними рушіями збалансованого та інтегрованого розвитку територій.

Реалізація функції щодо сприяння плануванню доступної, безпечної і стійкої міської мобільності для всіх транспортних систем, пов'язаних з перевезеннями пасажирів і вантажів, має проводитися з урахуванням вікових, гендерних аспектів та інвестицій.

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні, особливої актуальності набуває функція управління ризиками стихійних та антропогенних лих, яка, зокрема, передбачає зниження ступеню вразливості, підвищення життєстійкості і здатності реагувати на лиха, а також сприяння пом'якшенню їх наслідків.

Також важливою є функція захисту навколишнього середовища, згідно з якою органи публічної влади в містах мають забезпечувати зберігання, відновлення, сприяння формуванню міських екосистем, водних ресурсів, природних місць проживання і біорізноманіття, мінімізувати вплив на довкілля шляхом переходу до стійких моделей споживання та виробництва [9].

Виняткову роль у забезпеченні згаданих вище функцій відіграє публічне управління. Загалом проблемні питання розвитку урбанізаційних процесів стали поштовхом до появи низки документів міжнародного рівня, спрямованих на впровадження ефективних механізмів публічного управління в умовах урбанізаційних змін. Крім зазначеної вище «Нової програми розвитку міст (New Urban Agenda)» [9], дуже важливими у контексті дослідження взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації є такі міжнародні акти:

- «Європейська хартія місцевого самоврядування» [10];
- «Стратегічний план регіонального і міського розвитку на 2020-2024 рр. (Strategic plan 2020-2024 – Regional and Urban Policy)», прийнятий Єврокомісією 07.09.2020 [11];
- «Хартія «Міста Європи на шляху до стійкого розвитку» (Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability) (Ольборгська хартія, Данія, 27 травня 1994 р.)» [12];
- «Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики)» (29 травня 2008 р., Страсбург) [13];

– «Лісабонська декларація», ухвалена 14-ою сесією СЕМАТ у Лісабоні 26-27 жовтня 2006 року [14] тощо.

Заслугує на увагу аналітичний звіт Українського інституту майбутнього «Міста 2030: модернізуйся або вимирай» [15], де висвітлено ключові виклики, які постають перед публічним управлінням у контексті забезпечення сталого розвитку українських міст.

Зазначені проблемні питання розвитку українських міст потребують невідкладного впливу системи публічного управління, у тому числі можуть бути реалізовані в межах «Нової програми розвитку міст (New Urban Agenda)» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Проблемні питання розвитку українських міст та їх співвідношення з напрямками «Нової програми розвитку міст (New Urban Agenda)»

№ з/п	Зміст проблеми	Функції міст згідно з «Новою програмою розвитку міст» [9]
1.	Демографічна криза	Соціальна; досягнення гендерної рівності
2.	Повільне осучаснення міської економіки	Забезпечення стійкого зростання
3.	Застарілий житловий фонд	Забезпечення стійкого зростання
4.	Зношена інфраструктура	Забезпечення стійкого зростання; екологічна
5.	«Розповзання» міст та їх хаотична забудова	Територіальна; захист навколишнього середовища
6.	Низька мобільність населення в межах країни	Сприяння плануванню міської мобільності
7.	Відсутність усталеної системи аналітики урбанізаційних процесів	Забезпечення стійкого зростання; управління ризиками стихійних та антропогенних лих
8.	Відсутність регіональних та місцевих транспортних стратегій	Забезпечення стійкого зростання; сприяння плануванню міської мобільності
9.	Нерозподілена земля, ущільнення в історичних центрах	Територіальна
10.	Низький рівень залученості мешканців	Створення умов для участі громадянського суспільства

11.	Застарілий підхід до розроблення містобудівної документації	Забезпечення стійкого зростання; територіальна
12.	Проблема збереження об'єктів культурної спадщини	Соціальна; екологічна

Джерело: узагальнено та побудовано автором на основі [9, 15]

В Україні важливим документом у сфері забезпечення сталого розвитку міст є «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр.» [16]. Цей документ спрямований на координацію державної регіональної політики в різних сферах суспільства і секторах економіки задля забезпечення раціонального використання територіальними громадами ресурсного потенціалу, збереження історичних ареалів та їх соціокультурного середовища, охорону довкілля тощо.

Згаданий акт передбачає врахування основних факторів впливу на соціальне, економічне і природне середовище при стратегічному плануванні розвитку територій на засадах співробітництва й партнерства. З огляду на це визначено, що регіональна політика має формуватися на основі аналітичних даних, результатів оцінювання впливу її заходів та високих управлінських стандартів.

У вказаній стратегії визначено також типи територій, що потребують особливої уваги з боку органів публічного управління, зокрема в частині стимулювання їх розвитку шляхом удосконалення спеціальних механізмів.

Насамперед до таких територій віднесено агломерації. До речі, у цьому документі вперше надано визначення поняття «агломерація», під яким розуміються «територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст)», загальна чисельність населення яких перевищує 500 тис. осіб і які характеризуються значними концентраціями людських, фінансових, економічних, соціально-культурних ресурсів та добре розвинутими інфраструктурою і сферою послуг, а також поєднані спільними трудовими, господарськими, культурно-побутовими зв'язками [16].

Водночас зазначеним стратегічним документом віднесено до територій, які потребують першочергового залучення механізмів публічного управління

та особливої уваги з боку держави, більшість міст (великі, середні, малі та монофункціональні міста). При цьому розробники акта сформулювали визначення поняття монофункціонального міста, під яким розуміються території, розвиток яких спрямований на реалізацію лише однієї функції (переважно у сфері видобування або переробки ресурсів). Наприклад, найчастіше монофункціональні міста є центрами видобування вугілля чи залізної руди або нафтопереробки тощо. Виконання лише однієї функції є певним ризиком, оскільки разом із занепадом відповідної галузі на цих територіях зростає рівень безробіття, відбуваються процеси депопуляції, погіршується стан довкілля та якість послуг.

З огляду на вказане можна констатувати, що урбанізаційні процеси знайшли своє відображення в зазначеному урядовому документі.

Разом із тим згідно із згаданим актом потребують особливої уваги з боку держави і сільські території, які перебувають у несприятливих умовах.

До переліку таких територій увійшли також гірські території Карпат, тобто територіальні громади населених пунктів з відповідним статусом, розташованих у цьому регіоні,

Особливої уваги та стимулювання з боку органів публічного управління потребує макрорегіон «Азов-Чорне море», а також зони впливу міжнародних транспортних коридорів.

До зазначеного переліку включено прикордонні регіони, які безпосередньо прилягають до державного кордону, та прикордонні території у несприятливих умовах, зокрема російсько-український кордон та Придністров'я Республіки Молдова.

У контексті російсько-української війни особливої уваги потребують тимчасово окуповані території України та звільнені території з високим відсотком руйнувань критичної та іншої інфраструктури.

Важливим є включення до згаданого переліку природоохоронних територій та об'єктів, у тому числі об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що сприятиме їх збереженню та відновленню.

Водночас стратегічним документом визначено низку нових підходів до реалізації державної регіональної політики. Серед них – стимулювання застосування власного ресурсного потенціалу територій та підтримка окремих територій, особливо тих, де наявні проблеми соціально-економічного розвитку й екологічні проблеми, а також територіальних громад, які мають високий історико-культурний потенціал.

Крім того, вказана стратегія передбачає створення комфортного середовища та необхідних умов для підвищення рівня якості життя громадян шляхом ефективного використання потенціалу територіальних громад.

Таким чином, в основу розвитку регіонів покладено людиноцентричний підхід, згідно з яким визначено стратегічну мету документа, яка полягає в забезпеченні гідного життя людей та ефективному використанні потенціалу територіальних громад задля сталого розвитку відповідних територій та країни в цілому [16].

Для досягнення згаданої стратегічної мети окреслено ключові стратегічні цілі:

- забезпечення соціальної, гуманітарної, економічної, екологічної, безпекової та просторової згуртованості;
- зростання рівня конкурентоспроможності територій;
- розвиток системи багаторівневого врядування [16].

Відповідно до вищезгаданих стратегічних цілей визначено низку пріоритетних напрямів регіонального розвитку, основними з яких є такі:

- інтегрований економічний, інфраструктурний, соціально-культурний розвиток;
- покращення доступності та підвищення якості публічних послуг, у тому числі шляхом їх цифровізації;
- стимулювання економічного розвитку територій з одночасним забезпеченням покращення їх екологічного стану та ощадливим використанням їх ресурсного потенціалу;

- збереження історичних традицій населених пунктів та охорона культурної спадщини [16].

З огляду на зазначене можна констатувати, що питання удосконалення публічного управління, у тому числі шляхом розбудови дієвої системи багаторівневого врядування, є надзвичайно актуальним у контексті забезпечення реалізації ефективної регіональної політики. Водночас під час розбудови системи багаторівневого врядування обов'язково мають враховуватися урбанізаційні процеси. Частково це відображено в згаданому стратегічному документі, зокрема щодо проблемних питань функціонування агломерацій.

Отже, питання щодо сутності феноменів публічного управління та урбанізації, процесів їх розвитку, у тому числі в культурно-історичному аспекті, проблематики розвитку міст, методологічних засад урбанізаційних процесів вивчалися багатьма вітчизняними й зарубіжними вченими з різних аспектів, а також перебувають на порядку денному різноманітних міжнародних організацій. При цьому серед дослідників існують різні підходи до вивчення згаданих процесів.

Зазначені питання також знайшли своє відображення в багатьох нормативно-правових актах України, у тому числі у згаданому вище стратегічному документі у сфері регіональної політики.

1.2. Понятійно-категорійний апарат дослідження

XXI століття характеризується високими темпами зростання міського населення та бурхливим розвитком міст. Як свідчать результати огляду ООН за 2018 рік, кількість міського населення на планеті різко збільшилася, починаючи з 1950 року, а саме: з 751 млн. жителів до 4,2 млрд. (станом на 2018 рік), а також прогнозується його зростання до 6,7 млрд. у 2050 році [17, с. 2]. З огляду на це посилився інтерес наукової спільноти до вивчення феномену урбанізації та її особливостей, а також щодо пошуку ефективних механізмів

публічного управління в контексті забезпечення сталого розвитку міст. Також назріла необхідність розроблення та актуалізації понятійно-категоріального апарату поняття урбанізації.

Більшість сучасних дослідників називають урбанізацію новим глобальним трендом, який впливає на різні сфери суспільного життя. Глобальний характер феномену урбанізації підтверджує, зокрема, і той факт, що питання розвитку міст перебуває на порядку денному ООН. Зокрема, у Підсумковому документі Саміту ООН за 2015 рік забезпечення сталого розвитку міст визначається як одна з важливих Цілей сталого розвитку ООН.

Динамічні та незворотні урбанізаційні процеси впливають на розвиток публічного управління, зумовлюючи його трансформацію. Таким чином, на сьогодні актуальним є вивчення урбанізаційних процесів у контексті їх взаємовпливів з процесами розвитку публічного управління.

Разом з тим серед науковців немає одностайного підходу як до трактування терміну «публічне управління», так і до дефініції урбанізації.

Вважається, що вперше поняття «публічне управління» (англ. public management) було використано у 1972 році Д.Кілінгом, який трактував його як намагання використовувати ресурси якнайкращим способом, з тим щоб забезпечити досягнення першочергових цілей і напрямів державної політики [18, с. 15].

В.Куйбіда, М.Білинська, О.Петроє та ін. пропонують ширше тлумачення феномену публічного управління та формулюють його як діяльність органів публічного управління, яка включає в себе функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також інституцій громадянського суспільства та бізнес-сектору, на підставі та в межах повноважень, що визначаються законом, стосовно прийняття та реалізації публічних управлінських рішень, а також формування й реалізації державної політики розвитку країни та її територій [19]. На думку цих науковців, публічне управління покликане забезпечувати покращення управлінської діяльності шляхом підвищення рівня громадської підтримки та згуртованості

суспільства довкола спільних ідей та цілей. Водночас публічне управління є нерозривно пов'язаним з принципами верховенства права, справедливості, недискримінації, поваги до гідності людини, рівності тощо [19].

Можна також погодитися з тезою Ю.Оболенського про те, що публічне управління – це насамперед здійснення комплексу раціональних впливів на процеси функціонування й розвитку певного колективу людей. При цьому вказані впливи передбачають підтримку та розвиток об'єкта управління з метою досягнення окреслених цілей [20, с. 5].

Подібний підхід до дефініції поняття «публічне управління» використовує і С.Чернов, який трактує його як вплив, який організовується і регулюється державою, на життєдіяльність людей у суспільстві шляхом застосування владної сили, яка обмежується суспільним контролем [21, с. 7].

Н.Обушна розглядає публічне управління як об'єкт наукового пізнання, визначаючи його як різнопланове та складне утворення, що базується на концепції, побудованій на тісному взаємозв'язку управління і влади, політики і права, політичної системи й людського суспільства, а також взаємодії різних елементів соціальної системи з суспільством [22, с. 57].

У Глосарії Програми розвитку ООН дається визначення згаданого феномену з точки зору проєктного менеджменту, де, зокрема, зазначено, що публічне управління – то поєднання практики й теорії, що є основою для публічного адміністрування та передбачає діяльність державних установ, спрямовану на вирішення низки управлінських питань (керівництво, планування, організаційне та інформаційне забезпечення, управління персоналом, контроль та оцінювання) [23].

Урбанізація як глобальний феномен вивчалася багатьма українськими й зарубіжними дослідниками, а саме: О.Балуєвою, О.Безлюбченком, Б.Беррі (B.Berry), А.Буряченком, Л.Віртом (L.Wirth), І.Гукаловою, Дж.Джейкобз (J/Jacobs), Т.Заставецьким, В.Матвєєвою, А.Нелсом (A.Nels), Н.Омельченко, С.Сассен, Л.Сергієнко, П.Холлом (P.Hall), М.Хомою, М.Хуссаїном (M.Hussain) та ін.

Урбанізаційні процеси та проблемні питання розвитку публічного управління в умовах урбанізації та в контексті досягнення сталого розвитку міських населених пунктів досліджували багато зарубіжних і вітчизняних учених, а саме: А.Аллен (A.Allen), О.Балуєва, А.Буряченко, Я.Гейл (J.Gehl), С.Гречана, Н.Гринчук, Т.Дерун, В.Засадко, Т.Заставецький, Д.Кілінг, В.Колтун, Г.Комарницька, Д.Котенок, С.Леманн (S. Lehmann), Г.Макгрєнехем (G.McGranahan), Т.Маматова, Т.Паламарчук, П.Покатаєв, О.Оболенський, Ю.Пітюренко, А.Рачинський, Р.Реджістер (R.Register), Л.Сергієнко, О.Топчієв, В.Хендерсон (V.Henderson), В.Юзефович тощо.

Разом із тим у науковій думці досі не визначено уніфікованого підходу до трактування феномену «урбанізація». Також ґрунтовно й комплексно не досліджувалися взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації.

Сучасні науковці залежно від спеціалізації та світоглядних переконань, як правило, застосовують різні підходи (географічний, соціальний, демографічний, економічний) до формулювання згаданого поняття. Водночас переважна більшість учених розглядають урбанізацію як глобальний процес, який характеризується незворотністю й багатогранністю. На цьому, зокрема, наголошує В.Матвєєва, яка трактує феномен «урбанізація» як один із визначальних мегатрендів світового економічного розвитку та глобального суспільства [24, с. 13].

Варто зазначити, що поняття «мегатренд» є відносно новим і вперше було використано американським футурологом Джоном Нейсбіттом у його праці «Мегатренди», де цей термін тлумачиться як «основні напрями руху, які визначають тип і сутність» суспільства, мають довгостроковий характер, глобальні наслідки та впливають на суспільно-економічні відносини [25].

На відміну від В.Матвєєвої, Л.Ван ден Берг розглядає урбанізацію як процес, характерними особливостями якого є доволі швидке зростання частки та збільшення концентрації міського населення, збільшення кількості робочих

місць, засобів виробництва, публічних послуг у метрополісі при одночасному зменшенні кількості мешканців прилеглих населених пунктів [26, с. 16].

В енциклопедії «Британіка» урбанізація трактується як процес, характерною ознакою якого є концентрація значної кількості людей на орієнтовно невеликій території шляхом утворення міст [27].

Подібна дефініція цього терміна викладена в 11-томному Словнику української мови, де урбанізація тлумачиться як процес зростання міських територій та швидкої появи міст, а також підвищення їх значимості в житті суспільства, у тому числі в частині економічного й культурного аспектів [28, с. 474].

Такий підхід у визначенні сутності урбанізації використовують також І.Гукалова та Н.Омельченко, які розглядають цю категорію в понятійній площині соціальної географії, зокрема як багатовекторний процес підвищення ролі міст у суспільстві, наслідком якого є відносне зростання частки міських жителів та формування системи міст як центрів поширення міської культури та урбанізованого способу життя населення [29, с. 104].

Разом із тим Н.Омельченко формулює дефініцію «урбанізація» як історичний багатоаспектний процес, який характеризується не тільки збільшенням частки міських мешканців та інтенсивним розвитком міських поселень, а й впливає на трансформацію структурно-просторової організації життєдіяльності населення [30, с. 59]. При цьому, на думку зазначеної дослідниці, результати урбанізаційних процесів мають оцінюватися з використанням категорії «урбанізованість», яка включає в себе рівень поширення міських умов життя та урбанізованого середовища як наслідків урбанізації [31, с. 6]. Таким чином, у зазначеному визначенні урбанізації акцентується увага на соціокультурному вимірі, який передбачає зміну якості життя, а не на демографічному аспекті, основу якого складає кількісний показник міських мешканців.

Схожим є трактування терміна «урбанізація» Т.Заставецьким, який зауважує, що під цим феноменом розуміється не лише процес зростання кількості міських мешканців і підвищення ролі міст у розвитку відповідних територій, а й посилення впливу міст на життєдіяльність людей та функціонування прилеглих територій [32, с. 41-45].

А.Нелс розглядає урбанізацію як процес скупчення людей у містах і в промисловості [33, с. 68].

Цікавим є економічний підхід щодо висвітлення сутності урбанізації. Як зазначається в Економічному словнику, під терміном «урбанізація (англ. urbanization)» розуміється зосередження промислового виробництва, інших галузей народного господарства та економіки, а також населення в міських поселеннях та, як наслідок, поширення урбанізованого стилю життя, комунікацій, покращення доступу до культури та збільшення кількості міжособистісних контактів [34, с. 324].

Економічні аспекти процесу урбанізації детально вивчалися В.Хендерсеном, який зазначав, що варто розглядати урбанізацію і як феномен, і як процес концентрації ресурсів у містах. При цьому дослідник констатував, що урбанізація та економічний розвиток є взаємопов'язаними [35].

А.Буряченко трохи ширше трактує згаданий феномен, пояснюючи, що, крім зростання кількості міст та частки міських мешканців, «урбанізація» визначається також як концентрація демографічного, політичного й економічного потенціалу, що створює можливості для концентрації значних обсягів фінансових ресурсів, здійснення контролю за їх використанням, розвитку нових технологій і видів послуг, проведення інноваційної діяльності [36, с. 87].

Вартим уваги є науковий підхід О.Топчієва, який визначає урбанізацію як незворотній процес безупинного розвитку міст у часі, упродовж якого відбувається еволюція соціально-економічних функцій міських територій, а також еволюціонують суспільні потреби щодо якості міського середовища та ключові засади просторового планування міст [37, с.265].

М.Хуссаїн запропонував міждисциплінарний підхід до трактування терміна «урбанізація», оскільки зазначена категорія є багатоаспектною. Зокрема, дослідник зазначає, що урбанізацію як складний феномен необхідно характеризувати як з морфологічного, так і з демографічного, функціонального, економічного та соціального аспектів, оскільки міські спільноти здатні об'єднувати більшість населення планети та представляють новий фундаментальний крок людської еволюції [38].

Подібний підхід до трактування урбанізації використовують Л.Сергієнко та К.Войціцька, які розглядають цей феномен як процес, характерними особливостями якого є посилення ролі міст у суспільстві та їх впливу на довкілля, сільські території, соціально-економічне становище та спосіб життя населення, а також на розвиток країни [39, с. 210].

У зв'язку з тим, що останнім часом відбувається динамічне збільшення кількості міських жителів та підвищення значимості міст у суспільстві проблеми урбанізації та урбанізаційних процесів постійно аналізуються багатьма всесвітніми організаціями. Однак, зважаючи на багатовекторність і складність цієї категорії, на міжнародному рівні також відсутні уніфіковані підходи до її тлумачення.

Всесвітня організація охорони здоров'я трактує урбанізацію як провідну світову тенденцію ХХІ століття, яка певним чином впливає на стан здоров'я людей. З огляду на це ВООЗ вважає, що наразі створюються можливості для розвитку публічного управління урбанізаційними процесами у контексті захисту та зміцнення здоров'я населення [40].

Департамент з економічних і соціальних питань ООН визначає урбанізацію як світовий процес, який трансформує ландшафт людських поселень та здійснює вплив на довкілля, життєдіяльність населення та розвиток територій. Як зазначено у звітних документах згаданої організації за 2018 рік, урбанізація впливає на сталий економічний, екологічний та суспільний розвиток територій. Водночас акцентується увага на тому, що належним чином керована урбанізація (серед інших чинників) у

довгостроковій перспективі може допомогти максимізувати переваги агломерації, мінімізуючи деградацію навколишнього середовища та інші потенційні несприятливі наслідки все більшої кількості мешканців міст [41].

Отже, урбанізація являє собою світовий, багатоаспектний процес, що спричиняє варіативність тлумачень сутності цього глобального феномену.

Проаналізувавши різні підходи до трактування сутності урбанізації, можна констатувати, що урбанізація носить глобальний та історичний характер, характеризується збільшенням кількості міст і зростанням частки міського населення, підвищенням ролі міст, розширенням площ урбанізованих територій, а також впливає на довкілля, умови життя та соціально-економічні відносини.

Разом із тим, зважаючи на потребу реалізації цілі 11 ООН щодо забезпечення сталого розвитку міст, а також беручи до уваги той факт, що більшість всесвітніх організацій відносять до глобальних завдань організацію «добре керованої урбанізації», набирає актуальності необхідність вивчати урбанізаційні процеси в контексті їх взаємовпливів з процесами публічного управління, оскільки, як згадувалося вище, урбанізація взаємопов'язана з економічним розвитком.

Саме такі аспекти феномену урбанізації досліджували Г.Макгрєнехем (G.McGranahan) і Д.Саттервайт (D.Satterthwaite) які, зокрема, зазначали, що з перспективи забезпечення збалансованого розвитку урбанізаційні процеси створюють низку можливостей для суспільного прогресу. Водночас розвиток ресурсного потенціалу міст зі свого боку залежить від органів публічного управління всіх рівнів: місцевого, регіонального й національного [42, с. 5].

Як зазначають різні дослідники, урбанізація впливає на сталий розвиток територій, спричиняючи як позитивний (залучення інвестицій, запровадження інновацій, підвищення якості життя та рівня розвитку людського капіталу), так і негативний ефект (екологічні, демографічні й соціальні проблеми).

З метою вирішення окреслених проблем потребують удосконалення механізми публічного управління та назріла необхідність запровадження нових

інструментів публічного управління з урахуванням безупинних урбанізаційних процесів.

У цьому контексті заслуговують на увагу наукові напрацювання Л.Сергієнко, яка сформулювала дефініцію урбанізації крізь призму цільового спрямування процесів публічного управління та системи публічного адміністрування, зазначивши, що термін «урбанізація» має визначатися як процес трансформації різних середовищ (економічного, культурного, соціального, екологічного, гуманітарного) людських спільнот у міських і сільських поселеннях, який спричиняє зростання кількості міських жителів та концентрацію ресурсів у містах [43].

Погоджуємося з таким трактуванням сутності урбанізації з урахуванням її впливу на процеси розвитку публічного управління.

Водночас вважаємо за необхідне певним чином розширити це тлумачення, у тому числі взявши до уваги вищезгадану тезу О.Оболенського про те, що публічне управління передбачає раціональний вплив, спрямований на покращення й розвиток об'єкта управління.

Таблиця 1.2

Співвідношення сутності понять «урбанізація» та «публічне управління»

Урбанізація	Публічне управління
Концентрація великої кількості ресурсів, населення, робочих місць, виробництва, сфери послуг	Використання ресурсного потенціалу територій найоптимальнішим шляхом під час формування та реалізації публічної політики
Значні обсяги фінансових ресурсів, нові технології, нові види послуг, інноваційна діяльність	Вирішення управлінських питань, упровадження інформаційно-інноваційних технологій
Трансформація просторово-структурної організації життєдіяльності населення;	Вплив публічного управління на суспільну життєдіяльність людей

взаємозв'язок з економічним, суспільним та екологічним вимірами сталого розвитку	
Розширення сфери міського стилю життя та зростання ролі міст у суспільстві	Вплив на розвиток людських спільнот та соціально-економічні відносини
Зміна екологічного, економічного, соціального, гуманітарного та культурного середовищ співіснування людей, нові вимоги і засади просторового впорядкування міст	Діяльність органів публічного управління щодо формування та реалізації управлінських рішень суспільного значення

Джерело: узагальнено та побудовано автором.

З огляду на багатоаспектність та складність феноменів «публічне управління» та «урбанізація», а також враховуючи зазначене вище співвідношення сутності цих дефініцій, О.Бабінець у співпраці з В.Колтун уточнили категорію «урбанізація», зазначивши, що «урбанізація – це глобальний історичний процес, який (окрім зростання частки міського населення та підвищення значущості міст і міського життя в розвитку суспільства) характеризується концентрацією економічного, демографічного, фінансового, соціального, культурного та політичного потенціалу, має значний вплив на умови і спосіб життя, навколишнє середовище, сталий розвиток і зумовлює нові вимоги та засади просторового планування життєздатності населених пунктів» [44, с. 63].

Таким чином, безперервні й незворотні процеси урбанізації впливають на розвиток публічного управління, зумовлюючи його трансформаційні зміни в ході подолання нових викликів і проблем.

Відтак актуальним є дослідження стадій урбанізації, у тому числі з метою врахування їх основних особливостей під час планування та організації збалансованого розвитку урбанізованих територій.

1.3. Теоретичні підходи щодо стадіального розвитку урбанізаційних процесів

У теоретичному аспекті науковці виокремлюють певні стадії розвитку урбанізаційних процесів: субурбанізація, дезурбанізація (ексурбанізація), контрурбанізація та рурбанізація.

Варто зазначити, що теорія життєвого циклу зростання міст уперше була представлена Л.Клаасеном (L.Klaassen) у 1981 році та підтримана Л.Ван ден Бергом (L.Van den Berg) у 1982 році. Аналізуючи темпи зростання населення в центрі міст відносно кільцевих територій, Л.Ван ден Берг виокремив чотири життєві цикли, а саме: «урбанізацію», «субурбанізацію», «контрурбанізацію» та «реурбанізацію» [45].

Разом з тим урбанізація територіально охоплює не лише міста, але й сільську місцевість, трансформуючи її демографічну, соціальну, економічну та просторову структуру. Міста й агломерації, як правило, з різних аспектів впливають на прилеглі сільські території. У результаті такого впливу відбувається стрімкий розвиток передмість великих міст – субурбанізація. Крім того, спостерігається також упровадження деяких міських умов, норм та способу життя в сільські поселення, тобто рурбанізація.

На думку І.Гудзеляк, субурбанізація характеризується пришвидшеним розвитком і розширенням прилеглих до великих міст територій, а також швидким зростанням на околицях великих міст та в довколишніх поселеннях щільності населення й посиленням економічної активності. У свою чергу, рурбанізація визначається як явище, яке є наслідком активних маятникових міграцій сільського населення на високоурбанізовані території. До її характерних особливостей І.Гудзеляк відносить такі: особливий соціальний склад сільського населення, трансформація способу та умов життя на міські, поліпшення благоустрою сільських територій [46, с. 129].

Термін «дезурбанізація» або «ексурбанізація» по-різному тлумачиться науковцями. Уперше трактування феномену «ексурбанізація» здійснив

Спекторський на позначення переміщення міських умов проживання на сільські поселення, розташовані поряд з передмістями.

Подібним є підхід дослідників С.Девіса (S.Davies) та М.Єйтса (M.Yeates), які визначали ексурбанізацію як процес перенесення домоволодінь з урбанізованих районів на сусідні території в межах міського комунікаційного поля з продовженням трудових відносин на території відповідних міст [47, с. 177].

Разом із тим, більшість науковців ототожнюють феномен «дезурбанізація» з контрурбанізацією, називаючи його «зустрічною» урбанізацією. Зокрема, С.Мітчелл виокремлює низку видів контрурбанізації. Серед них – так звана «переміщена» урбанізація, антиурбанізація та ексурбанізація. У зазначеному контексті ексурбанізація трактується як процес переміщення міського населення на сільські території з одночасним збереженням трудових та інших відносин у головному місті.

Т.Клюйко визначає дезурбанізацію як процес переміщення мешканців міст за межі субурбій, зокрема до невеликих міських і сільських населених пунктів, де відбувається збільшення кількості робочих місць та розширюється сфера послуг [48, с. 65].

А.Борсдорф пропонує позначати нові елементи в системі «місто-сільська місцевість» як пост-субурбії. На його думку, пост-субурбії характеризуються високою мобільністю, розвинутою інфраструктурою сфери послуг (торгівля, логістика, сервіси, побутові послуги, розваги і дозвілля), сучасними житловими кварталами, новими комплексними промисловими об'єктами (індустріальні парки), наявністю додаткових робочих місць (переважно у сфері послуг) та сучасним способом життя, відмінним як від міського, так і від сільського [49].

Окремі особливості дезурбанізму задекларував Ф.Райт. Його книга «Місто, що зникає» присвячена ідеї будівництва міських кварталів у сільських поселеннях.

Проблема дезурбанізму висвітлена також у праці Е.Говарда «Міста майбутнього», у якій викладено ключові принципи так званого «міста-саду», тобто котеджних кварталів, які поєднуються з садово-парковими комплексами.

Цікавим є підхід науковців Г.Садрі й З.Садрі, які вважають, що дезурбанізація передбачає перетворення сільських поселень на екоспільноти, у яких гармонійно поєднуються міські цінності та сільське природне середовище. Завдяки цьому дезурбанізаційні процеси певним чином мінімізують негативний вплив урбанізації на соціокультурну та екологічну сфери [50].

С. Хошсу розглядає ексурбанізацію та *displaced*-урбанізацію як різновиди дезурбанізації, а не контрурбанізації. При цьому науковець виокремлює три форми дезурбанізації – періурбанізація (ексурбанізація), *displaced*-урбанізація та контрурбанізація, яка, у свою чергу, також поділяється на три види: *simple living* (фактично, анти-урбанізація), пентурбанізація (характеризується переселенням міських мешканців за межі субурбії без збереження тісних зв'язків із головним містом) та міграцію пенсіонерів (*retirement migration*) [51].

А.Голиков, Я.Олійник, А.Степаненко визначають контрурбанізацію як процес, протилежний урбанізації (від лат. *contra* – проти), який властивий розвиненим державам та характеризується міграцією міських мешканців за межі субурбії до інших населених пунктів [52, с. 127].

Т. Сіверц запропонував термін «*Zwischenstadt*» («*in between settlement*», «міжмісто»), що являє собою структуру особливого, дезорганізованого міського середовища без чітко визначеного центру, однак з багатьма відносно вираженими функціонально спеціалізованими ареалами, мережами та вузлами [53, с. 3]. При цьому дослідник вважає, що «*Zwischenstadt*» можна трактувати і як міське поселення, і як сільську місцевість одночасно. Таким чином, феномен «міжмісто» тлумачиться Т.Сіверцом як гібридний приміський ландшафт, що складається з новоутворених агломерацій, які розростаються, та старих поселень, пов'язаних воєдино транспортною та іншою

інфраструктурою. Наразі «міжміста» поширені в Німеччині (наприклад, приміський ландшафт довкола Нойса), Швеції та інших європейських країнах. Вбачаємо, що в умовах цифровізації суспільства цей феномен може набути більших масштабів розвитку, що зумовлює потребу в удосконаленні інструментів публічного управління для забезпечення розвитку подібних структур.

Щодо реурбанізації, то Л.Ван ден Берг розглядає цей феномен як процес переміщення жителів передмість до головного міста у зв'язку з джентрифікацією й ревіталізацією промислових зон, або так званих «brownfields», у центральних районах міста та розташуванням робочих місць поряд з житловими кварталами [45].

Отже, наразі існують різні теоретичні підходи до трактування й вивчення стадіального розвитку урбанізаційних процесів. Відтак науковці по-різному визначають ті чи інші феномени, пов'язані з урбанізацією.

Разом із тим вважаємо, що моніторинг стадій урбанізації та урбанізаційних процесів загалом є необхідною умовою прийняття ефективних публічно-управлінських рішень, зокрема під час формування й реалізації публічної політики. Здійснення такого моніторингу також може стати підґрунтям для розроблення нових моделей та інструментів публічного управління, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків урбанізації. Крім того, врахування органами публічного управління динаміки дезурбанізаційних процесів може сприяти трансформації сільських поселень у благоустроєні території [54, с. 59].

Таким чином, зауважуємо, що впливи публічного управління в умовах урбанізації повинні спрямовуватися насамперед на розвиток і підтримку тих сфер, де мають місце негативні впливи урбанізаційних процесів.

Разом із тим урбанізаційні процеси здійснюють вплив (як прямий, так і опосередкований) на процес розвитку публічного управління, зумовлюючи в ньому трансформаційні зміни, пов'язані з необхідністю розроблення ефективних механізмів управління містами, субурбіями, агломераціями тощо.

Загальновідомо, що постійні взаємовпливи між системами як складовими процесів можуть призводити до втрати стійкості цих систем у точках біфуркації, внаслідок чого в результаті такої взаємодії в цих точках виникають нові елементи, які інтегруються в систему нової якості, що, як правило, призводить до прояву синергетичного ефекту. На цьому акцентують увагу В.Колтун та О.Бабінець, які, зокрема, зазначають, що в точках біфуркації систем урбанізації та публічного управління як складових відповідних процесів можуть виникнути нові елементи та інтегруватися в подальшому в систему нової якості. З огляду на це у результаті синергетичного ефекту, який, як правило, виникає в результаті створення системи нової якості, може відбуватися трансформація негативних тенденцій урбанізації у нові можливості, спрямовані на забезпечення загального блага й суспільних потреб, що є однією з найважливіших передумов для успішного розвитку публічного управління [55, с. 11].

Таким чином, у результаті синергетичного ефекту внаслідок взаємодії систем урбанізації та публічного управління можуть розроблятися нові концепції публічного управління. Серед них – ноосферна концепція, заснована на принципах розумного розвитку, компромісу та взаємовигідної співпраці. Ця концепція, яку обґрунтував В.Вернадський, передбачає комплексне застосування наукових знань, технологій, інновацій задля збалансованого розвитку територій та гармонійного співіснування людини і природи. Ноосферна концепція є особливо актуальною в нинішніх умовах розвитку публічного управління в Україні, особливо в контексті урбанізаційних змін, у результаті яких має місце негативний вплив на довкілля.

Актуальною є також концепція «розумного міста», яка передбачає інтеграцію інформаційних та інформаційно-комунікаційних технологій в систему управління містом, що забезпечує доступність послуг та певним чином зменшує негативний вплив на навколишнє середовище.

Зазначені концепції вдало доповнюються концепцією «сталого міста», яка має на меті упровадження в управлінні містом концепції сталого розвитку,

що передбачає покращення якості життя з урахуванням потреб майбутніх поколінь.

Не втрачає актуальності концепція «міста-саду», розроблена на початку ХХ ст. з метою розбудови та розвитку міст у гармонійному співіснуванні з природою. Подібною до неї є концепція екополісу або екоміста, згідно з якою міський розвиток має здійснюватися в рівновазі з довкіллям.

Останнім часом у публічному управлінні європейських країн набуває поширення концепція креативного міста, яка передбачає залучення громадської креативності та креативних індустрій до реалізацій проєктів покращення міського життя. У багатьох американських та європейських містах впроваджується концепція компактного міста, яка має на меті комплексне розташування об'єктів у міських кварталах для проживання, роботи, послуг, освіти й дозвілля.

Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації і результат синергетичного ефекту в точках біфуркації зазначених систем як елементів відповідних процесів схематично відображено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації: синергетичний ефект

Джерело: узагальнено та побудовано автором.

Як зазначає О.Бабінець, прикладом подібного синергетичного ефекту можна вважати «Стратегію розвитку сільських територій (Rural Development

Policy) на 2021-2025 рр.», прийняту Урядом Ірландії з урахуванням процесів дезурбанізації та викликів, спричинених пандемією. Зазначений стратегічний документ спрямований на створення віддалених робочих місць у сільській місцевості та оновлення невеликих населених пунктів з метою переселення жителів великих міст за межі субурбій углиб країни [54].

Згадана стратегія передбачає вирішення органами публічного управління упродовж п'яти років 150 завдань у межах різних сфер, галузей та напрямів, ключовими з яких є: цифрове підключення сільських територій, сприяння облаштуванню віддалених робочих місць у сільських населених пунктах, покращення рівня публічних послуг у сільських районах, ревіталізація сільських населених пунктів, підтримка сталого розвитку прибережних та островних територій, забезпечення кліматично нейтрального споживання ресурсів та сталого розвитку галузей морського, лісового і сільського господарства. Основною метою стратегічного документа є підвищення рівня якості життя населення в цілому та кожного мешканця сільських громад зокрема.

Варто зазначити, що результативні показники досягнення цілей вказаної стратегії передбачають створення понад 400 дистанційних офісних центрів та надання податкових пільг для юридичних і фізичних осіб-підприємців, які пропонуватимуть віддалену роботу. Крім того, прийнято рішення по можливості розміщувати новостворені державні органи, агенції, установи, структурні підрозділи органів державної влади за межами столиці. Водночас передбачено переведення на віддалену роботу великої частини ірландських державних службовців. Зокрема, на кінець 2021 року в Ірландії дистанційно виконували свої обов'язки 20 % публічних службовців.

Згадана стратегія є комплексним документом, згідно з яким створення великої кількості віддалених робочих місць в сільських районах Ірландії має здійснюватися паралельно із запровадженням широкосмугового доступу до інтернет-зв'язку, що сприятиме переселенню міських жителів у сільську місцевість та трансформації сільських населених пунктів.

Водночас стратегічний документ містить заходи, якими передбачено надання інвестицій на ревіталізацію центральних районів селищ та малих міст, зокрема облаштування там паркових та інших зелених зон, громадських місць для відпочинку. Також має надаватися фінансова підтримка органам місцевого самоврядування зазначених територій на модернізацію відкритих громадських просторів у місця проведення культурних та інших заходів. Для представників бізнесу, які відкриватимуть віддалені робочі місця в невеликих населених пунктах, надаватиметься грантова підтримка.

Таким чином, у ході реалізації заходів зазначеного стратегічного документа буде проведено ревіталізацію центрів невеликих міських поселень, збільшено кількість сільських мешканців, а створення віддалених робочих місць сприятиме скороченню витрат часу на дорогу до місця роботи та зменшенню транспортних викидів. Загалом упровадження заходів вказаної стратегії створить можливості для підвищення рівня якості життя населення, яке проживає в невеликих населених пунктах.

На нашу думку, зазначений стратегічний акт являє собою практичний кейс синергетичного ефекту взаємовпливів процесів публічного управління та урбанізації в умовах пандемії. Ірландські урядовці запропонували змінити умови роботи офісних працівників на період пандемії, врахувавши дезурбанізаційні процеси в країні, що в подальшому сприяло переміщенню мешканців великих міст у віддалені регіони та зменшенню дисбалансу між містом і селом. Вважаємо, що такий практичний кейс може стати моделлю для модернізації системи публічного управління та адміністрування в умовах дезурбанізації.

Таким чином, вивчення проблемних питань розвитку публічного управління в умовах урбанізації є своєрідною канвою для розроблення багатьох сучасних концепцій публічного управління, спрямованих на досягнення суспільного добробуту.

1.4. Методологічні підходи та методика виконання аналізу взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації

Для вирішення проблемного поля щодо аналізу взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації вирішальне значення має визначення методологічних основ.

Під методологією (від грец. *methodos* – шлях дослідження чи пізнання; *logos* – вчення) розуміється конкретна система підходів, способів, методів, прийомів і процедур, які використовуються з метою одержання істинних знань та досягнення відповідних цілей у процесі наукового пізнання та емпіричної діяльності [56, с. 40].

Як зауважує С.Щерба, до методології можна віднести теоретичні знання та уявлення про сутність, закономірності, форми, умови та порядок використання тих чи інших підходів, методів, способів та прийомів у процесі наукової та практичної діяльності [57, с. 188].

Окремі науковці розглядають методологію як тип свідомості, заснований на вивченні, модернізації й конструюванні методів. Послідовники цього підходу розглядають поняття методології з двох аспектів:

- 1) як систему відповідних правил, принципів та дій у певних сферах діяльності (наука, політика, мистецтво і т. п.);
- 2) як вчення про згадану систему, тобто як наукову теорію метода [58, с. 25].

В.Крушельницька пропонує розглядати поняття «методологія» з трьох аспектів:

- як теорію про методи наукового дослідження;
- як вчення про методи пізнання і трансформацію дійсності, застосування світоглядних принципів у процесі наукового пізнання та практики;
- як науку, яка вивчає систему принципів і способів здійснення науково-дослідницької діяльності [59, с. 63-65).

Таким чином, більшість дослідників вважають, що методологія охоплює три підсистеми: методологію науки (способи здійснення наукового пізнання та формування системи наукових знань), методологію наукового дослідження (способи наукового дослідження), методологію практичної діяльності (способи здійснення практичної діяльності), які взаємодоповнюють одна одну (див. рис. 1.2) [60, с. 344].

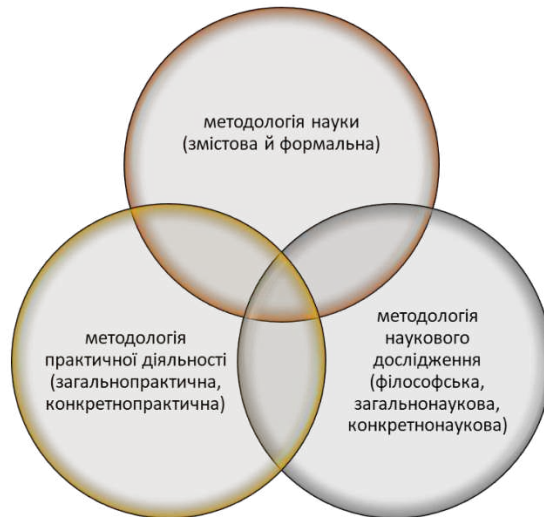

Рис. 1.2. Підсистеми методології

Джерело: узагальнено та побудовано автором на основі [60].

Вважається, що правильно вибрана методологія дослідження забезпечує достовірність отриманих у результаті дослідження висновків.

Для розв'язання загальних проблем методології публічного управління важливе значення мають напрацювання В.Авер'янова, В.Бакуменка, В.Князева, В.Кохановського, С.Кравченка В.Лугового, Ю.Сурміна, В.Цветкова та інших науковців.

Як зазначено у словнику-довіднику «Методологія державного управління», до методології державного управління відносять систему різноманітних способів забезпечення в зазначеній сфері пізнавальної й емпіричної діяльності, складовими якої є способи дослідження, зокрема поняття, принципи, підходи, методи, методики, процедури, технології державно-управлінської діяльності [61, с. 87].

Таким чином, методологія публічного управління є системою методів, методик, прийомів, принципів, способів, підходів, процедур та технологій публічно-управлінської діяльності і водночас є вченням про цю систему.

Цікавим є підхід В. В. Цветкова до методології державного управління, описаний у підручнику В.Шейка, згідно з яким методологія державного управління розглядається як багаторівнева система, на верхніх рівнях якої перебуває філософська методологія, нижче – загальнонаукова методологія, а на найнижчих рівнях – методологія галузевих видів науки. Подібна ієрархія носить системний характер, оскільки всі її рівні є складовими цілісної методологічної системи, притаманній сфері публічного управління. Водночас галузева методологія постійно підтримується філософською й загальнонауковою методологією [62, с. 190].

Таким чином, методологію публічного управління, яке є ширшим феноменом ніж державне управління, можна також трактувати як цілісну багаторівневу систему під ієрархією філософської та загальнонаукової методології.

Разом із тим наукове дослідження можна трактувати як вид наукового пізнання, результатами якого є система понять, категорій, теорій та законів. З огляду на це науковці, як правило, розглядають наукове дослідження з трьох аспектів:

- як процес, спрямований на досягнення чітко сформульованої мети та основних завдань;
- як процес, метою якого є науковий і творчий пошук, формулювання та впровадження нових ідей, нове висвітлення раніше розглянутих проблемних питань;
- як певну теоретичну систему, у якій упорядковано процес дослідження та його результати, а також здійснено послідовне й логічне обґрунтування зроблених узагальнень та висновків.

Об'єктом нашого науково-теоретичного дослідження виступають не просто окремі процеси, а їх взаємовпливи.

Як зазначається в 11-томному Словнику української мови, слово «процес» означає послідовну зміну станів чи явищ у закономірному порядку, а також систему дій та засобів, які відбуваються послідовно та спрямовані на досягнення визначеного результату [63, с. 343]. При цьому взаємовплив тлумачиться як вплив, що здійснюється одним на одного, взаємно [64, с. 346].

З огляду на те, що об'єктом дослідження є процес публічного управління, у його основу покладено методику досліджень державного управління.

Мета та зумовлені нею завдання науково-теоретичного дослідження спрямовані на те, щоб відшукати загальне в цілій низці окремих явищ, дослідити закони, згідно з якими подібні явища виникають та розвиваються.

Як зазначають С.Важинський та Т.Щербак, метою наукового дослідження є проведення достовірного, детального і всебічного вивчення певного об'єкта, явища чи процесу шляхом застосування наукових принципів і методів та отримання і впровадження відповідних результатів [65, с. 10].

Основні засоби науково-теоретичного дослідження:

- система детально обґрунтованих наукових методів;
- система наукових понять, категорій, термінів.

Вважається, що складовими методології наукового дослідження є формулювання його предмета та об'єкта, визначення мети і завдань, а також підбір оптимальних методів.

Зазначене наукове дослідження, предметом якого стали взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації, ґрунтується на загальнонаукових принципах проведення комплексних досліджень з публічного управління розвитком міст.

Задля реалізації поставленої мети і відповідних завдань у процесі дисертаційного дослідження використовувався комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, взаємопов'язаних між собою та направлених на отримання об'єктивних і достовірних результатів.

У науковій думці метод (від грец. *methodos* – спосіб пізнання) визначається як прийом чи комплекс прийомів, які використовуються в певній сфері діяльності [66, с. 522].

Методологічною основою дослідження стало застосування ряду загальнонаукових (діалектичний, системний аналіз, логічний аналіз, синтез, логічний та порівняльний методи, індукція, дедукція, ретроспектива, описовий) та спеціально наукових методів (історичний, історико-правовий, конкретно-історичний, статистичний, емпіричний, метод експертних оцінок), що забезпечують об'єктивний аналіз досліджуваного предмету.

Метод аналізу передбачає виокремлення певних ознак процесу чи явища для їх дослідження як складових єдиного цілого [67, с. 24].

Метод синтезу застосовується для вивчення процесів і явищ у цілому як комплексу взаємопов'язаних елементів, що сприяє узагальненню термінів, категорій, теорій [67, с. 69].

Часто дослідники застосовують системний підхід, у якому поєднуються методи синтезу та аналізу. Як зазначає В.Крушельницька, системний підхід варто використовувати при дослідженні економічних об'єктів, які часто являють собою складні системи [59, с. 69].

Індукція – це метод наукового пізнання, у результаті якого висновок щодо певного класу в цілому вибудовується на підставі комплексу знань про частину предметів, які входять до нього [65, с. 46].

Дедукція – це метод наукового пізнання, який передбачає застосування загальних наукових положень під час дослідження окремих процесів чи явищ. При цьому загальні властивості певної множини є підґрунтям для формулювання висновку щодо одного з її елементів [65, с. 46].

Метод порівняння передбачає виокремлення розбіжностей між об'єктами та процесами або ж виявлення в них спільного [65, с. 39]. У дисертаційній роботі цей метод використано під час вивчення процесів розвитку урбанізації в Україні у контексті світових урбанізаційних процесів.

Історичний метод пізнання полягає у вивченні виникнення та розвитку окремих процесів і явищ у їх хронологічній послідовності, внаслідок чого можна отримати додаткові відомості про об'єкт дослідження [65, с. 40]. У зазначеній дисертаційній роботі згаданий метод використано для з'ясування особливостей розвитку публічного управління містами від найдавніших часів до сучасності у глобальному вимірі, а також при дослідженні процесів розвитку публічного управління та урбанізації в Україні.

Прогнозування – це процес розроблення прогнозів або обґрунтування перспективних напрямів розвитку певного процесу чи явища на основі системи знань про закономірності розвитку цього процесу чи явища в теперішньому чи минулому [68, С. 75]. У зазначеному дослідженні цей метод застосовується при пошуку і формулюванню основних шляхів удосконалення системи публічного управління.

Для вивчення взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації застосовано також міждисциплінарний підхід, оскільки обидва ці феномени є багатоаспектними й багатовекторними та перебувають у площині різних наукових дисциплін: теорія державного управління, урбаністика, історія, культурологія, соціологія, політологія та ін.

Крім того, у дисертаційній роботі використано такі теоретичні та емпіричні методи наукового дослідження:

- узагальнення, систематизація – під час з'ясування теоретико-методологічних аналізу взаємовпливів процесів публічного управління та урбанізації та, зокрема встановлення рівня дослідженості проблеми у науковій літературі;

- групування, порівняння – під час розширення та уточнення категорійно-понятійного апарату досліджуваної проблеми;

- класифікації та систематизації, узагальнення й аналогії – для вивчення динаміки та розвитку нормативно-правової бази, що регулює питання публічного управління та забезпечення сталого розвитку міст;

- діалектичний, прогностичний, ідеалізації, абстрагування – при обґрунтуванні шляхів удосконалення державної регіональної політики з урахуванням урбанізаційних процесів, для формулювання висновків та положень наукової новизни дисертаційного дослідження, узагальненні результатів дисертаційного дослідження та визначення перспективних напрямів наукової розвідки за темою дослідження.

Інформаційна база дисертаційної роботи включає в себе публікації вітчизняних і зарубіжних науковців, акти, аналітичні та інші матеріали органів державної влади та органів місцевого самоврядування, міжнародні нормативно-правові акти, статистичні відомості та аналітичні матеріали низки міжнародних організацій, результати власних досліджень.

Аналізуючи проблемні питання розвитку українських міст, автором дисертаційного дослідження комплексно застосовано як безпосередні, так і опосередковані методи отримання статистичної інформації, оскільки явище чи процес, що досліджується, є різноплановим та багатоджерельним.

Отже, комплексне вивчення взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації, зважаючи на його складність і багатоаспектність, потребує застосування низки загальнонаукових та спеціальнонаукових методів. Зокрема, методологічну основу дисертаційної роботи складають такі методи, як системний аналіз, синтез, логічний та порівняльний методи, індукція, дедукція, ретроспектива, конкретно-історичний та історично-правовий методи, статистичний, прогностичний та інші методи. Використання такого широкого спектра методів дає можливість комплексно і водночас з різних аспектів дослідити взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації.

Висновки до розділу 1

У першому розділі представлено загальний огляд дослідженості питання взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації у

багатоаспектному вимірі, узагальнено теоретичні підходи щодо стадіального розвитку урбанізаційних процесів, завдяки чому окреслено онтологічну сутність категорій «публічне управління» та «урбанізація». Аналіз теоретичного базису дав можливість актуалізувати понятійно-категоріальний апарат зазначених вище феноменів, сформулювати авторську дефініцію поняття «урбанізація» в контексті її впливу на розвиток публічного управління, висвітлити логічні зв'язки між цими процесами, що дало можливість сформувати наукове підґрунтя для детальнішого дослідження процесу розвитку публічного управління в умовах урбанізаційних змін.

У дослідженні висвітлено основні етапи формування розуміння про публічне управління та урбанізацію, проведено аналіз та узагальнення низки наукових праць з цієї тематики, окреслено новітні тенденції розвитку публічного управління та урбанізації в контексті їх взаємовпливів, у тому числі зроблено акцент на ідеології нового урбанізму. Встановлено, що пізнання особливостей розвитку теорії публічного управління є можливим завдяки науково-теоретичним розробкам таких сучасних наукових шкіл: «класична теорія організації управління», школи «людських відносин»; емпіричної школи; школи наукового менеджменту та нової школи управління.

Разом з тим здійснено аналіз різних міжнародних і вітчизняних документів з питань розвитку публічного управління в умовах урбанізаційних змін. Встановлено, що ці питання перебувають на порядку денному ООН, а на міжнародному рівні прийнято певні принципи політики у сфері розвитку міст та контролю урбанізації, зокрема «Нову програму розвитку міст» («New Urban Agenda»). Акцентовано увагу на низці міжнародних документів («Європейська хартія місцевого самоврядування», «Стратегічний план регіонального і міського розвитку на 2020-2024 рр.» або «Strategic plan 2020-2024 – Regional and Urban Policy»), «Хартія «Міста Європи на шляху до стійкого розвитку» або «Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability (Ольборгська хартія)», «Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики)», Лісабонська декларація. Завдяки ґрунтовному

дослідженню цих джерел міжнародного законодавства вдалося виокремити основні функції міст: соціальну та екологічну; забезпечення достатнього житла та доступу до першочергових засобів для існування та благ; створення умов для участі громадянського суспільства; посилення соціальної взаємодії та взаємодії між поколіннями, форм культурного самовираження; сприяння соціальній згуртованості, інтеграції та безпеки в мирних і плюралістичних суспільствах; досягнення гендерної рівності; забезпечення стійкого економічного зростання; територіальну функцію; сприяння плануванню стійкої, безпечної та доступної міської мобільності; управління ризиками стихійних та антропогенних лих; захист екосистем і водних ресурсів. Визначено, що виняткову роль у забезпеченні згаданих вище функцій відіграє публічне управління.

Встановлено, що серед вітчизняних документів заслуговують на увагу аналітичний звіт Українського інституту майбутнього «Міста 2030: модернізуйся або вимирай» та «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр.». Надано детальну характеристику цих документів, завдяки чому висвітлено основні виклики, які постають перед публічним управлінням у контексті забезпечення сталого розвитку українських міст, а саме: демографічна криза, повільна модернізація міської економіки, зношеність житлового фонду та інфраструктури, хаотична забудова та розповзання міст, низька мобільність населення в межах країни, відсутність усталеної аналітики урбанізаційних процесів, відсутність регіональних та місцевих транспортних стратегій, нерозподілений земельний фонд, низька залученість мешканців до вирішення питань місцевого розвитку, застарілі підходи до розроблення містобудівної документації, проблема збереження об'єктів культурної спадщини.

Дослідження понятійно-категорійного апарату дисертаційної роботи дало можливість визначити основні розробки науковців у зазначених сферах, висвітлити багатогранність понять «урбанізація» та «публічне управління». Водночас вдалося встановити, що серед науковців немає одностайного підходу

як до трактування терміну «публічне управління», так і до дефініції урбанізації, оскільки ці феномени, як правило, розглядаються з різних аспектів – соціального, економічного, географічного, демографічного та ін. Таким чином, у ході аналізу різних підходів вдалося виокремити головні особливості урбанізації: історичність та глобалізм; зростання частки міських жителів та кількості міських поселень; посилення значимості міст; збільшення ареалу урбанізованих територій; вплив на спосіб життя людей, довкілля та економічні відносини.

У рамках дослідження понятійно-категорійного апарату та на основі проаналізованих джерел з цього питання запропоновано авторське уточнення дефініції «урбанізація» з позиції її впливу на розвиток публічного управління. Зокрема, запропоновано уточнене визначення цього феномена як історичного глобального процесу, основними особливостями якого є не лише зростання частки міського населення та підвищення ролі міст, а й концентрація в містах фінансового, економічного, політичного, соціокультурного та людського капіталу, що певним чином впливає на довкілля, умови і спосіб життя, сталий розвиток та потребує нових засад просторового планування населених пунктів.

У ході аналізу теоретичних підходів стосовно стадіального розвитку урбанізаційних процесів встановлено, що в теоретичному аспекті науковці виділяють такі стадії розвитку урбанізаційних процесів: субурбанізація, дезурбанізація (ексурбанізація), контрурбанізація та рурбанізація. З огляду на це надано визначення та детальні характеристики кожної стадії. Завдяки аналізу кожної зі стадій було зроблено висновок, що моніторинг субурбанізації (розвиток приміських територій), ексурбанізації (переселення міських жителів за межі міст і передмість), контрурбанізації (переселення міських жителів у сільську місцевість без втрати зв'язків з містом) та рурбанізації (перехід мешканців сільських територій на міський спосіб життя) є вкрай важливим для розроблення і прийняття ефективних публічно-управлінських рішень, оскільки у результаті моніторингу можуть розроблятися нові підходи, напрями

та моделі публічного управління, спрямовані на зменшення впливу негативних наслідків урбанізації. Також охарактеризовано феномен «міжмісто», що тлумачиться як гібридний ландшафт новоутворених агломерацій, де поєднуються урбаністичний і сільський способи життя. Наразі поняття «міжмісто» набуває особливої актуальності в європейських країнах, що зумовлює пошук нових підходів до управління цими територіями.

У рамках дослідження методологічних підходів та методик встановлено, що методологічну основу дисертаційної роботи складають такі методи, як системний аналіз, синтез, логічний та порівняльний методи, індукція, дедукція, ретроспектива, конкретно-історичний та історично-правовий методи, статистичний, прогностичний та інші методи. Застосування такого спектра методів дає можливість комплексно і водночас з різних аспектів дослідити взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації.

Ключові положення, висвітлені в першому розділі дисертаційного дослідження, оприлюднені автором у публікаціях [44, 54, 55].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЙНИХ

ПРОЦЕСІВ

2.1. Історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст у світі

Кінець XX – початок XXI століття можна з упевненістю назвати добою урбанізації. Про це, зокрема, зазначено в одному з аналітичних оглядів ООН, опублікованому у 2018 році, де наголошується, що кількість міського населення у світі невинно зростає рекордними темпами. Так, у 1950 році на планеті проживало лише 751 млн. міських жителів, тоді як у 2050 році прогнозується зростання цього показника до 6,7 млрд. [69, с. 2]. На це звертає увагу і Я.Верменич, який, зокрема, зауважує, що старий світ націй-держав трансформувався у світ величезних міст [70, с. 21]. Отже, у найближчі часи переважна більшість мешканців планети перебуватиме в містах. Це у свою чергу стимулюватиме модернізацію процесів публічного управління в контексті урбанізаційних змін, оскільки необхідно буде забезпечувати збалансований розвиток як урбанізованих територій, так і сільських населених пунктів.

Науковець Моніка Л.Сміт зауважує, що сучасні міста функціонують завдяки рішенням величезної кількості людей, які змінили сільський спосіб життя на міський і щоденно творять міста, гармонійно поєднуючи думки й дії. Нинішні міста – то не лише спадок засновників давнього міста Тель-брак, а й усіх тогочасних міських жителів [71, с. 231]. Таким чином, для сучасних наукових досліджень у сфері публічного управління та адміністрування важливим є детальне вивчення процесів еволюції міст у їх взаємозв'язку з процесами урбанізації в контексті їх взаємовпливів з процесами розвитку публічного управління.

Історичні аспекти перебігу процесів урбанізації вивчалися такими вітчизняними й зарубіжними дослідниками: Г.Бакуліною, Я.Верменичем, С.Васютою, Д.Гарві, К.Олександром, Н.Омельченко, Ю.Стеблецькою, А.Турунен та ін. Окремі аспекти урбанізаційних процесів та проблемні питання розвитку публічного управління в умовах урбанізації досліджували українські та зарубіжні науковці: О.Балуєва, А.Буряченко, Дж.Галегуа (G.Halegoua), Й. Гел (J.Gehl), П.Гілен, С.Гречана, Н.Гринчук, В.Засадко, Т.Заставецький, Г.Комарницька, Д.Котенок, С.Леманн (S. Lehmann), Ч.Лендрі (Ch.Landry), Т.Маматова, К.Мезенцева, Г.Макгрєнехем (G.McGranahan), Т.Паламарчук, О.Оболенський, А.Рачинський, Р. Реджістер, Р.Роджерс, Б.Рубл, Л.Сергієнко, Р.Флорида тощо. Більшість дослідників використовують різні підходи щодо періодизації глобальних процесів урбанізації. Водночас детально не вивчалися взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації в історичному аспекті.

Переважає більшість учених вважає, що перші міста виникли орієнтовно 6000 років тому в районі річки Інд. Однак Я.Верменич зауважує, що процеси формування міст можуть сягати 9000 років, коли розвивалися найперші поселення, трохи схожі на міста, одним з яких було біблійне місто Єрихон. При цьому міський статус Єрихона досі залишається предметом наукових дискусій та оспорується багатьма дослідниками [70, с. 16].

На думку О.Бабінець, стародавні міста виникали і розвивалися на різних континентах (шумерські номи, давньогрецькі поліси, міста інків та майя). Водночас усі стародавні міста мають подібну організацію міського простору та схожі моделі публічного управління, найпоширенішою з яких був «поліс», або «місто-держава». До основних особливостей полісу можна віднести наявність окремого адміністративно-управлінського апарату, а також добре розвинуті торгівлю й ремесла [72, с. 106].

Розвиток процесів урбанізації та публічного управління тісно пов'язаний розвитком суспільних відносин. Е.Тофлер (Alvin Toffler) у праці «Третя хвиля» обґрунтовує Хвильову концепцію розвитку суспільства,

виокремлюючи такі основні періоди: аграрний, індустріальний та постіндустріальний [73].

З огляду на це Л.Сергієнко запропонувала таку періодизацію урбанізаційних процесів у світі з позицій розвитку міст: доіндустріальні міста (неоліт – друга половина 18 ст.), індустріальні міста (друга половина 18 ст. – 1900 рр.), постіндустріальні міста (1900 – 1950 рр.) та сучасні міста (1950 – донині) [74].

Більшість дослідників зауважують, що перша хвиля урбанізаційних процесів розпочалася близько 10 тисяч років тому в період неоліту у зв'язку з переходом від збиральництва до вирощування і тривала аж до середини 18-го століття, тобто до початку промислової революції. При цьому доіндустріальні міста вирізнялися такими особливостями:

- повільний економічний розвиток;
- споживання на рівні фізіологічного мінімуму населення;
- повільні темпи зростання населення (на рівні 0,5-1% за століття);
- відсутність соціальної та просторової мобільності [74].

Епоха індустріальних міст характеризується прискоренням економічним зростанням, збільшенням чисельності населення, підвищенням рівня якості та рівня життя населення, механізацією сільського господарства. Зокрема, у період з 1700 року по 1800 рік показник зростання міського населення сягнув 2,3%, а з 1800 року по 1900 рік ріст становив 9,1%. Як відомо, індустріалізація спричинила механізацію аграрної сфери в цілому та сільського господарства зокрема, що певним чином вплинуло на зайнятість фермерів та стимулювало їх переміщення до міст у пошуках нової роботи. Завдяки такій міграції виникли індустріальні міста.

Чергова хвиля урбанізаційних процесів розпочинається з середини ХХ століття. Зокрема, у 1950 році починаються інтенсивні постіндустріальні та урбанізаційні процеси. Хоча динаміка збільшення загальної кількості стала знижуватися, однак чисельність жителів міст стрімко й безупинно зростала. Так, показник зростання частки міського населення в період з 1900 року по

1950 рік становив близько 13%. Зважаючи на те, що станом на 1950 рік частка міського населення планети складала 29,6 %, а вже у 2007 перевищила позначку у 50 %, можна з упевненістю констатувати, що останнім часом урбанізаційні процеси у світі розвиваються рекордними темпами. Також спостерігається високий рівень соціальної та просторової мобільності. Водночас низка великих постіндустріальних міст стали центрами не лише локальної чи національної, а й глобальної економіки, що свідчить про те, що урбанізація має й певний позитивний вплив.

Період становлення сучасного міста, який триває ще й досі, став початком інтенсивних урбанізаційних процесів. Про це свідчать темпи зростання частки міського населення. Так, у період протягом 1950-2020 років ріст частки міського населення становить 26,16%.

Варто зазначити, що частина науковців-урбаністів, у тому числі Ю.Стеблецька, виділяють три ключові етапи еволюції міст: міста доіндустріального періоду (до 4 ст. н. е. – друга половина 18 ст.), індустріальні міста (друга половина 18 ст. – сер. 20 ст.) та епоха постіндустріальних міст (1972 р. – дотепер). Водночас у межах кожного з цих етапів виокремлюються історичні типи міст, а саме: стародавні (класичні) міста, середньовічні міста, «ідеальні» міста Ренесансу, індустріальні міста, міста модернізму, постіндустріальні міста [75, с. 62].

Я.Верменич звертає увагу на два шляхи урбанізації – античний (притаманний містам Італії, Південної Галлії, Іспанії, Візантії, які ще в 7-ому столітті зуміли трансформувати античні суспільні відносини і знайти для себе сприятливий ґрунт в міських республіках, насамперед північно-італійських, а також у їхніх колоніях у Північному Причорномор'ї) та варварський (характерний для міст Німеччини, Англії та Русі, де розвиток міських відносин відбувався повільнішими темпами і затягнувся аж до 13 століття). До проміжного типу дослідниця відносить міста, де античні традиції врівноважувалися з варварськими (міста Північної Франції, а також ганзейські

міста північної Німеччини, більшість яких являли собою «вільні» республіки) [70, с. 81-82].

Більшість науковців стверджують, що доіндустріальне місто існувало з часів неоліту до встановлення капіталістичних відносин у провідних країнах світу у XVIII ст. і приходу промислової революції в XIX ст. При цьому доіндустріальні міста були загалом невеликими поселеннями, які функціонували на базі меркантильної економіки й жорсткого соціального ладу, заснованого на традиціях середньовічного феодалізму.

На думку багатьох науковців, час виникнення перших міст та початку урбанізаційних процесів у світі сягає 4 – 2 тисячоліття до н. е., коли виникли перші шумерські міста в Месопотамії. Зокрема, одним із найдавніших є місто Урук, засноване у низов'ях Євфрату близько 3500 року до н. е.

Поступово всю територію шумерів захопили аккадські племена семітського походження, які продовжили шумерські традиції містобудування.

Наприкінці 3-го тисячоліття до нашої ери найбільшого розквіту й піднесення у стародавньому світі набув Вавилон, який ще у 2-ому тисячолітті до нашої ери став столицею нової держави, утвореної аморейськими племенами. За правління царя Хаммурапі, тобто упродовж 1792-1750 рр. до н.е., це місто стало могутнім державним утворенням, якому підпорядковувалися Аккад, Шумер та інші території, та центром могутньої Вавилонської держави.

У Вавилонській державі три міста (Ніппур, Сіппар і Вавилон) користувалися царськими привілеями, згідно з якими заборонялося ув'язнювати міщан, а також вимагати робітників та військову силу для потреб царства. Усе публічне управління державою здійснював цар. Господарством правителя відали призначені ним вищі посадові особи. Одну з найвищих посад займав нубанда, який контролював виконання царських указів та доручень.

У стародавньому Вавилоні функції органів місцевої влади виконували царські намісники. Водночас у містах діяли також органи обцинного

самоуправління, яким делегувалися окремі адміністративні, фінансові і судові функції.

У Стародавньому світі найбільший розвиток і піднесення міст спостерігався понад 2000 років тому, тобто в часи функціонування давньогрецьких міст-держав.

Як відомо, антична Греція – це мережа міст-полісів, які часто будувалися довкола метрополіса – так званого «материнського» міста-держави. Територія полісу складалася з головного міста та хори, до якої входили невеликі міста-супутники й сільські території.

У період еллінізму грецькі міста здебільшого мали прямокутну структуру («per strigas»), основу якої становили житлові масиви, розділені широкими паралельними вулицями, що перетинали під прямим кутом інші вулиці, менші за розмірами. Такий тип організації міського простору дістав назву Гіпподамової сітки (згідно з ім'ям її розробника давньогрецького архітектора Гіпподама з Мілету).

Також у давньогрецьких полісах наявна велика кількість громадських будівель, оскільки публічний простір відігравав важливу роль у полісному суспільстві. Центром давньогрецьких міст була фортеця – укріплений акрополь, де розміщувався палац царя. Під таким акрополем поступово розвивалося місто, у центральній частині якого була агора – площа для зібрань. Саме за таким принципом розбудовувався Мілет та інші поліси.

На позначення публічної влади давні греки застосовували термін «polis» і «politea». Кожен поліс мав власні органи управління: Народні збори, Рада 500 та колегії (магістрати). Участь в управлінні могли брати виключно чоловіки, оскільки лише вони були громадянами полісу. Публічне управління здійснювалося в межах законів та на професійній основі, оскільки перебування на посаді передбачало грошове утримання.

В епоху Стародавнього Риму географічні рамки містобудування набули грандіозних масштабів, оскільки базувалися на стратегічних завданнях розширення величезної імперії та управління нею. У ті часи було спроектовано

та побудовано багато нових видів величних споруд (форуми, амфітеатри, мости, акведуки) та розроблено нові типи конструкцій (арки). Зокрема, у Римі був створений грандіозний комплекс громадських будівель. У місті функціонували потужні водогони. Однак житлова та інженерна інфраструктура була різною в залежності від кварталів. Найбідніше населення проживало на вузьких вулицях з найменш розвинутою інфраструктурою.

Життя та архітектура давніх римлян були нерозривно пов'язані з політикою. Вплив Римської Імперії на підконтрольні території здійснювався через систему римських законів та універсальних правил планування і забудови населених пунктів. Кожне місто в Римській імперії мало форум – площу з обов'язковими громадських спорудами та храмами; систему вулиць, складовими якої були житлові помешкання, крамниці, місця для дозвілля і видовищ; комплекс інженерних споруд та міських комунікацій (водогін, каналізація, дренажні системи, дороги, мости й акведуки).

Розбудова міст у Стародавньому Римі здійснювалася з використанням ортогональної сітки за чіткими правилами розташування вулиць та громадських будівель.

У Давньому Римі, як і в давньогрецьких полісах, функціонували різні органи публічного управління: народні збори (куріатні, центуріатні і трибутні коміції), сенат та магістратури. Особливу роль відігравав сенат як представницький орган, де ухвалювалися найважливіші рішення та затверджувалися рішення народних зборів.

Епоха Середньовіччя стала визначальною для розвитку європейських міст. Саме в ті часи на теренах Європи була сформована мережа міст, що збереглася донині і досі має певний вплив на зональність і розбудову окремих міст. Найголовнішими будівлями в середньовічному місті були замок і собор, пізніше до цього переліку долучилася ратуша.

Економічною основою росту європейських середньовічних міст був суспільний поділ праці – між сільським господарством та ремісництвом.

Ремісничі квартали, як правило, розташовувалися поряд з феодальними замками чи монастирями.

Структуру середньовічного міста формували замок феодала або монастир та торгово-ремісничє поселення. При цьому замок чи монастир перебував на підвищенні (пагорбі), а місто внизу поступово обростало стінами, які виконували захисну функцію.

Багато міст у часи Середньовіччя виконували функції фортеці. Велетенські мури, які огорожували середньовічні міста, були облаштовані воротами. Завдяки такому облаштуванню контролювалися в'їзд та виїзд, а також забезпечувався збір мита. З плином часу торговці поступово освоювали територію поза мурами міста. Так утворювався новий «бург» або «фо-бург» (faubourg – передмістя).

У містах Середньовіччя розвивалися ремесла, поступово налагоджувалися товарно-грошові відносини. Важливе значення в ті часи мала цехова організація ремесла. Тоді ремісничі квартали розташовувалися за виробничим принципом. У кожному з цехових районів майстерні, як правило, розташовувалися на першому поверсі, житлові кімнати майстра та членів його сім'ї на поверсі вище, а комори й номери для підмайстрів і слуг – ще вище.

Орендні ставки та податки впливали на розміщення громадських і житлових будівель. Найвищу ренту (перша категорія) мали сплачувати за нерухомість у центрі Риму, зокрема на Ринковій площі. Розмір ренти зменшувався залежно від віддаленості об'єкта до центральної частини міста.

Ще одним важливим чинником, що впливав на планування середньовічних міст, були війни, тому важливо було розбудовувати фортечні мури. При цьому забудову, як правило, вписували в місцевість. Зокрема, міські поселення будувалися біля водних об'єктів, а також уздовж доріг, які вели до міста. Згодом забудова огорожувалася по колу новими стінами. Міста розросталося вшир концентричними кругами, оскільки усе більш актуальним ставав радіально-кільцевий тип планування.

Загалом у часи Середньовіччя міста розвивалися стихійно, були погано благоустроєними. Однак у готичний період міські поселення почали розбудовуватися на вільних від забудови територіях, що створювало можливості для більш чіткого планування їх територій.

Період Середньовіччя характеризується поширенням перших міських комун, коли містяни звільнялися з-під влади феодалів на основі хартії, виданої королем. Цей рух певним чином підтримувався королівською владою в Італії (Болонья, Флоренція та ін.) та Франції (Бове, Лан, Нуайон, Пуату, Сетонже та ін.). На відміну від французьких міст, яким надавалися привілеї на підставі хартії, італійські міста звільнялися від влади феодала на підставі статутів або законів («Райський акт» м.Болонья, акт «Установлення справедливості» у Флоренції).

В епоху Середньовіччя поширився ще один привілей, згідно з яким міста отримували можливість здійснювати місцеве самоврядування. У 1188 р. було започатковано Магдебурзьке право (*Jus Theutonicum Magdeburgense*), за яким королівські міста частково звільнялись від центральної адміністрації, приватновласницькі міста – від влади феодала, а також наділялися повноваженнями створювати органи місцевого самоврядування. Цей привілей отримав таку назву, оскільки вперше був наданий Магдебургу від архієпископа, який на той час був власником тієї території.

Більшість дослідників вважають, що Магдебурзьке право стало першою історичною формою місцевого самоврядування. Водночас форми місцевого устрою на підставі Магдебурзького права були різними для різних міст, тому кожне місто мало свої особливості становлення й розвитку місцевого самоврядування.

У 1261 р. норми Магдебурзького права були застосовані у Бреслау (Вроцлаві), а в 1304 р. – у Герліці. Бреслауське право було перевидане в середині 14 століття у вигляді книги-зводу правил, де містилося 465 статей. На його основі вибудовувалася система магдебурзького права багатьох чеських міст.

Епоха Відродження ознаменувалася історичним типом так званого «ідеального» міста, яке започаткували італійські архітектори. Прикладом такого «ідеального міста» є італійське місто П'єнца. Усі головні споруди (палац Пікколоміні, собор і мерія) в зазначеному населеному пункті розташовані на центральній площі.

Ще одним прикладом «ідеального міста» є італійське місто-фортеця Пальма Нуова, яке мало правильну форму дев'ятикутної зірки і було оточено ровом, доступ був можливим через троє воріт, завдяки яким контролювався вхід та вихід.

Варто зазначити, що наразі «ідеальне» місто наявне і в Україні (м. Жовква на Львівщині).

Щодо доби Відродження, то тогочасні архітектори мали на меті створити ідеальну схеми міського планування, тому в більшості проєктів провідною є схема планування міських просторів у формі зірки, тобто правильного багатокутника. Багатокутник (шести-, восьми- чи дванадцятигранник) складали радіальні вулиці, що розташовувалися по кутах від бастіонів та вели до площі в центрі міста.

Характерні особливості середньовічних міст представлені в моделі доіндустріального міста шведського вченого Гідеона Шоберга, який зобразив доіндустріальне місто як поєднання територій елітарної (невелика група) частини та нижчих прошарків населення і вигнанців (велика група).

Еліта, як правило, розташовувалася в центрі міста, тоді як представники нижчих верств суспільства та вигнанці жили на периферії, де було брудно й некомфортно. До еліти належали ті, хто контролював релігійні, політичні, адміністративні та соціальні функції міста. Більша частина торговців не входили до елітарної частини суспільства й оселялися трохи далі від центральної частини міста. Еліта переважно оселялася неподалік від адміністративних, політичних і релігійних будівель, які на той час будувалися в центрі міста.

Поступово формувалося елітарне центральне ядро доіндустріального міста («ідеального») міста, а за його межами розросталися окремі райони для нижчих верств населення, причому кожен район заселявся мешканцями, які провадили однаковий або схожий вид діяльності.

Отже, ідеї «ідеального» міста переважно втілювалися в італійських містах-республіках доби Ренесансу (Флоренція, Генуя, Піза, Венеція та ін.), які утворилися на основі комун. Однак політична влада в містах-державах (консульське правління) належала торговцям середнього класу.

Кожне місто-республіка мало своє законодавство, адміністрацію, військо, карбувало монети. Законодавчу функцію виконували збори городян, які відбувалися на площі перед міським собором. Функції виконавчої влади здійснювалися колегіями консулів – виборними органами, до яких обиралися представники від різних районів міста.

Середина 18 століття ознаменувалася процесами стрімкого розвитку і зростання міст. Цьому сприяло запровадження машинної індустрії, яка створила потужну містоутворюючу базу. Крім того, машинне виробництво вплинуло на поділ праці та стало стимулом для зародження нових суспільних відносин.

Бурхливий розвиток продуктивних сил та засобів індустріального виробництва сприяв трансформації середньовічних міст та становленню й розвитку індустріальних міст.

Однією з причин такої трансформації було виникнення нових соціально-економічних напрямків – марксизм, фордизм, кейсіанство, де основний акцент спрямовувався на становлення капіталізму та розвиток технологій.

Для міст індустріальної доби характерні такі основні особливості (рис. 2.2):

Рис. 2.1. Основні особливості індустріальних міст

Джерело: побудовано автором.

Отже, як показано на рис. 2.1, міста індустріальної доби мали свої характерні особливості. По-перше, вони вирізнялися масштабом поселення, де місто розглядалося як «базова одиниця» розселення. Друга особливість – це мобільність, яка стала поштовхом до розвитку транспортних перевезень та актуалізації питань організації в місті руху транспорту й пішоходів. По-третє, відбувалася цілеспрямована руйнація попередньо збудованого середовища міста. Якщо раніше руйнування окремого будинку в місті означало покарання, то перепланування Парижу в XIX ст. передбачало розчищення території міста з метою подальшого перепланування.

Таким чином, основною особливістю індустріального міста стала руйнація меж міста та знищення його попереднього «образу».

Тим часом індустріальна революція супроводжувалася безпрецедентною урбанізацією і неконтрольованим розростанням міст, що зрештою призвело до виникнення нових агломерацій. Розвиток капіталізму сприяв стрімкому розростанню міст та внутрішній класовій міграції, оскільки великі промислові об'єкти потребували все більше робітників.

Водночас забудова міст зазнала змін. Це було пов'язано з тим, що житлові будинки більше не використовувалися в якості робочих місць, а житлові райони стали диференціюватися залежно від орендної плати, тобто від величини статків. З огляду на це житло для найбідніших верств населення вирізнялося найнижчою якістю і найвищою щільністю забудови, з тим щоб

була можливість покривати видатки на оренду землі. Для робітників будувалися будинки поряд з промисловими об'єктами, що на той час були розміщені в центральних районах міст. У той же час капіталісти намагалися селитися подалі від робітничих кварталів, тому будували собі комфортабельні будинки в престижних на той час районах.

Пізніше зміни в технології будівництва зробили можливим для міста рости вгору і вшир. Циклічне зростання капіталістичної економіки з послідовним поліпшенням міської транспортної системи зумовило формування приміських зон. Поступово розвинулася модель чотирьох концентричних зон, а саме: перша (внутрішня) зона, характерними особливостями якої були найвища щільність і крайня убогість, у другій зоні була трохи менша щільність та менша бідність населення, тоді як третю зону складали переважно мешканці середнього класу, а в четвертій селилися лише багаті родини. Крім того, в добу індустріалізації міські простори розвивалися в межах залізничних шляхів, які слугували транспортними коридорами для промисловості.

Наприкінці XIX століття у міському просторі з'явилася низка нових об'єктів: телеграф, метро, ліфт у висотних будівлях. Водночас міські ландшафти почали змінюватися завдяки електрифікації, що, у свою чергу, вплинуло на стиль життя мешканців міст. Відтак церква, ринок і ратуша, які раніше відігравали головну роль у класичних містах, тепер поступилися раціоналізму, зручності і функціональності, незважаючи навіть на певний супротив населення проти деяких нововведень.

Серед інших особливостей індустріального міста варто виокремити трансформацію вулиці на публічний простір, а також появу вуличного натовпу. Крім того, виникнення нових засобів комунікації і зв'язку (залізниця, газети, телеграф, телефон) відібрали у простору його традиційну функцію інформувати. Ці процеси були покладені в основу нових комунікацій всередині мегаполісу.

Однак згодом перенасиченість враженнями, образами, прискореним темпом життя призвела до того, що мешканці міста почали сприймати «урбаністичне середовище» як щось абсолютно чуже, вороже, штучне. Тоді стало зрозуміло, що треба вчитися керувати містами, інакше настане колапс. Відтак відбулася об'єктивізація «феномену міста» – воно постало як об'єкт дослідження різних наук.

Також розпочалося становлення і розвиток міського планування («town planning» або «city planning», пізніше – «urban planning») як самостійної науки. У 1907 році у Великобританії на базі Ліверпульського університету було започатковано курс міського планування («urban planning»), пізніше подібні курси стали відкриватися в інших провідних університетах.

На початку ХХ ст. в усьому світі значного розвитку в галузі містобудування та міського планування набула ідеологія так званого архітектурного модернізму, що призвело до виникнення феномену «місто модернізму». В основу зазначеної ідеології була покладена ідея ефективного розселення або розроблення певних типів планування міст. Як результат, були вироблені нові структури міського планування: житлові комплекси, мікрорайони, системи рядкової забудови. Також важливим при плануванні міст стало врахування питань гігієни, зокрема водопостачання, каналізації, електропостачання, інсоляції, свіжого повітря, озеленення, а також питань, пов'язаних з доступністю масового житла, налагодженням транспортного та іншого обслуговування, функціональним зонуванням територій, забезпеченням доступу до освіти та охорони здоров'я, здійсненням ефективного публічного управління, зокрема створенням відповідних інституцій, проведенням адміністративного поділу, розробленням генеральних планів забудови, будівництвом доступного житла тощо.

Згадані ідеї та підходи знайшли своє відображення в Афінській хартії, яка була прийнята на Міжнародному Конгресі Архітекторів-Модерністів у 1933 році в Афінах, де обговорювалися питання майбутнього міст. Головною тезою Афінської хартії серед 111 пунктів став принцип функціонального зонування,

який передбачав, що такі базові функції міст, як житло, праця та відпочинок, повинні бути територіально відокремленими та поєднуватися між собою транспортним сполученням.

У зв'язку з високими темпами урбанізації в умовах технологічного прогресу модерністи почали створювати нові моделі міст. Вартими уваги є моделі, запропоновані Тоні Гарньє («Індустріальне місто»), Вальтер Гропіус та Ернст Май («Новий Франкфурт» та план Магнітогорська), Ле Корбюзьє («Променисте місто»).

Зокрема, французький архітектор Т. Гарньє у своїй праці «Індустріальне місто», розробив план ідеального, на його думку міста та частково втілював його на практиці під час розбудови Ліона. В основу моделі індустріального міста була покладена концепція функціонального зонування. Це був перший містобудівний проєкт, де запроваджувалися економіко-технічні принципи організації міста модернізму.

Т.Гарньє одним із перших запропонував і частково реалізував концепцію функціонального зонування міста, яка передбачала поділ міських територій на 4 категорії: промислові, транспортні, рекреаційно-житлові та робітничі. Водночас науковець поставив перед собою амбітне завдання: створити проєкт нового міста, який передбачав би не тільки загальне планування, а й чіткий план окремих приміщень у кожному будинку.

Як зазначає Ю.Стеблецька, «індустріальне місто» Т.Гарньє було розраховане на 35 тис. жителів. У ньому чітко розділені праця, житло, відпочинок і транспорт. Промислові споруди повинні були відокремлюватися від власне сільбищної території зеленим поясом. Зона відпочинку планувалася в захищеному місці на схилі пагорба і спрямовувалася на південь. У середній частині міста мали бути розташовані громадський центр, школи та спортивні споруди. Т.Гарньє спланував розташування різних об'єктів таким чином, щоб при подальшому розширенні зон не була порушена загальна гармонія. Крім того, Т. Гарньє значно розширив поняття промислової

забудови, запропонувавши групування промислових підприємств у відповідні комплекси [76, с. 151].

Розробки Т.Гарньє були першими реальними спробами збудувати багатофункціональне індустріальне місто з добре розвиненою соціальною інфраструктурою та стали теоретичним посібником для тогочасних фахівців у сфері містобудування.

Представники берлінської школи «Баухаус» (Вальтер Гропіус, Людвіг Міс Ван дер Рое) впроваджували ідею спорудження соціального житла на основі інтеграції індустріального виробництва. Модерніст Ернст Май, який займався розробленням стандартів житла з мінімальною площею, розробив новаторську ідею – будувати будинки з бетонних панелей, виготовлених заводським методом, які потім він застосував при розробці плану «соціалістичного міста» в СРСР (план Магнітогорська).

Як стверджує Ю.Стеблецька, у 20-ті роки в різних радянських проєктах почали з'являтися групи житлових будинків (мікрорайони), де розташовувалися також підприємства побутового обслуговування. В основі цієї містобудівної концепції – ідея розбудови й розвитку мережі міст-супутників довкола історичного центру, типізація й індустріалізація житлового будівництва [76, с. 151-152].

Найвідомішим представником архітектурного модернізму був французький архітектор Ле Корбюзьє, який спроектував для подальшого запровадження в містах власні «житлові одиниці» – великі будівлі-соти з безліччю квартир. У 1922 році Ле Корбюзьє представив свій перший великий містобудівний проєкт «Променисте місто» – такий собі прообраз сучасних мегаполісів серед саду.

Ю.Стеблецька зауважує, що завдяки Ле Корбюзьє у містобудівній практиці з'явилися такі терміни, як «сусідство сім'ї», концентрична модель, «променисте місто». Він убачав проблему міст у жорсткому ортодоксальному зонуванні території міста за функціями (праця – побут – відпочинок), у чіткому виділенні і диференціації транспортних магістралей, а також у

плануванні садибної житлової забудови у межах паркових і спортивних зон, з тим щоб відділити пішоходів від транспорту. У проєкті «Променисте місто» Ле Корбюзьє протиставив органічний регулярний розвиток концентричному [76, с. 153].

Загалом концепція міста-саду Корбюзьє мала такі характерні особливості:

- 1) людиноцентричність (на першому плані – потреби людини);
- 2) висотна (60-поверхова) забудова, де перший поверх будівель повинен був залишатися без заповнення;
- 3) наявність прогулянкових зон для пішоходів;
- 4) будівництво підземних та надземних транспортних шляхів.

Таким чином, можна виокремити такі основні характеристики модернових міст: висока щільність населення нарівні з низькою щільністю забудови; дотримання необхідних санітарних правил та реалізація ідеї вертикального міста-саду; величезні зелені зони, у тому числі на дахах, балконах і терасах; вільний простір першого поверху завдяки застосуванню пілонів; виключення вулиці з містобудівної структури; ієрархічне розмежування доріг; чіткий розподіл пішохідних і транспортних зон.

Варто зауважити, що при розробці планів розвитку міст модерністи наголошували на потребі забути старе, перенаселене й перенасичене історією індустріальне місто, трансформували його в модернове місто. Прикладом такого підходу був утопічний план перебудови центру Парижу ("Le Plan Voisin"), запропонований Ле Корбюзьє.

Отже, незважаючи на те, що деяким історичним містам пощастило зберегти фрагменти доіндустріального міста, переважна більшість сучасних міст сформувалися завдяки переплануванню або були збудовані в епоху індустріалізації. З огляду на це більшість сучасних міст набули модернових рис, протилежних доіндустріальній моделі. Кластеризація поступилася житловій диференціації, пов'язаній із статусом, етнічною приналежністю та структурою сім'ї. Водночас в епоху модернізму влада і статус стали визначатися багатством, а житло та робоче місце були зонально відокремлені.

Кінець ХХ ст., коли урбанізація почала розвиватися шаленими темпами, ознаменувався критикою модернізму та пошуком нових концептуальних підходів до розбудови й розвитку міст. Зокрема, скрізь у світі мешканці старих кварталів почали масово протестувати проти їх знесення, внаслідок чого в багатьох країнах були прийняті нормативно-правові акти, які врегульовують забудову історичних кварталів та запроваджують державну охорону об'єктів культурної спадщини в історичних містах. Джейн Джекобс була однією з перших, хто постійно наголошував на необхідності збереження та відновлення історичних громадських просторів. Згодом ідеї щодо збереження історичних кварталів та старовинних міст лягли в основу концепції «нового урбанізму», яка, у свою чергу, стала однією з перших цеглинок у фундаменті розбудови постіндустріального міста.

Негативною реакцією на ідеологію модернізму в містобудуванні стала розбудова постіндустріальних міст. В архітектурі зафіксована чітка дата закінчення епохи модернізму. Це 16 березня 1972 року – день, коли було підірвано житловий комплекс Прюїтт-Ігоу в місті Сент-Луїс. Надалі припинилася реалізація великих проєктів перепланування чи нового розпланування міст шляхом знесення цілих кварталів.

На зміну місту модернізму прийшла концепція постіндустріального міста, яка не передбачала грандіозних планувальних розробок. Натомість створювалися лише генеральні плани окремих частин міста. Певні зміни відбулися і в планувальній ідеології. Зокрема, розпочалася ера стратегічного міського та регіонального планування.

У цей період кейнсіанство та фордизм змінюються «новою економікою», в основі якої лежали ідеї нео-фордизму (впровадження інформаційних технологій у суспільне життя), та неолібералізмом, який передбачав мінімізацію функцій держави.

Новою «гео-формою» постіндустріального міста став постметрополіс. Цей термін належить американському географу Едварду Сойя, який у своїй

однойменній праці «Постметрополіс» висвітлив урбанізаційні процеси, які відбувалися в агломерації «Великий Лос-Анджелес».

Е.Сойя представив шість дискурсів, що стосуються соціальних та економічних особливостей постметрополісу (див. рис. 2.2):

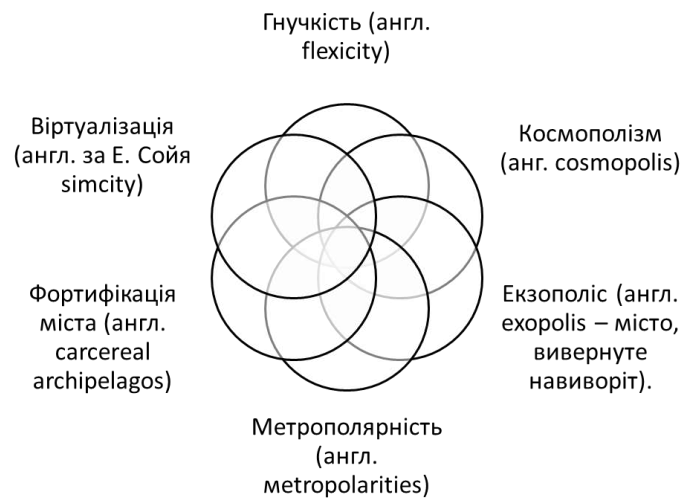

Рис. 2.2. Особливості постметрополісу

Джерело: побудовано автором на основі [77].

Гнучкість (англ. flexibility) – паралельний розвиток процесів деіндустріалізації і реіндустріалізації урбаністичного простору, тобто виникнення нових форм зайнятості, способів виробництва [77].

Космополізм – вплив глобалізації на розвиток міст, зокрема на формування міського капіталу, ринок праці, міграційні процеси та культуру; становлення й розвиток світових міст, заснування низки транснаціональних корпорацій, запровадження стандартів у різних сферах суспільного життя [77].

Екзополіс (англ. exopolis – місто навиворіт) – реструктуризація урбаністичних просторів, у результаті якої зникають межі міста та створюються такі міські структури: зовнішнє місто, нове передмістя (постсубурбія), міська смуга (межа) (англ. edge-city). Існування подібних міських структур розмиває відчуття приналежності до міста як єдиного цілого [77].

Метрополярність – зростання соціальної (майнової, расової, етнічної) нерівності та виникнення нових видів соціальної стратифікації (соціальних кластерів) [77].

Фортифікація міста – запровадження в містах тотального нагляду шляхом використання цифрових технологій (відеокамери у громадських місцях, контроль в аеропортах) з метою забезпечення безпеки; тенденція взяття під контроль публічних міських просторів; розвиток так званої бункерної архітектури: поява «компаундів» – цілковито відокремлених від міста житлових комплексів та відгороджених громад (англ. gated communities) [77].

Віртуалізація – одночасне співіснування міста як населеного пункту та «електронного» міста (мобільні застосунки, міське електронне урядування, електронні сервіси) [77].

Серед низки різноманітних концепцій сучасних міст особливе місце займає концепція «розумне місто», яку детально висвітлила Джермен Галегуа у своїй праці «Розумне місто». Зокрема, відома урбаністка наголошує, що поняття «розумне місто», починаючи з 2000-х років, насамперед означає впровадження в міське середовище інформаційних технологій [78, с. 27].

Відтак основними завданнями публічного управління розумних міст є: створення цифрової інфраструктури, хостингів відкритих даних та загальної цифровізації задля покращення якості життя населення.

Відомий урбаніст Ентоні Таунсенд зауважував: «Розумні міста – території, де інформаційними технологіями користуються для вирішення проблем» [79].

Концепція розумного міста передбачає інтеграцію в міське середовище Інтернету, інформаційно-комунікаційних технологій, інтернету речей задля оптимізації й покращення управління комунальним господарством у містах (наприклад, запровадження міських інформаційних систем управління громадським транспортом). Однією з особливостей розумного міста є розвиток і функціонування так званого інтернету речей, під яким вбачається технічна концепція обчислювальної мережі фізичних предметів або речей, які

мають вбудовані технології для їх спільної внутрішньої взаємодії та взаємодії із зовнішнім середовищем. При цьому інтернет речей, як правило, функціонує без участі людини, а організація подібних мереж розглядається як явище, яке може вплинути на трансформацію економічних та суспільних процесів.

Таким чином, розумне місто є містом майбутнього з покращеними стандартами, де значно полегшено повсякденні умови проживання міського населення міста та створено можливості для економії часу.

Під час становлення й розвитку цифрової економіки сценарій цифрової трансформації для розумного міста починається з перебудови управління та інтелектуалізації шляхом таких перетворень:

- перехід на нові бізнесові моделі та спосіб створення цінностей у різних секторах міського господарства;
- упровадження нових інструментів для підвищення ефективності активів;
- залучення нових джерел фінансування для технологічного вдосконалення інформаційних технологій та інформаційно-комунікаційних систем.

Модель розумного міста ґрунтується на таких основних характеристиках (згідно з таблицею 2.1):

Таблиця 2.1

Характеристики розумного міста

Розумна економіка	забезпечує розвиток нових продуктів і сервісів, запуск нових бізнес-моделей, у тому числі на засадах міжнародного співробітництва
Розумне переміщення	запровадження інтегрованих транспортних систем та перехід на екологічні види транспорту
Розумне енергоспоживання	передбачає економію ресурсів, енергоефективність, застосування відновлюваних джерел енергії
Розумний людський капітал	міські жителі мають доступ до навчання впродовж життя, беруть участь у громадському житті; містяни є кваліфікованими користувачами ІКТ
Розумний спосіб життя	зручне просторове планування міст, запровадження грамотного споживання послуг, покращення доступу до послуг, пропагування здорового способу життя

Розумне врядування	запровадження відкритих даних, розумних сервісів, залучення громадян до управління містом
--------------------	---

Джерело: згруповано на основі [78].

Альтернативними моделями розумних міст є:

- 1) децентралізована модель (може бути впроваджена в містах-мільйонниках), яка передбачає значні цифрові трансформації шляхом залучення багатьох бізнес-структур до реалізації технологій розумного міста;
- 2) централізована модель (рекомендована для великих і середніх міст), яка передбачає впровадження цифрових технологій в умовах обмежених ресурсів;
- 3) модель локальних дій (може використовуватися в середніх і малих містах, де відсутні або малорозвинені цифрові ресурси), згідно з якою цифрова трансформація впроваджується в окремих галузях міської економіки або на певних інфраструктурних об'єктах.

Варто зазначити, що розвиток моделі розумного міста являє собою безперервний і динамічний процес інноваційних перетворень на всіх рівнях публічного управління, який передбачає покращення умов проживання населення міста. Водночас розвиток розумних міст потребує значних інвестицій. Зважаючи на це, а також на недостатню кваліфікацію й освіченість громадян міст, можна припустити, що процес упровадження зазначеної моделі буде тривалим.

Отже, постмодерністські моделі розвитку розумних міст є людиноцентричними і спрямованими на задоволення потреб міського населення шляхом впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій, роботизації сфери послуг, масивів даних.

У постмодерністському містоплануванні все більшої популярності набирає також модель «креативного міста», детально описана британським науковцем-урбаністом Ч.Лендрі. Зокрема, він звернув увагу на людиноцентричну концепцію, яка лежить в основі розбудови «креативного

міста», а саме: «мета креативних міст – зробити їх людиноцентричними з відповідними правами й обов’язками» [80, с. 223].

Разом із тим Ч.Лендрі вважав, що креативний міський простір являє собою ідеальну тріаду, у якій гармонійно поєднані креативність, культура та дослідження питань міської трансформації (рис. 2.3).

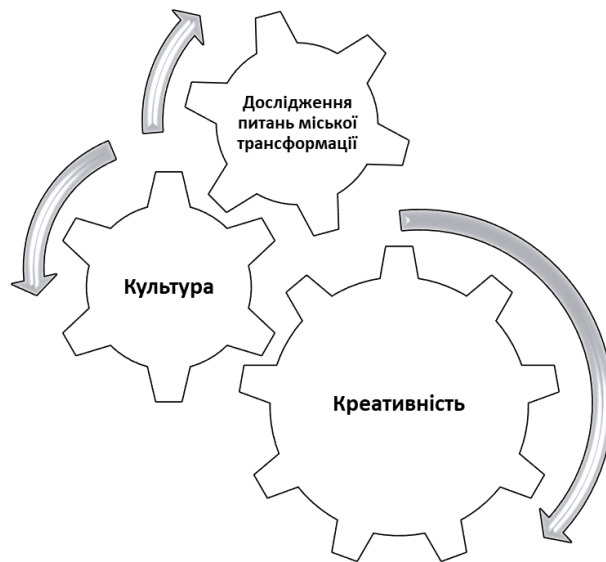

Рис. 2.3. Креативний простір

Джерело: побудовано автором на основі [80, с. 13].

Науковець акцентує також увагу на важливості залучення громадської креативності як ефективного інструмента публічного управління. Крім того, Ч.Лендрі дав визначення поняття «громадська креативність» у контексті розвитку процесів публічного управління, розуміючи під цим феноменом об’єднання зусиль всіх суб’єктів публічного управління, у тому числі працівників держструктур, органів місцевого самоврядування, представників бізнесу та громадського сектору, задля генерації можливостей стосовно покращення умов життя в містах [80, с. 17].

Досвід Великобританії та низки країн Європейського Союзу засвідчив такі типи стратегій розвитку та завдань, які постають перед публічним управлінням креативних міст:

- увага до культурної та історичної спадщини;
- економічний розвиток, інновації та місцева конкуренція;

- соціальна інтеграція;
- фокус на індустрію культури і творчості.

Розвиток креативних міст та питання розвитку публічного управління міст постійно перебувають у міжнародному дискурсі. Зокрема, багатьма всесвітніми та європейськими міжнародними організаціями надається підтримка у сфері стратегічного планування розвитку креативних міст. Наразі реалізовується низка подібних проєктів, найбільш знаковими з яких є: «Мережа Креативних Міст ЮНЕСКО», «Креативні міста», «Європейська культурна столиця» та інші. Для прикладу: до «Мережі Креативних Міст ЮНЕСКО» щорічно включають міста, які активно впроваджують найсучасніші технології у розвиток декоративно-прикладного мистецтва, гастрономії, кіномистецтва, літератури, дизайну, медіа мистецтв та музики тощо. Міста, які за підсумками конкурсу увійшли до згаданої мережі креативних міст, не лише отримують бонус у формі покращення іміджу під егідою ЮНЕСКО, а й мають можливість реалізовувати спільні проєкти, обмінюватися кращими практиками, залучати грантову допомогу на розвиток креативних індустрій та креативних просторів.

На зламі другого й третього тисячоліть планета опинилася на межі екологічної катастрофи, що спричинило зародження й поширення глобального екологічного руху, який мав на меті пропагування й забезпечення сталого розвитку територій, у тому числі міських просторів. Основні ідеї цього руху згодом були узагальнені в концепції еко-міста, яка передбачала будівництво міської економіки шляхом застосування відновлювальних джерел енергії та автономне функціонування міського середовища за рахунок власних ресурсів.

Представники екологічної організації Urban Ecology vision виокремили такі основні особливості еко-міст: розвиток відновлювальних джерел енергії, наявність природних екосистем у міському плануванні, використання рослинності при будівництві, наявність середовища для покращення соціальних зв'язків мешканців, підтримка інновацій та культури.

Наразі реалізовується низка проєктів розбудови еко-міст, або еко-полісів. Серед них – автономне місто-сателіт Great-city біля Ченжу (Китай), Масдар (ОАЕ), розумне місто Сонгдо (Південна Корея), «Зелений поплавок» (Японія), PlanIT Valley (Португалія), поселення Ааматциемс (поблизу міста Цесис, Латвія), Аустенборг (Мальме, Швеція) тощо.

Варто зазначити, що останнім часом на необхідності забезпечення сталого розвитку міст акцентують увагу не тільки вчені-урбаністи, а й міжнародні організації, національні уряди, органи місцевого самоврядування та муніципалітети великих міст.

Серед спільних рис еко-міст можна виокремити такі (див. рис. 2.4):

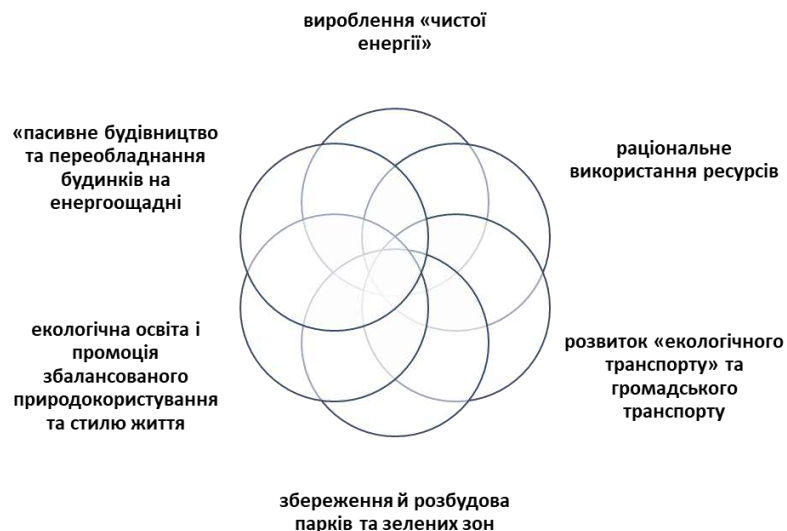

Рис. 2.4. Особливості розвитку еко-міст

Джерело: узагальнено й побудовано автором на основі [81].

Отже, одночасно з посиленням урбанізаційних процесів змінюються й основні підходи публічного управління до забезпечення ефективного розвитку урбанізованих територій. Ретроспективний аналіз розвитку міст засвідчує, що на кожному з етапів урбанізаційних процесів переважають ті чи інші концептуальні підходи до розвитку урбанізованих територій та публічного управління ними. З огляду на те, що останнім часом спостерігаються стрімкі процеси урбанізації, з'являються новітні концепції розвитку міст,

найпоширенішими з яких є «розумне місто», «креативне місто», «еко-місто» та інші.

Проаналізувавши та узагальнивши основні підходи до періодизації урбанізаційних процесів у контексті розвитку публічного управління пропонується актуалізувати зазначену періодизацію, зокрема, з урахуванням сучасних процесів розвитку міст. Водночас автором деталізуються історичні типи доіндустріального, індустріального та постіндустріального міст шляхом уточнення типів міст, характерних для кожного з періодів, як це показано на рис. 2.5.

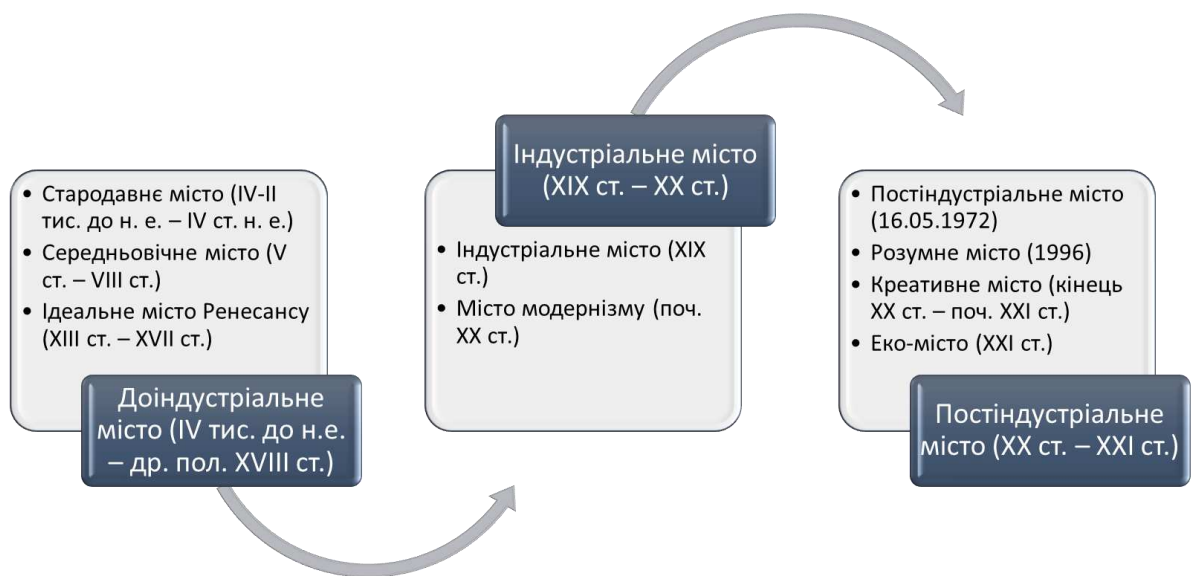

Рис. 2.5. Історичні типи міст

Джерело: запропоновано та побудовано автором.

Уточнений перелік історичних типів міст разом з їх основними характеристиками представлені в таблиці В1 (додається).

Таким чином, у результаті актуалізації періодизації урбанізаційних процесів можна виокремити такі історичні типи міст:

- 1) доіндустріальне місто (стародавнє місто, середньовічне місто та «ідеальне» місто Ренесансу);
- 2) індустріальне місто (власне індустріальне місто та місто модернізму);
- 3) постіндустріальне місто (власне постіндустріальне місто, розумне місто, креативне місто, еко-місто та ін.).

З огляду на вищезазначене та на підставі аналізу низки наукових праць можна виокремити такі історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст у світі (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст у світі

№ з/п	Історичний тип міста	Особливості публічного управління
1.	Стародавнє місто (міста Месопотамії, давньогрецькі поліси, Давній Рим)	- привілейований статус, наданий монархом для окремих міст Межиріччя (Ніппур, Сіппар, Вавилон); наявність центральних і місцевих органів управління, які підпорядковувалися монарху (міста Месопотамії); - розвиток власних органів управління в давньогрецьких полісах: Народні збори як орган законодавчої влади та магістратури (колегії), які виконували функції виконавчих органів влади; виключна прерогатива чоловіків в управлінні давньогрецькими містами-державами; - провідна роль Сенату, становлення і розвиток муніципального сенату та муніципальної магістратури в аристократичній республіці Давнього Риму
2.	Середньовічне місто та місто Ренесансу	- створення та функціонування міських органів самоврядування (ради і магістрати); - наявність низки прав і привілеїв для громадян міст на підставі хартій (французькі міста Бове, Лан, Нуайон, Пуату, Сетонже та ін.), статутів або законів («Райський акт» м. Болонья, акт «Установлення справедливості» у Флорентійській республіці), правових актів («Магдебурзький привілей» 1188 р., бреслауське право 1261 р.); - функціонування міських комун у Франції; ренесансні міста-держави в Італії (Флоренція, Генуя, Піза, Венеція та ін.)
3.	Індустріальне місто	- розвиток громадівської і державницької теорій місцевого самоврядування; - становлення і розбудова англосаксонської, романо-германської, континентальної та іберійської моделей місцевого самоврядування;

		- розвиток системи общинного самоврядування (пруський Статут міст 1808 р.); - започаткування міського планування («town planning», «city planning», «urban planning») як самостійної науки
4.	Місто модернізму	- розвиток радянської та змішаної (поєднання англо-американської та континентальної) моделей місцевого самоврядування; - принцип функціонального зонування у міському плануванні (рекреаційно-житлові, промислові, робітничі і транспортні зони); - створення та часткова реалізація концепції міста-саду (величезні зелені зони; ієрархічна структура міських доріг, чіткий розподіл транспортних та пішохідних мереж)
5.	Місто постмодернізму	- децентралізація та передача повноважень від державних органів органам місцевого самоврядування; становлення і розвиток врядування в агломераціях/метрополіях (асоціації, асамблеї, ради, форуми агломерацій); - розроблення і впровадження новітніх концепцій розвитку міст (концепція «розумного міста», концепція «сталого міста», концепція екополісу або екоміста, концепція креативного міста, концепція компактного міста тощо)

Джерело: запропоновано та побудовано автором.

2.2. Особливості розвитку публічного управління в урбанізаційних умовах в Україні: історичний аспект

Питання історичного розвитку процесу урбанізації в Україні стали предметом уваги для низки вітчизняних науковців. Серед них – Я.Верменич, В.Вечерський, М.Відейко, В.Даркевич, М.Долинська, А.Заяць, В.Константінова, А.Куза, О.Моця, Т.Портнова, О.Прищепа, Д.Чорний, В.Шандра та інші.

Проблеми взаємних впливів процесів урбанізації та публічного управління в історико-культурному аспекті досліджували В.Вирський, В.Кравченко, В.Маслійчук, В.Посацький та інші вчені.

Історичні аспекти розвитку місцевого самоврядування як складової публічного управління в Україні вивчали такі вітчизняні науковці, як В.Зимогляд, І.Козюра, І.Лопушинський, Ю.Мальчин, В.Маргасова, О.Руденко, В.Утвенко, В.Чумак та інші.

Водночас історичні аспекти особливостей розвитку публічного управління в умовах урбанізаційних процесів в Україні все ще залишаються недостатньо дослідженими, оскільки відсутні комплексні наукові праці на цю тематику.

Згідно з думкою багатьох вчених-істориків та археологів зародки перших урбанізаційних процесів на землях, які нині належать до території України, сягають межі V-IV тисячоліть до нашої ери, тобто часів трипільської археологічної культури, коли існували так звані «протоміста», або «громади-поселення» з населенням 5000-14000 осіб на Поділлі та межиріччі Південного Бугу і Дніпра. Серед них – Веселий Кут, Небелівка, Гордашівка та інші [82, с. 108-109].

Подібні поселення подекуди являли собою величезні агломерації землеробського населення та набували статусу економічних, адміністративних, військових і релігійних центрів племен трипільської археологічної культури, а для їх планування характерні вулиці та квартальна забудова. На цьому, зокрема, акцентує увагу М.Відейко, який зазначає, що такі великі поселення утворилися шляхом інтеграції землеробських громад у протоміську територіально-поземельну громаду, яка стала господарським, адміністративно-політичним та культовим центром. При цьому, на думку науковця, «обсяги ремісничого виробництва в таких центрах незначні, воно спрямоване на обслуговування верхівки суспільства» [82, с. 109].

Спираючись на дешифровані дані аерофотозйомки місцевості біля села Тальянки Тальнівського району Черкаської області, М.Відейко зауважує, що трипільські «протоміста» за своїм плануванням були схожими на овали. Довжина такого «протоміста» по довгій осі досягала 3 км, а по короткій – від

1,8 км на півночі до 1,1 км на південному сході [82, с. 107]. Таким чином, зазначене поселення займало доволі велику площу – близько 450 га.

Житлові будинки, у тому числі двоповерхові, у яких проживали племена трипільської археологічної культури, були прямокутної форми розміром від 6 до 150 квадратних метрів, мали чотирихилий дах, який спирався на стовпи. Стіни дерев'яні, обмащені з обох боків глиною та розписані темно-червоною фарбою. Крім житла, як зауважує Н.Полонська-Василенко, були будівлі ритуального призначення: так звані «точки», «майланчики», де знайдено велику кількість обпалених кісток, різних глиняних фігурок тварин, фігурок жінок, посуд тощо [83, с. 49-50].

Подібні населені пункти не можна стовідсотково віднести до міських територій через їх аграрний спосіб життя. Однак головними критеріями для класифікації їх як «протоміст» є велика для тих часів кількість домоволодінь (у деяких поселеннях до 2700 шт.) та кількість населення (5000-14000 осіб).

Про аграрний характер трипільських протоміст зазначає, зокрема, Н.Полонська-Василенко: «Населення Трипільської культури було хліборобське. Воно мало сільське господарство на розмірно високому рівні. Збереглося багато кам'яних серпів з дерев'яними держаками. Багато зернотерок – кам'яних куль, якими розтирали зерно. Були сохи, до яких впрягали пару волів. Сіяли пшеницю, жито, просо, аніс, ячмінь. Було поширене скотарство. Серед фігурок тварин бачимо корову, свиню, коня» [83, с. 50].

Дослідження трипільських протоміст ще продовжуються. Наразі не встановлено, як здійснювалося управління в цих давніх общинах, оскільки під час археологічних розкопок досі не знайдено жодної адміністративної будівлі на територіях поселень. Є лише припущення, що була родова знать, яка організовувала розбудову поселень, їх подальше спалення через певний проміжок часу та переселення на нове місце.

Хронографія стародавніх міст України, як правило, розпочинається з кінця VII ст. до н.е., коли в Північному Причорномор'ї виникли перші грецькі

колонії, які були засновані переважно переселенцями з Мілета і згодом трансформувалися в міста-держави: Ольвія (на території сучасної Миколаївської області), Ніконій та Тіра (територія Одеської області), Керкінітида (на території сучасного міста Євпаторія), Пантікапей (у межах сучасного м. Керч), Херсонес (на території сучасного міста Севастополь) та інші. У вищезгаданих полісах була добре розвинута інфраструктура, функціонували храми, школи, бібліотеки, театри тощо.

Грецькі колонії мали подібну до своїх метрополій полісну структуру та систему управління. У той же час у східному Криму та на Таманському півострові на основі полісів-колоній виникло Боспорське царство зі столицею в Пантікапей.

Спочатку основну частку населення цих міст складали греки-колоністи, але згодом сюди стали переселялися, у тому числі через змішані шлюби, представники сусідніх степових племен – скіфи, фракійці, таври, меоти.

За археологічними даними, однією з найрозвинутіших тогочасних грецьких колоній була Ольвія. Її площа становила близько 50 га, а населення – близько 10000 осіб. Як стверджує С.Плохій, Ольвія мала демократичну форму правління та регулювала на договірних засадах стосунки з Мілетом [84, с. 32].

Подібно до інших чорноморських колоній, Ольвія карбувала власну монету. Це було місто брукованих вулиць, мурів, майданів, великих театрів, стадіонів, громадських та житлових будівель. Ольвія славилася керамічними і ювелірними виробами та вела жваву торгівлю із сусідніми народами [16, с. 57]. Про це також зазначає і С.Плохій, який зауважує, що греки-колоністи та сусідні племена не лише жили поруч і торгували один з одним, а й укладали змішані шлюби, внаслідок чого виникало мішане населення та поєднання грецьких та місцевих традицій [84, с. 32].

На поєднанні грецьких і місцевих традицій у Північному Причорномор'ї наголошує Я.Верменич, яка стверджує, що один зі скіфських царів на ім'я Скіл певний час жив в Ольвії, повністю дотримуючись грецьких звичаїв. На думку

дослідниці, взаємовідносини між скіфами та еллінами згодом вплинули на розвиток оригінального художнього стилю, у якому притаманний кочовим племенам зооморфізм поступово змінився еллінським реалістичним антропоморфізмом [70, с. 137].

Подібно до Ольвії, Херсонес також був добре розвинутим античним полісом-державою Північного Причорномор'я з широкими брукованими вулицями, майданами, цистернами для дощової води, каналізаційними й водогінними мережами. Про успішний розвиток публічного управління цим полісом свідчать псефізми – урядові декрети, висічені на мармурових плитах. Н.Полонська-Василенко акцентує увагу на одному з таких написів: «Присяга громадян на вірність конституції своєї держави» [83, с. 57].

Таким чином, античні поліси Північного Причорномор'я функціонували як окремі демократичні рабовласницькі республіки, у яких законодавчу функцію виконували Народні збори (Ради), а виконавча влада здійснювалася магістратурами, або колегіями. Водночас не мали права брати участь у публічному управлінні, у тому числі й обирати представників до органів публічного управління, жінки, іноземці й раби, оскільки вони не вважалися громадянами міста-держави.

Про полісну єдність та демократичний устрій рабовласницьких міст-держав свідчить присяга громадян давнього Херсонеса, текст якої цитує історик Н.Полонська-Василенко: «Я не буду скидати демократичний устрій і не дозволю цього тим, хто зраджує і звалює...Я буду служити народові і радити йому найкраще і найсправедливіше для держави та громадян...» [70, с. 137-138].

На відміну від античних держав-полісів Північного Причорномор'я, державний устрій Боспорського царства поєднував територіальну монархію з владою архонта для еллінів і царя для місцевого населення, тобто являв собою династичну автократію з паралельним існуванням інституту співправління.

Античні державні утворення в Північному Причорномор'ї функціонували понад тисячу років аж до навали гунів у 70-80-х рр. IV ст., у

результаті якого зазнали значних руйнувань. У шостому столітті (520-530 рр.) поліси, розташовані на Кримському півострові, перейшли під владу Візантійської імперії.

Науковці-урбаністи часто пов'язують розвиток урбанізації у давні часи на землях, які входять до складу нинішньої України, з мережею слов'янських міст-градів уздовж річок і торговельних шляхів в XI-XIII ст. Як зауважує Я.Верменич, якщо в XI ст. історикам, які досліджували розвиток давньої Русі, було відомо про 20-25 давньоруських городищ, то в середині XII ст. їх нараховувалося вже близько 70, а на середину XIII ст. – щонайменше 150 [70, с. 146].

Низка учених-істориків вважають, що розвиток міст у давній Русі розпочався ще раніше. Зокрема, Н.Полонська-Василенко, посилаючись на праці І.Холмського та А.Насонова, зазначає, що вже у 6-8 століттях по всіх українських землях було багато укріплених городищ з високими земляними валами та глибокими ровами. Зокрема, на Київщині виявлено 400 таких городищ, на сусідній Чернігівщині – 150, на Волині – 350, на Галичині – 100, а на Поділлі – 250. Ці городища були різного розміру, деякі служили захистом для одного села. Однак кожен племінний союз чи об'єднання мали по кілька розвинутих центрів. Зокрема, для полян центральними городищами стали Київ та Вишгород, для древлян – Малин, Турів та Іскоростень, для сіверян – Чернігів, Любеч та Новгород-Сіверський, для білих хорватів – Белз та Червень, для дулібів – Бузьк та Волинь (неподалік від сучасного міста Городок) [83, с. 72].

Підтвердженням існування градів-центрів племінних об'єднань є й письмові (літописні) джерела. Зокрема, в «Повісті минулих літ» під 913 роком згадується Іскоростень як головна резиденція «світлого князя» Мала [85, с. 24].

Столиця Древлянського князівства в X столітті була добре розвинутим містом-градом, у якому процвітали різні ремесла й промисли, а саме місто оточували ліси, де водилися цінні хутрові звірі. Недарма, як зауважує

Н.Полонська-Василенко, дружина Київського князя Ігоря «скаржилася на своє убозтво, порівнюючи з дружиною воєводи Свенельда», який напевно наглядав за землею древлян [83, с. 99].

У «Повісті минулих літ» під 977 роком згадується також древлянське місто-град Вручий як одна з резиденцій древлянського «світлого князя» [85, с. 44]. Відомо, що в X столітті Вручий був не тільки міцною оборонною фортецею, а й містом з добре розвинутими промислами, особливо бортництвом, а також ремеслами (виготовлення шиферних пряслиць та ін.), у ньому йшла жвава торгівля.

Як зауважує Н.Полонська-Василенко, посилаючись на різних науковців, у тому числі Б.Грекова, уже у 8-ому столітті у Києві були добре облаштовані вулиці, площі, височили князівські палаци. У тогочасному центрі полянських племен проживало багато ремісників, які розміщували там свої майстерні. У ті часи Київ за багатством конкурував з Черніговом, у якому також серед іншого виготовлялися ювелірні вироби. Значними торговельними центрами на Русі були Галич, Луцьк (Лучеськ) та Перемишль [83, с. 73].

Відомо, що у старорунічних написах Швеції X-XI ст. Русь згадується як «Gardar» (Гради), що є певним свідченням того, що на той час слов'янські міста-гради були відомі далеко за їхніми межами.

Варто зазначити, що, на відміну від античних полісів Північного Причорномор'я, давньослов'янські міста-гради являли собою новий тип міста, де було наявне «міське господарство» (за термінологією Вебера), яке сформувалося на ґрунті взаємних обмінів між осередками ремесла й торгівлі та сільського господарства. Як правило, довкола міст-градів стихійно розташовувалися ремісничі майстерні та сільські поселення, мешканці яких вирощували продукцію для потреб містян. Таким чином, на околицях міст-градів розвивалася торгівля ремісничими виробами та продовольством.

Зважаючи на аграрний характер найдавніших слов'янських міст, науковці не завжди співвідносять їх із поняттям «місто». Зокрема, П.Толочко вважав, що не всі давньоруські міста XII–XIII ст. були осередками ремесла й

торгівлі, і часто неможливо відмежувати їх від сільських поселень. Тому цей вчений називає руські «гради» «аграрно-феодальними містами» [86, с. 164].

У даному випадку варто погодитися з думкою Я.Верменич, яка зауважує, що аграрний характер давньослов'янських міст не повинен бентежити дослідників, оскільки подібний спосіб функціонування середньовічних міських поселень простежується також на теренах Європи, особливо на тих територіях, де не були поширеними римські традиції [70, с. 85].

Як свідчать дані археологічних розкопок, давньоруські міста поділялися на дві частини: міський центр (у літописах згадується як «дитинець», «днєшний град» – фортеця на узвишші, укріплена валами, стінами, ровами, де розміщувалися князівський двір, резиденція єпископа, церкви) та «передгородье» («град окольный», «острог», «посад», де жили ремісники, торговці, купці). Наприклад, у деяких містах (Київ, Чернігів) згадана частина території міста ще з давніх часів іменувалася як «Поділ».

Водночас найменування окремих урочищ на території Києва («Гончарі», «Кожум'яки») свідчать про те, що там у давні часи існували відповідні ремісничі майстерні. Про це, зокрема, зазначає Н.Полонська-Василенко, яка, посилаючись на Б.Рибакова та М.Тихомирова, акцентує увагу на тому, що ще в XI ст. ремісники об'єднувалися в ремісничі корпорації на чолі із «старійшинами». Зокрема, у Вишгороді діяла корпорація городників, а в Києві були створені корпорації «ізвозників», які перевозили деревину з річкової пристані, та теслів, які виробляли домовини – корсти. Як зауважує дослідниця, у X-XII ст. у давньоруських містах нараховувалося 64 види ремесла [83, с.226].

Система публічного управління у Русі формувалася на основі родоплемінного ладу і військово-десятинної організації. При цьому певним чином розвивалося місцеве самоврядування (віча), а також зміцнювалися спадкові князівські династії.

Політична структура Русі базувалася на фундаменті складної ієрархічної системи, на чолі якої стояв князь. При цьому влада князя частково обмежувалася дружиною (боярами), з числа якої призначалися намісники

(воєводи-посадники) в окремій землі. Крім того, князь мусив рахуватися і з впливом церковного духовенства, і з настроями віча, яке в окремих критичних ситуаціях могло вершити долю князів.

На думку Н.Полонської-Василенко, князь Київський був адміністратором, суддею, мав вплив на церковні справи. При цьому рада бояр завжди була учасником князівської управи, хоча так і не стала державною інституцією, яка мала чітко прописані функції, склад та компетенцію. Ще одним органом влади було віче, на якому приймалися найважливіші рішення. Віче сягало своїм корінням ще племінних слов'янських союзів. Однак в Україні віче не набуло таких певних форм, як у Новгороді чи Пскові. Фактично протягом X-XIII століть боярські ради та віча не набули парламентських форм, не стали певними інституціями, а залишилися стихійними зібраннями [83, с. 217-218].

П.Толочко стверджує, що давньослов'янські міста були центрами давньоруської державності та відповідно виконували адміністративно-політичні, редистрибутивні й культові функції. При цьому визначальну роль у їх формуванні й розвитку відігравала землеробська округа, завдяки якій давньоруські «гради» народжувалися та розвивалися [86, с. 233].

Зважаючи на все вищезазначене, можна виокремити низку функцій давньоруських міст:

- політико-адміністративна (міста як осередки владних структур, князівські резиденції);
- військова (міста-фортеці);
- культурна (міста як духовні й культурні осередки);
- торгово-ремісничі.

Від середини 14 століття, коли українські землі увійшли до складу Великого князівства Литовського, формується новий тип українських міст, який Я.Верменич називає ранньомодерним. У цей період міста перетворюються на господарські й адміністративно-оборонні центри із зачатками власного самоврядування та являють собою замки-фортеці, які були

добре укріпленими та оточеними ремісничо-торговими передмістями і селянськими поселеннями.

Як зазначає Я.Верменич, посилаючись на Г.Петришина, у Великому князівстві Литовському, а пізніше і в Королівстві Польському український рівень урбанізованості був невисоким у порівнянні з європейським. Наприклад, на густонаселеній Волині на кожні 300 квадратних кілометри припадало лише одне місто. При цьому оборонні міста-фортеці (*municipiones i castra*) трансформувалися в людні й багаті *civitates* [70, с. 156].

У цей час набуває інтенсивного розвитку соляна промисловість, особливо на Галичині, де німецькі колоністи почали запроваджувати кращі знаряддя для добування солі та її очищення. Це сприяло виникненню й розвитку міст, які стали осередками солеваріння – Дрогобич, Самбір, Стрий та інші.

Крім того, у 14 столітті з'явилися перші примітивні печі для витоплювання заліза з болотяної руди, що стимулювало розвиток відповідних населених пунктів. Однак на той час рудна промисловість не мала такого великого значення через відсутність механізованих технологій видобутку руди та виплавки заліза.

У Великому князівстві Литовському влада належала князю, який здобував трон на змішаних підставах наслідування (обрання на престол одного із синів Великого князя). Спочатку князь одноосібно вершив законодавчу, виконавчу і судову владу. Наприкінці XV ст. частина повноважень князя була частково обмежена Пани-Радою відповідно до привілеїв 1492 та 1506 років. Після Люблінської унії 1569 року всі права Пани-Ради перейшли до литовсько-польського Вального Сойму.

Як зауважує Н.Полонська-Василенко, міське населення України доби Середньовіччя було організоване на німецький взірець, поділяючись на корпорації, у яких привілейоване становище мало купецтво. При цьому всі категорії міщан були об'єднані в цехи: лікарів, аптекарів, співаків, музикантів, адвокатів, ремісників. Цехова організація праці на теренах України з'являється ще в 14 столітті (грамота 1386 року про шевців Перемишля). Цех

являв собою самоуправну громаду, очолювану виборним цехмістром, де були наявні власний статут і судова влада [83, с. 355].

Одночасно з розвитком цехової організації великі міста почали набувати права самоврядування – Магдебурзького права, що певним чином сприяло соціально-економічному розвитку міст. Однак при цьому статuti Магдебурзького права для більшості міст містили застереження, що ці права розповсюджуються лише на міщан римо-католицької віри.

У містах, які мали Магдебурзьке право, міське самоврядування очолював вййт та бурмістри, судові повноваження здійснювала лава з лавниками, а адміністраційні – рада з радниками.

Я.Верменич, посилаючись на М.Любавського, виокремлює такі переваги введення магдебурзького права у містах:

- 1) скасування для міщан повинностей, передбачених для «волосних людей»;
- 2) закріплення за бюджетами міст окремих податків (статей доходу) з метою забезпечення загальноміських потреб;
- 3) скасування в містах городского й боярського права, тобто позбавлення «моці, владності й суду», які раніше вчинялися воєводами та іншими урядовцями;
- 4) становлення та організація в містах особливого публічного управління [70, с. 158-159].

Таким чином, на відміну від польського чи руського права, магдебурзьке (німецьке) право надавало певну автономність міським громадам, що нарівні з правом приватної власності на успадковані земельні ділянки сприяло активізації підприємницької діяльності міщан і соціально-економічному розвитку міст.

Початок 16 століття ознаменувався новим етапом у розвитку феодальних міст України та бурхливим зростанням міських поселень. Зокрема, як стверджує Я.Верменич, посилаючись на П.Саса, з кінця 15 століття до кінця 60-х років 16 століття на Київщині, Волині та Брацлавщині збільшилася

кількість міських населених пунктів з 40 до 148. Щоправда, 80 % цих міст були приватновласницькими [70, с. 161].

Варто зазначити, що управління містами (приватновласницькими та великокнязівськими) здійснювалося від імені держави чи феодала намісниками, урядниками, старостами, які управляли містом, та органом станового самоврядування міщан (інститут війтівства).

Різке зростання урбанізаційних процесів в Україні в 16 столітті – на початку 17 століття призвело до розвитку старих та появи мережі нових міст. У цей час у центральній та східній частинах нинішньої України було засновано низку нових міст (Бориспіль, Гадяч, Гайсин, Кременчук, Конотоп, Миргород, Лисянка, Старокостянтинів, Умань, Фастів, Шаргород, Яготин) та велику кількість містечок.

Частина нових міст виникла завдяки наданню пільг на переселення – так званої «волі», що означало звільнення від податків на певний термін (переважно від 12 до 20 років). Саме тому в цей час спостерігається масова поява населених пунктів під назвами Воля, Слобода або їх складовими.

Як зауважує Я.Верменич, посилаючись на В.Вечерського, на середину 17 століття в Україні функціонувало близько 1000 міст та невеликих містечок, у тому числі 440 – на західноукраїнських землях 440 та 530 – у східній частині. При цьому найбільшим містом на той час був Львів (30 тисяч мешканців), у Києві мешкало 15 тисяч осіб, у Кам'янці-Подільському – 10 000. У часи козаччини гетьманськими резиденціями були Чигирин, пізніше Батурин, а потім Глухів [70, с. 161].

На думку більшості дослідників, до початку 17 століття в Україні можна виокремити кілька типів міського самоврядування. Серед них – магістратський, ратушний і здійснюваний за принципом сільських громад.

Магістратські міста управлялися міським патриціатом, діяли адміністративна («рада») та судова («лава») колегії магістрату. До складу ради входили радники та бургомістр, який її очолював. Рада була уповноважена розпоряджатися майном міста, підтримувати громадський порядок,

розглядати цивільні позови. До складу лави входили 12 присяжних засідателів та вїйт, який стояв на її чолі. Лава, яку очолював вїйт, була судовим органом та переважно розглядала кримінальні справи.

Ратушний тип самоврядування характерний для міст, які не мали магдебурзького права, але там були наявні ознаки самоврядування. Публічне управління в таких містах здійснював ратушний уряд, до складу якого входили вїйт та три бурмістри. У подібних містах діяла також рада мужів, яка складалася з найбільш авторитетних громадян міста. Як правило, до складу ради мужів входило від 12 до 40 осіб.

До третьої категорії відносилися міста, у яких взагалі не було постійних органів самоуправління. Ця категорія міст була найчисельнішою. Однак там обиралися вїйт, тивун, городовий отаман, а також писарі, городничі, возні. При цьому легітимними вважалися лише урядовці, обрані міською громадою.

Варто зазначити, що, незважаючи на стрімкі урбанізаційні процеси в Україні в 16 – 17 століттях, розвиток частини міст, особливо на Правобережжі, стримувався через різні фактори, одним із яких були привілеї, видані королем для світських і духовних феодалів, – так звані «юридики», або земельні володіння на території королівських міст, до яких могли входити великі торгово-ремісничі квартали. Власники юридик на свій розсуд стягували податки та примушували відбувати повинності на цих територіях. Подібні юридики існували в Кременці, Львові, Луцьку, Вінниці, Києві, Самборі та інших містах. Це було прямим втручанням феодалів у міське життя та певним чином стримувало соціально-економічний розвиток міст.

Крім того, більшість тогочасних міст мали хліборобський характер, тобто торговельно-промислова діяльність ще не була відокремлена від землеробства.

Ще одним фактором, який стримував розвиток міст, було те, що надавати містам магдебурзьке право могли лише власники цих поселень. Зокрема, князі Вишневецькі у 16-ому столітті надали магдебурзьке право містам Лохвиця, Лубни, Прилуки та Пирятин.

Пізніше, після входження частини українських земель до складу Московії, надавати магдебурзьке право могли гетьмани. Так, у 1752 році гетьман Кирило Разумовський надав його Полтаві, а у 1758 році – Новгород-Сіверську.

Разом із тим лише члени міської громади, якими вважалися особи, що володіли нерухомістю і сплачували з неї муніципальні податки, могли користуватися міськими привілеями. Таким чином, поступово до рад почав входити виключно міський патріціат з числа найзаможніших городян.

Важливу роль у місцевому самоврядуванні виконували також релігійно-національні товариства – братства, які зосереджувалися на релігійній та освітній діяльності, просвітництві, створенні шпиталів, друкарень тощо. Зокрема, на базі школи Київського братства, об'єднаної у 1632 році зі школою при Києво-Печерському монастирі, була заснована Києво-Могилянська академія.

У світі 18 та 19 століття характеризується швидкими темпами урбанізації та зростанням кількості індустріальних міст, поштовхом до чого став розвиток капіталістичних відносин та механізація виробничих процесів. У той же час українські міста, які перебували на той час у складі Російської імперії, стали відігравати роль воєнно-колонізаційних центрів, а процеси урбанізації були дуже повільними. У ході царських реформ початку 18 століття відбулося перепідпорядкування низки українських міст, що супроводжувалося змінами в системі управління ними.

Крім того, козацтво, що здобуло перемогу у визвольній війні, також ставилося з упередженням до решток міського самоврядування. За підтримки гетьмана та козацької старшини козаки масово привласнювали муніципальні території, втручалися в міщанську монополію шинкування та винокуріння. Наприклад, за свідченнями істориків, магістрат Києва двічі добивався скасування влади гетьманського уряду над містом (у 1733–1737 та 1751–1761 роках) і лише у 1762 році відновив свої права.

Я.Верменич, посилаючись на О.Субтельного, зазначає, що у деяких невеликих або слабозахищених містах козацькі ватажки відразу ліквідовували право на автономію та інші привілеї, а жителів цих населених пунктів перетворювали на своїх підлеглих. Як результат – кількість міст у Гетьманщині різко зменшилася з 200 у 1723 році до 122 через 60 років [70, с. 183-184].

Таким чином, з часом більшість міст стала підпорядковуватися козацькій адміністрації. При цьому спеціальними привілеями, законодавчо закріпленими гетьманськими універсалами чи жалуваними грамотами, могли користуватися грецькі громади в містах. Більшість таких громад мали власний суд і право безмитної торгівлі.

У той час відбувалися процеси розшарування міщанства. Після запровадження у 1721 році Головного магістрату та перетворення в деяких містах ратуш на магістрати міщани залежно від майнового цензу стали поділятися на «шановне товариство», до якого входили патриціат і купецтво, та «мізерні» (плебс). Відтоді право обирати війта і здійснювати контроль над бюджетом мали тільки представники «шановного товариства». Відповідно до «Табеля про ранги» 1722 року урядовці магістратів отримали дворянські права.

Незважаючи на певні негативні тенденції, пов'язані з управлінням містами, у другій половині 17 століття розпочався процес забудови міст на Слобідській Україні, який продовжився у 18 столітті. При цьому колонізація цих земель відбувалася двома шляхами: з півночі (пов'язана з будівництвом військово-оборонних ліній Московської держави) та з південного заходу (українські землі, охоплені козацькими повстаннями та воєнними діями). Зокрема, у цей період українські козаки й селяни-переселенці заснували Острогозьк, Харків, Вовче (Вовчанськ), Ізюм та інші населені пункти. Ці поселення мали переважно аграрний характер.

Швидке зростання кількості міст, зокрема на Слобожанщині, потребувало реформаторських дій щодо управління ними. Як зазначає Я.Верменич,

відповідно до Маніфесту від 14 грудня 1766 року, виданого Катериною II, була запроваджена посада міського голови, а в 1775 році видано Положення про губернії, згідно з яким було надано статус міста для низки сільських населених пунктів. Зазначений документ знаменував також якісний стрибок – міста ставали самостійними юридичними одиницями, наділеними певними повноваженнями та можливістю мати власні атрибути (герби й печатки) [70, с. 185].

Упродовж цього часу з'являється новий тип провінційних міст та формується оновлена територіально-адміністративна структура Російської імперії з поділом міст на столичні, губернські, повітові та безповітові (заштатні). При цьому статус визначався урядом.

Таким чином, відповідно до реформи 1785 року місто стало самостійною адміністративною одиницею. У той час на чолі органу публічного управління містом стояв городничий, призначений Сенатом. Водночас діяли міські магістрати, очолювані міським головою. З 1789 року почали функціонувати міські поліцейські управи.

Незважаючи на проведені реформи, рівень урбанізації в Російській імперії упродовж 18-19 століть був надзвичайно низьким у порівнянні із західноєвропейськими країнами. Це пов'язано також з тим, що відповідно до політики царського уряду була скасована цехова організація міст, а також остаточно ліквідоване магдебурзьке право.

Я.Верменич стверджує, що упродовж 18 століття в частині великих міст усе ще зберігалася цехова організація, незважаючи на те, що у 1786 році цехи були офіційно ліквідовані, а натомість створювалися «управи». Цехові ключники продовжували здійснювати приймання в «майстри» та «підмайстри», а також володіти монополією на окремі види товарів, які реалізовувалися через цехові крамниці та власні рундуки на місцевих ринках. Фактично цехова організація на території України припинила своє існування лише у 1831 році [70, с. 188].

На фоні репресивної політики царського уряду до Києва, гетьманських столиць та інших міст України у цей час спостерігається швидке освоєння південних українських земель. З цією метою Катерина II заохочувала іноземну колонізацію і навіть надавала статус самоуправління для міст-колоній. Для прикладу, Григоріополь мав власний вірменський магістрат, який виконував функції виконавчої влади і судового органу.

Варто зазначити, що міста Південної України будувалися за чіткими планами, відповідно до яких передбачалися прямолінійні вулиці, мурована забудова, бульвари на місці знесених фортечних валів, однотипні фасади і т. ін. Також закладалися нові громадські центри міст у вигляді велетенських площ. При цьому використовувалися традиції середньовічного фортечного будівництва. Зокрема, ці традиції були використані під час будівництва Єлисаветграда, Новомиргорода, Новоархангельська, Овідіополя та інших міст, збудованих у 40–50-их роках 18 століття. Однак, усе ж таки, більшість міст Півдня будувалися за античними зразками, насамперед у римському стилі (Одеса, Вознесенськ, Тирасполь та ін.).

Таким чином, за сприяння імперського уряду у другій половині 18 – на початку 19 століття у південній частині України (без Криму) з'явилося 22 міста, де ефективно впроваджувалися нові принципи містобудування та новий стиль палацо-паркового будівництва.

На цей період припадає також розвиток Харкова, який формувався імперською владою як військовий та транзитний центр на шляху до Чорного моря, а також як центр ярмаркової торгівлі. Зокрема, у 1765 році місто стало губерньським, а в 1799 – єпархіальним центром. З 1791 року в Харкові почав діяти театр, з 1793 – друкарня, а з 1805 – перший у підросійській Україні університет.

Як зазначає Я.Верменич, протягом XIX століття чисельність населення Харкова збільшилася в понад 17 разів і згідно з даними перепису 1897 року становила 174846 осіб. Станом на лютий 1917 року в Харкові проживало 372 тисячі осіб, що свідчить про високу динаміку урбанізаційних процесів на цій

території. Серед тогочасних українських міст за чисельністю населення Харків поступався лише Києву та Одесі, а в імперії був одним з найважливіших залізничних вузлів. Це місто залишалося також потужним центром притягання для мігрантів [70, с. 192].

Протягом XIX століття поступово відроджується Київ. За рахунок мігрантів чисельність населення в місті також значно зросла. У цей період відбувається бурхливий розвиток промисловості та машинобудування. У Києві з'являються підприємства фабрично-заводського типу, на вулицях міста починає курсувати трамвай, а також функціонує фунікулер. З розвитком промисловості відкриваються нові заклади освіти – університет, політехнічний інститут, художнє училище, інститут шляхетних дівчат, вищі жіночі курси тощо. З часом у Києві почав діяти Оперний театр, відкрилися художньо-промисловий та науковий музеї.

Більшість дослідників зазначають, що кінець XIX-початок XX ст. характеризується бурхливим сплеском урбанізаційних процесів та модернізації. Новий сплеск урбанізації був спричинений імперською політикою розбудови південної частини України та Слобожанщини, а також співпав з активізацією промислового розвитку та модернізацією другої половини XIX ст. Під впливом цих процесів великі українські міста трансформуються в промислові, культурно-освітні центри.

Згадані процеси співпали також з міською реформою 1870 року, згідно з якою в містах ліквідовувалися станові думи, а натомість створювалися позастанові органи місцевого самоврядування, а саме: міські збори, які наділялися повноваженнями обирати гласних, міські думи, уповноважені здійснювати розпорядчі й наглядові функції, та міські управи, на які було покладено здійснення виконавчих функцій. При цьому міська дума та міська управа очолювалися міським головою.

Урбанізаційні процеси охопили також Донбас та Криворізький басейн, де в цей час величезними темпами розвивалася індустріалізація. У XIX ст. на цій території почали масово створюватися промислові синдикати, товарні біржі,

що стимулювало ще більший розвиток промислового виробництва. Одночасно розвивалася й кредитно-банківська система, зокрема виникла ціла мережа приватних банків та система кредитної кооперації, які функціонували поряд із філіями загальноімперських банків.

Отже, на межі 19-20 століть у результаті чергової урбанізаційної хвилі на українських теренах з'являються нові індустріальні міста, а колишні центри міської культури трансформуються у промислові та культурно-освітні центри.

Іншою особливістю урбанізаційних процесів в Україні на зламі 19-20 століть стали значні диспропорції в розвитку декількох великих індустріальних міст та значної кількості містечок, де не відбувалася індустріалізація. Водночас індустріальна модернізація не супроводжувалася культурною, і тому міста Донбасу й Півдня суттєво відрізнялися як за своєю інфраструктурою, так і за освітньо-культурною складовою.

У ці часи в західноєвропейських містах розпочалися процеси самоорганізації населення та становлення громадянського суспільства. Натомість на теренах тодішньої Російської імперії робітництво певним чином деградувало через нестерпні умови праці та висловлювало своє невдоволення переважно шляхом пияцтва, бійок та інших проявів асоціальної поведінки.

Менш інтенсивно, однак із значними відмінностями відбувалися урбанізаційні процеси в українських містах, які перебували у складі Польщі, а в кінці 18 століття потрапили під владу Австрії. Згідно з дослідженнями Я.Верменич, статистичний опис Галичини й Буковини 1823 р. класифікує міста за такими критеріями: королівські, муніципальні та підлеглі (приватні) міста. До королівських міст належали Львів, Перемишль, Самбір, Стрий, до муніципальних – Сянки, Жовква, Станіславів, Коломия, до підлеглих – Бережани, Золочів, Тернопіль [70, с. 205]. Королівські міста були підпорядковані імператору, у муніципальних юрисдикція належала власному органу влади, а в приватних поміщицька влада опиралася і на міську, і на персональну юрисдикцію. У ході реформ Йосифа II поділ на королівські і приватні міста було ліквідовано. Натомість міста були розподілені на три

класи: до першого в увійшов лише Львів як столиця краю (мав додаткові привілеї); до другого – міста, які володіли спеціальним цісарським привілеєм, а до третього – муніципальні міста (мали власні магістрати).

На теренах Західної України активізація процесів урбанізації починається у другій половині XIX ст. разом із зростанням темпів промислового виробництва та залізничного будівництва. У цей період Львів набуває метропольного статусу.

Крім того, швидкими темпами розвивалися населені пункти, де були розташовані великі залізничні вузли (Станіславів, Стрий) чи нафтодобувні центри (Дрогобич, Борислав). Дрогобич у 1867 році став повітовим містом та був віднесений до переліку великих міст.

Наприкінці XIX ст. в західноукраїнських містах починає розвиватися банково-кредитна справа. Зокрема, на той час у багатьох містах Закарпаття, Буковини й Галичини функціонували філіали Державного австро-угорського банку, а також утворювалася мережа українських фінансово-кредитних установ.

Незважаючи на порівняно високі темпи урбанізації у другій половині 19 століття територія Галичини, яка входила тоді до складу Австро-Угорської імперії, отримала назву «австрійського Сибіру», оскільки тут було розміщено 9,2 % промислового потенціалу монархії.

Частина дослідників поділяє період австрійського управління у Галичині щодо розвитку процесів урбанізації на два етапи:

1) 1772–1860 рр. – процеси стагнації мережі міських населених пунктів (зростання міста Львова як столиці великої провінції; різке збільшення кількості міст в імперії з одночасним спадом урбанізації на території Галичини);

2) 1860–1900 рр. – етап промислового розвитку Галичини (зростання окремих міст-осередків товарного виробництва, концентрація економічних, соціальних і політичних явищ).

Зазначені урбанізаційні процеси відіграло вирішальну роль у подальшому соціально-економічному розвитку регіону [87, с. 654–655].

Урбанізаційні процеси на Буковині торкнулися переважно Чернівців, де спостерігалось значне зростання населення міста. Цьому сприяло те, що у 1849 році «Франц-Йосиф I на підставі австрійської конституції визнав Буковину автономним коронним краєм із титулом герцогства. Однак повне усаможіннення Буковини відбулося 29 березня 1854 р., коли тут почав діяти крайовий уряд, управління якого поширювалося на 15 повітів із повітовими містечками: Чернівці, Кіцмань, Заставна, Садгора, Сторожинець, Вижниця, Радівці, Серет, Путилів, Сучава, Кимполунг, Гурагумора, Дорна, Солка» [87, с. 655].

На межі 19-20 століть у Чернівцях відбувається введення в дію електростанції та першого електричного трамвая, також відбувся запуск водоканалізаційних мереж. У цей час місто отримало назву «малого Відня» завдяки новому архітектурному ансамблю в його центральній частині.

Нова урбанізаційна хвиля розпочалася в Україні у 20-х роках ХХ століття, коли радянська влада оголосила курс на індустріалізацію. У рамках цього курсу розробляється філософія нового урбанізму. Однак, незважаючи на декларації будувати соціалістичні міста як максимально наближені до людини типи поселень, переважна більшість новозбудованих містечок нагадували робітничі селища, які споруджувалися поруч з промисловими об'єктами. Причиною цього були високі темпи індустріалізації, яка вимагала, у свою чергу, неймовірно високі темпи промислового будівництва. Тому проєктувальники намагалися якнайшвидше будувати тимчасове житло у вигляді бараків, не обтяжуючи себе плануванням нових міст, зручних для їх мешканців.

«Соціалістичні міста», яких було особливо багато в районі Донецького басейну, споруджувалися в основному як мономіста, економіку яких складали одне або кілька потужних промислових підприємств. При цьому

інфраструктура цих міст була мінімальною і спрямованою виключно на підтримку промислового виробництва, а не життєдіяльності населення.

Можна цілковито погодитися з О.Даниліним, який констатував, що урбанізація в радянські часи мала свої особливості, відмінні від світових, та відбувалася внаслідок примусової модернізації промислового виробництва. Здебільшого міста виникали як поселення, які повинні були обслуговувати прискорену індустріалізацію. Як результат – у новостворених міських населених пунктах не відбувалися процеси самоорганізації населення, а також не розбудовувалася інфраструктура органів самоуправління. З огляду на це неможливо говорити про повноцінні урбаністичні відносини в зазначених містах [88].

Таким чином, нові міста і селища міського типу в радянській Україні розбудовувалися переважно поруч з великими промисловими, воєнними чи транспортними об'єктами та фактично слугували додатком виробничої структури цих об'єктів. По суті, утверджувалося розуміння міста як державної власності, місця концентрації певних державних функцій та об'єкта управлінських дій.

Незважаючи на певні негативні риси радянського урбанізму, урбанізація в цей період набуває значних темпів і характеризується різким зростанням кількості міст та міського населення, яке зростало переважно за рахунок міграції сільських жителів.

У цей час з'являються також перші спроби типологізації населених пунктів. Зокрема, відповідно до урядових документів, прийнятих у квітні 1924 року, містом вважалося поселення з кількістю жителів не менше 10 тис. осіб. При цьому поселення, в яких жили від 3 до 10 тис. осіб, називалися містечками (у випадку, якщо основне заняття населення було неземлеробським). Для набуття населеним пунктом міського статусу було передбачено низку критеріїв: кількість населення, відсоток жителів, зайнятих у промисловості й аграрному секторі, розвиток промислового виробництва та наявність комунальних підприємств, розвиток мережі культурно-освітніх і медичних

закладів, наявність торговельної мережі, рівень благоустрою тощо. Через упровадження згаданих критеріїв велика частина (орієнтовно 40 %) давніх українських міст були позбавлені свого міського статусу. Однак окремі містечка й сільські населені пункти навпаки набули статус міста.

Пізніше, у ході адміністративної реформи 1924-1925 років містечка зникають назавжди з мапи України, а постановою ВУЦВК від 28 жовтня 1925 року запроваджується нове поняття «селище міського типу». Після імплементації цієї постанови велика маса селян стали рахуватися міськими жителями.

Крім того, упродовж усієї радянської доби темпи урбанізації не відповідали оптимізації поселенської структури, а житлове будівництво не встигало за промисловим, внаслідок чого постійно спостерігався попит і черги на житло.

Як зазначає Я.Верменич, посилаючись на офіційні джерела, станом на 1946 рік в Україні було 258 міст та 451263 селищ міського типу. Статус міста обласного підпорядкування отримали на той час 80 великих українських міст, а містом республіканського підпорядкування до 1954 року офіційно вважався лише Київ. Місто Севастополь набуло аналогічного статусу у 1948 році, а пізніше, коли Крим став частиною України, зазначений статус був збережений [70, с. 220].

У другій половині XX ст. адміністративний статус українських міст регулювався відповідними нормативно-правовими документами Української РСР у сфері адміністративно-територіального устрою. Згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими в ті часи, міста поділяються на три категорії: республіканського, обласного та районного підпорядкування. До першої категорії належали міста, кількість населення яких становила майже 500 тисяч осіб, публічне управління такими містами здійснювалося безпосередньо через центральний апарат органів державної влади. Для входження до категорії міст обласного підпорядкування головним критерієм була наявність промислового потенціалу і відповідної інфраструктури та кількість населення понад 50 тисяч

осіб. Виділення такої категорії міст мотивувалося необхідністю посилення публічного управління на регіональному рівні. Найнижчу сходинку в ієрархії міських населених пунктів займали міста районного підпорядкування (з чисельністю населення понад 10000 осіб) та селища міського типу (від 2000 осіб).

В останні роки існування СРСР в особливо складному становищі опинилися міста Донбасу, де бездумна гіперурбанізація досягла неймовірних масштабів, а питома вага міського населення за переписом населення 1989 року становила 86,4%. Як результат – реструктуризація вугільної промисловості в роки незалежності України, яка супроводжувалася призупиненням роботи шахт, де були відпрацьовані всі запаси вугілля, призвела до зубожіння й занепаду низки міст, розташованих у цьому регіоні.

З метою протидії згаданим вище негативним тенденціям протягом 1998-1999 рр. запроваджувалися пільгові умови для здійснення економічної діяльності на території спеціальних економічних зон (СЕЗ), яких налічувалося 11, а також на визначених урядовими актами територіях пріоритетного розвитку (ТПР). Таким чином було підтримано розвиток вугільних регіонів та низки міст, де місцеву економіку складали переважно військово-промислові підприємства. Також було надано підтримку регіонам, які постраждали внаслідок техногенних та економічних катастроф. Однак у 2005 році всі фіскальні пільги для цих регіонів були скасовані.

Усі згадані вище процеси попередніх років спричинили низку проблем і для столиці України, яка наразі не спроможна повною мірою виконувати свої функції як європейської столиці. Зокрема, багатофункціональність, велика кількість промислових об'єктів та фінансово-кредитних установ, історичних будівель та об'єктів культурної спадщини не відповідає нинішній пропускній спроможності комунікаційних мереж, частина з яких є зношеними, та наявній транспортній інфраструктурі, також проблемою залишається хаотичне житлове будівництво тощо.

Урбанізаційні та глобалізаційні виклики, а також наслідки екстенсивної урбанізації радянської доби змушені долати в нинішній час тисячі малих міст, де спостерігається відтік працездатного населення, зумовлений різким занепадом виробництва, зростанням рівня безробіття та погіршенням умов проживання.

З метою подолання зазначених викликів та покращення ситуації наразі в Україні впроваджується реформа децентралізації, яка передбачає передачу низки повноважень безпосередньо органам місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад з дотриманням принципу субсидіарності. Водночас ключовими центрами новостворених об'єднаних територіальних громад стали міста-обласні центри, населення яких складає 25% від загальної кількості мешканців об'єднаних територіальних громад.

Водночас характерним для України на сучасному етапі урбанізаційних процесів є поступовий розвиток ареальної урбанізації, у результаті якої формуються міські агломерації. Зокрема, спостерігаються інтенсивні агломераційні процеси довкола Києва та інших великих міст. Це вимагає удосконалення політичних, правових та організаційних механізмів публічного управління, з тим щоб у подальшому забезпечувати функціонування і розвиток цих територій.

Нові підходи до планування регіонального та місцевого розвитку передбачені Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Зокрема, документом передбачається запровадження державних механізмів стимулювання ефективного використання власного потенціалу об'єднаних територіальних громад, а також надання державної підтримки для розвитку окремих територій.

Взявши до уваги все вище зазначене, можна констатувати, що розвиток міських поселень розпочався на українських землях разом з виникненням перших трипільських «протоміст» і триває досі. При цьому урбанізаційні процеси на українських землях то сповільнювалися, то пришвидшувалися в залежності від тих чи інших об'єктивних причин.

Автор пропонує узагальнену періодизацію урбанізаційних процесів в Україні, починаючи з так званих «протоміст» V-IV тисячоліть до н.е. і аж до XXI століття, як це зазначено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Урбанізаційні процеси в Україні: історичний аспект

Джерело: запропоновано та побудовано автором.

Отже, урбанізаційні процеси на українських землях розпочалися ще в давні часи, коли виникали перші трипільські поселення. Звісно, ці громади-поселення не були повноцінними містами, однак мали велику кількість домоволодінь (5000-14000). Саме тому частина дослідників називають їх протомістами.

Пізніше у Північному Причорномор'ї процвітали античні поліси-колонії. Однак це було лише зародження урбанізації, пов'язане з переселенням греків-колоністів.

Певні урбанізаційні зміни відбувалися в XI-XIII ст. у середньовічній Русі, яку навіть називали гардарікою – країною міст.

Уже з 14 століття на українських теренах стали з'являтися ранньомодерні міста, більшість з яких були замками-фортецями, а частина – центрами солеваріння.

Чергова хвиля урбанізаційних процесів на українських землях проходила у 16–17 століттях, коли за типом самоврядування міста поділялися на магістратські, міста ратушного типу та населені пункти, які не мали постійних органів самоуправління.

У 18 столітті, коли Україна перебувала у складі російської імперії, темпи урбанізаційних процесів спочатку уповільнилися. Однак згодом розпочалося освоєння Півдня України та Слобожанщини, що сприяло появі й розвитку низки міст на тодішній мапі України.

Кінець XIX – початок XX ст. характеризується черговим сплеском урбанізаційних процесів в Україні та появою індустріальних модернових міст.

Подальша індустріалізація сприяла зростанню кількості міст та розвитку таких феноменів, як соціалістичні міста та мономіста. Розвиток урбанізованих територій повністю залежав від промисловості, і метою появи цих міст переважно було обслуговування промисловості. Більшість з цих населених пунктів почали приходити в занепад разом із зупинкою промисловості.

Відтак на сьогодні в Україні додатковим викликом поряд з відбудовою зруйнованих російськими військами міст постала необхідність ревіталізації занедбаних міст, зокрема мономіст, які були зорієнтовані на певний вид промисловості, а з припиненням видобутку та виробництва фактично занепали.

Варто зауважити, що наразі Україна належить до високоурбанізованих територій, де все ще триває процес урбанізації. Динаміку цих процесів у порівнянні з ЄС та світовими показниками узагальнено нами на основі даних Світового Банку [89] (див. рис. 2.7).

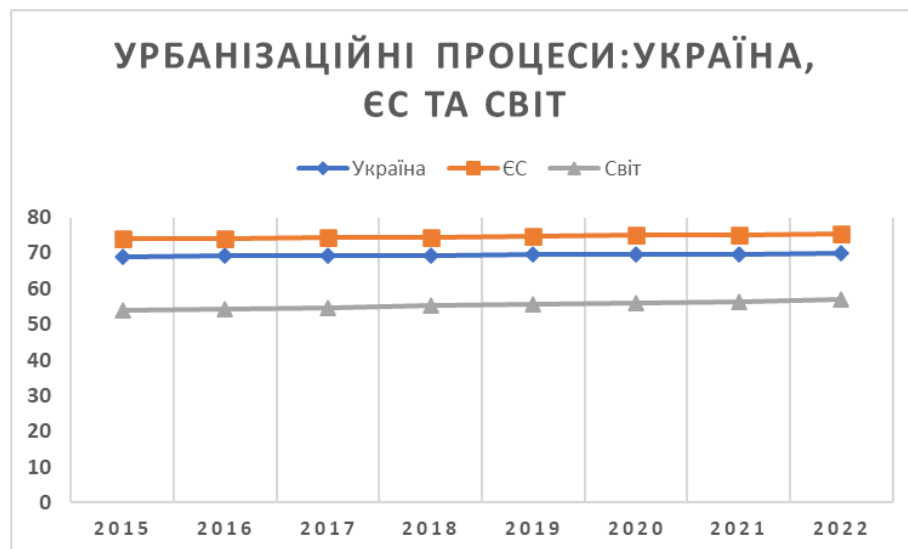

Рис. 2.7. Урбанізаційні процеси: Україна, ЄС та світ [90]

Джерело: узагальнено та побудовано автором на основі [89].

Одним із важливих аспектів урбанізаційних процесів в нашій державі є те, що на відміну від столиць інших країн, Київ не є безперечним лідером за питомою часткою міського населення, оскільки його частка у міському населенні країни становить менше 12%. Тому, поряд із столицею, розвиток інших українських міст теж є одним із пріоритетних.

Таким чином, в Україні продовжується зростання кількості міського населення, що, у свою чергу, впливає на систему публічного управління, зумовлюючи потребу в забезпеченні сталого розвитку урбанізованих територій.

На підставі вищезгаданого та аналізу історичних аспектів кореляції взаємовпливів процесів розвитку публічного управління та урбанізації автором виокремлено певні етапи та особливості процесів розвитку публічного управління в Україні в умовах урбанізаційних процесів (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Особливості розвитку публічного управління в Україні в умовах урбанізаційних процесів: історичний аспект

	Період (хвиля) урбанізації	Особливості публічного управління
1.	«Протоміста» трипільської культури	родоплемінна організації суспільства; на чолі общин – представники родової знаті
2.	Античні міста Північного Причорномор'я	власні органи управління в полісах (Народні збори та колегії); виключна прерогатива чоловіків в управлінні полісами
3.	Боспорське царство	територіальна монархія у поєднанні з владою архонта (династична автократія з паралельним існуванням інституту співправління)
4.	Руські середньовічні міста-«гради»	військово-десятинна організація суспільства; публічне управління здійснював князь (був адміністратором, суддею, мав вплив на церковні справи), також боярська рада, намісники князя (воєводи-посадники); зародження місцевого самоврядування (віче);
5.	Ранньомодернові міста (Велике Князівство Литовське та Королівство Польське)	князівське управління; становлення парламенту (Пани-Рада, з 1569 року – Вальний Сойм); започаткування місцевого самоврядування в окремих містах на основі Магдебурзького права; розвиток цехів як самоуправних громад
6.	Міські поселення 16 – 17 ст.	- приватновласницькі та великокнязівські міста: намісники, урядники, старости та органи станового самоврядування міщан (війтівство); - розвиток міського самоврядування (магістратський, ратушний та за принципом сільських громад); - військово-адміністративне самоврядування часів Української козацької держави
7.	Розвиток міст у 18 ст.	- території у складі Австро-Угорської імперії: розвиток міського самоврядування (магістратський, ратушний та за принципом сільських громад); розподіл міст на три класи: перший (місто Львів як столиця краю) – з додатковими привілеями; другий – міста зі спеціальним цісарським привілеєм, третій – муніципальні міста (мали власні магістрати); - території Гетьманщини, а пізніше у складі Російської імперії: становлення міста як самостійної адміністративної одиниці (реформа 1785 року) на чолі з городничими; міські магістрати на чолі з міським головою; міські поліцейські управи; переформатування цехової організації в міські «управи»; спеціальний

		статус самоуправління (магістрати) в південних містах-колоніях
8.	Розвиток міст у XIX ст. – поч. XX ст.	розвиток органів місцевого самоврядування (міська реформа 1870 року): міські думи та міські управи; функціонування самоврядних органів (міські збори)
9.	Соціалістичні міста	розвиток органів місцевого самоврядування (ради депутатів трудящих, з 1978 р. – ради народних депутатів); рад як формальні органи; управлінські повноваження – юрисдикція відповідних партійних комітетів
10.	Сучасні міста	розвиток органів місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради); функціонування рад (як представницьких органів місцевого самоврядування) та їх виконавчих органів (для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування); розвиток органів самоорганізації населення; реформа децентралізації

Джерело: узагальнено та побудовано автором.

2.3. Проблеми й перспективи розвитку глобальних міст в умовах урбанізаційних процесів

На сучасному етапі стрімкого й масштабного розвитку процесів урбанізації та глобалізації зростає кількість глобальних міст – агломерацій, мегаполісів, альфа-міст та інших, які відіграють важливу роль на міжнародній арені, оскільки там, як правило, розміщені штаб-квартири міжнародних організацій, центральні офіси транснаціональних корпорацій, проводяться культурні й спортивні події світового рівня тощо. Зазначена тенденція пов'язана насамперед із глобальними економічними, політичними, соціальними, культурними процесами, а також із процесами субурбанізації, внаслідок яких відбувається розширення приміських зон великих міст. Зокрема, у 1950 році у США нараховувалося 170 міських агломерацій, а в кінці 1980-х років – майже 300 [91, с. 24].

Уперше поняття «глобальне місто» було застосовано Саскією Сассен, яка у своїй книзі «Глобальне місто: Нью-Йорк, Лондон, Токіо» зазначила, що до глобальних міст відносяться постіндустріальні міста, які шляхом концентрації функцій публічного управління та економічного контролю трансформувалися у стратегічні центри світової економіки, спеціалізуються в галузі міжнародних бізнес-послуг та переважно черпають ресурси й можливості розвитку за рахунок чи в результаті взаємодії у глобальних міських мережах. У глобальних містах, як правило, сконцентровано найважливіші економічні, фінансові, політичні функції, транскордонні фінансові потоки і високотехнологічні послуги, а також командні функції і сервісні фірми високого рівня, орієнтовані на всесвітні ринки. Дослідниця також звертає увагу на те, що глобальні міста є інформаційними центрами, оскільки «часткова або повна інформатизація виробничої та дистриб'юторської діяльності, включаючи послуги, є одним із способів виживання в подібних умовах» [92].

Таку ж думку висловлює М.Кастельс, який зазначає, що глобальні міста відіграють важливу роль у розвитку інформаційного суспільства, створюючи величезну мережу варіантів розроблення та прийняття управлінських рішень у багатьох галузях на найвищому рівні [93].

Науковці Дж.Біверсток, Р.Сміт і П.Тейлор визначають глобальні міста як «особливі постіндустріальні виробничі території, де інновації разом із послугами й фінансами є невід'ємною частиною недавньої реструктуризації світової економіки, нині широко відомої як глобалізація» [94, с. 446-447].

З огляду на зазначене можна констатувати, що на сьогодні «глобальні міста стають ключовими центрами зростання у глобальній економіці та основним джерелом світового багатства. Такий статус має як певні переваги, так і недоліки» [95, с. 75] та водночас є викликом для системи публічного управління.

Науковиця І.Скавронська відносить до глобальних міст «міські конгломерати, через які розповсюджується вся економічна активність (фінансові відносини, міжнародна торгівля, політична потужність, новітні

технології, організація спортивних мегазаходів) у світі» [96, с. 63]. На думку дослідниці, такі міста найчастіше виконують функції центрів та каналів глобальних фінансових, інформаційних, товарних та людських потоків.

Подібне визначення глобальних міст сформулювали Л.Саркісян та М.Варламова, які зазначили, що глобальні міста – це точки концентрації економічних, інституційних, людських та культурних капіталів (з населенням понад 10 млн осіб), завдяки чому вони формуються як центри приваблення інвестицій, інновацій та мігрантів, мають розгалужену інфраструктуру та добре розвинуту систему управління [97].

Англійські дослідники Г.Кларк та Т.Мунен вважають, що «століття національної держави» закінчилося і на хвилях глобальної урбанізації починається «століття глобальних міст» [98].

Ці вчені дослідили 12 глобальних міст (Гонконг, Лондон, Мумбаї, Нью-Йорк, Париж, Сан-Паулу, Сінгапур, Токіо, Торонто, Шанхай, Сеул, Москва). За результатами досліджень, опублікованих у 2014 році, встановлено, що сукупний дохід згаданих міст складає 10 % світового ВВП, що свідчить про значну концентрацію в них фінансових та інших ресурсів [98].

З огляду на зазначене можна виокремити низку особливостей глобальних міст:

- виконання функцій індустріальних центрів;
- ключові стратегічні центри глобальної економіки (концентрація 10 % світового ВВП, 2014 р.);
- концентрація економічних, політичних і фінансових функцій;
- професійні бізнес-послуги та глобальні міські мережі;
- транскордонні фінансові потоки і високі технології;
- орієнтованість на всесвітні ринки.

Водночас Г.Кларк і Т.Мунен визначають такі переваги глобальних міст:

- концентрація галузей економіки;
- розташування штаб-квартир міжнародних організацій та корпорацій;
- розвинутий ринок праці;

- туристична привабливість завдяки політичному й культурному становищу [98].

Крім того, згадані науковці висвітлюють низку проблемних питань розвитку глобальних міст:

- залежність від забезпечення функціонування управлінського апарату національних держав і урядів;
- перевантаженість транспортних систем;
- екологічні та соціальні проблеми тощо [98].

Поряд із цим, глобальні міста постають також перед новими глобальними викликами, одним із яких є пандемія коронавірусу COVID-19.

Як уже зазначалося вище, важливу роль у формуванні глобальних міст відіграють процеси урбанізації, зокрема субурбанізації, оскільки агломерації чи мегаполіси, як правило, здатні концентрувати глобальні політичні, економічні, фінансові, соціальні та інші ресурси. Про це зауважує Т.Нагорняк: «одним зі шляхів набуття містом статусу глобального політичного актора чи світового лідера є агломерація» [99, с. 204].

Глобальні міста постійно конкурують між собою, посилюючи свої позиції на міжнародній арені. Для визначення найбільш впливових глобальних міст застосовується так званий «Глобальний індекс міст (Global Cities Index, GCI)», який готує міжнародна консалтингова компанія Kearney. Глобальний індекс міст віддзеркалює розвиток міст світу у 5 ключових вимірах: ділова активність, людський капітал, інформаційні обміни, культурний досвід і політична участь [100].

Згідно з даними, оприлюдненими міжнародною компанією Kearney, рейтинг глобальних міст світу упродовж останніх п'яти років незмінно очолюють Нью-Йорк, Лондон, Париж і Токіо (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рейтинг глобальних міст

	2023	2022	2021	2020	2019
Нью-Йорк	1	1	1	1	1

Лондон	2	2	2	2	2
Париж	3	3	3	3	3
Токіо	4	4	4	4	4
Пекін	5	5	6	5	9
Брюссель	6	11	16	14	12
Сінгапур	7	9	9	9	6
Лос-Анджелес	8	6	5	7	7
Мельбурн	9	8	12	18	16
Гонконг	10	10	7	6	5
...	...	...	...	...	...
Київ	92	94	91	89	-

Джерело: [30]

У 2020 році до Глобального індексу міст уперше включено українське місто (Київ посів тоді 89-у позицію серед 151 міста). У 2021 році столиця України зайняла 91-у позицію, у 2022 році опустилася на 94-у позицію, а у 2023 році піднялася на 92-у позицію у рейтингу серед 156 глобальних міст з усіх п'яти континентів. Таким чином, Київ поступово формується як глобальне місто, що передбачає нові виклики перед публічним управлінням.

З огляду на зазначене вище, можна спрогнозувати, що з кожним роком кількість глобальних міст буде зростати в умовах урбанізаційних та глобалізаційних процесів, що, у свою чергу, посилюватиме вплив на публічне управління і вимагатиме застосування нових підходів, механізмів та інструментів у цій сфері.

Висновки до розділу 2

Другий розділ присвячено дисертаційного дослідження висвітлює історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст у світі. Зокрема, на основі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, інших джерел виявлено, що перші міста виникли на планеті ще 6000 років тому. Також з'ясовано, що всі стародавні античні поліси мали схожу організацію міського простору та ідентичні органи публічного управління. До основних особливостей античних міст-держав можна віднести

високий розвиток торгівлі й ремесел, наявність писемності та функціонування власних органів публічного управління.

Доведено, що серед науковців відсутній єдиний підхід до періодизації урбанізаційних процесів у світі. Водночас з'ясовано, що більшість науковців обґрунтовують такі основні етапи історичного розвитку міст: доіндустріальне місто, індустріальне місто та постіндустріальне місто. Висвітлено процес еволюції міст та здійснено детальну характеристику основних історичних типів міст.

Проведено ретроспективний аналіз глобальних урбанізаційних процесів. З'ясовано, як еволюціонували міста, починаючи з доіндустріальної епохи, наскільки поживався їх розвиток та модернізувалися механізми публічного управління в індустріальну еру, а також, яким чином міські простори зазнали трансформації в постіндустріальний період, зокрема у зв'язку з процесами цифровізації та інформатизації.

Проаналізовано основні підходи до періодизації урбанізаційних процесів у контексті розвитку публічного управління. Запропоновано авторську класифікацію історичних типів доіндустріального, індустріального та постіндустріального міст.

Представлено уточнену періодизацію урбанізаційних процесів, історичних типів міст та їх основних особливостей, у тому числі в контексті їх взаємовпливів на розвиток публічного управління. Зокрема, запропоновано таку періодизацію урбанізаційних процесів та історичних типів міст:

1) доіндустріальне місто (4–2 тис. до н.е. – др. пол. 18 ст.): стародавнє місто (4–2 тис. до н.е. – 4 ст. н.е.), середньовічне місто (5–8 ст.), ідеальне місто (13–17 ст.);

2) індустріальне місто (XIX – XX ст.): індустріальне місто, місто модернізму (поч. XX ст.);

3) постіндустріальне місто (кінець XX ст.): постіндустріальне місто (з 16.05.1972), розумне місто (1996), креативне місто (кінець XX – поч. XXI ст.), екомісто (кінець XX – початок XXI ст.).

Узагальнено історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст у світі: 1) публічне управління стародавніх міст (привілейований статус, наданий монархом для окремих міст Межиріччя; наявність центральних і місцевих органів управління, підпорядкованих монарху; розвиток власних органів управління в давньогрецьких полісах (Народні збори та колегії); провідна роль Сенату, становлення і розвиток муніципального сенату та муніципальної магістратури в аристократичній республіці Давнього Риму); 2) публічне управління міст в епоху середньовіччя та Ренесансу (створення та функціонування міських органів самоврядування (ради і магістрати); наявність низки прав і привілеїв для громадян міст на підставі хартій, статутів або законів, правових актів; функціонування міських комун у Франції; ренесансні міста-держави в Італії); 3) публічне управління індустріальних міст (розвиток громадівської і державницької теорій місцевого самоврядування; становлення і розбудова англосаксонської, романо-германської, континентальної та іберійської моделей місцевого самоврядування; розвиток системи общинного самоврядування; започаткування міського планування («town planning», «city planning», «urban planning») як самостійної науки); 4) публічне управління міст модернізму (розвиток радянської та змішаної моделей місцевого самоврядування; принцип функціонального зонування у міському плануванні (рекреаційно-житлові, промислові, робітничі і транспортні зони); створення та часткова реалізація концепції міста-саду); 5) публічне управління міст постмодернізму (децентралізація; розвиток врядування в агломераціях/метрополіях (асоціації, асамблеї, ради, форуми агломерацій); розроблення і впровадження новітніх концепцій розвитку міст: концепція «розумного міста», концепція «сталого міста», концепція екополісу або екоміста, концепція креативного міста, концепція компактного міста тощо).

Доведено, що одночасно з розвитком урбанізаційних процесів розвиваються й основні підходи публічного управління до забезпечення ефективного розвитку урбанізованих територій. Наголошено, що на кожному

з етапів урбанізаційних процесів переважають ті чи інші концептуальні підходи до розвитку урбанізованих територій та публічного управління ними. Акцентовано увагу на новітніх концепціях розвитку міст («розумне місто», «креативне місто», «еко-місто» тощо). Висвітлено їх основні характеристики.

На підставі аналізу наукових праць вітчизняних дослідників продемонстровано історичний генезис та описано сучасний стан процесів розвитку публічного управління та урбанізації в Україні.

З'ясовано, що розвиток міських поселень розпочався на українських землях разом з виникненням перших трипільських «протоміст» і триває досі. Наголошено, що зародки перших урбанізаційних процесів на землях, які нині належать до території України, сягають межі V-IV тисячоліть до нашої ери, тобто часів трипільської археологічної культури, коли існували так звані «протоміста», або «громади-поселення».

Простежено й охарактеризовано хронографію стародавніх міст України, зокрема грецьких колоній Північного Причорномор'я та слов'янських міст-градів XI-XIII ст., а також особливості публічного управління в них.

Проаналізовано особливості розвитку публічного управління в ранньомодернових містах Великого князівства Литовського. Встановлено, що у Великому князівстві Литовському, а пізніше і в Королівстві Польському український рівень урбанізованості був невисоким у порівнянні з європейським, а низка міст користувалися перевагами Магдебурзького права.

Здійснено ретроспективний аналіз урбанізаційних процесів на території України у 18–19 століттях. Виявлено, що українські міста, які перебували на той час у складі Російської імперії, відігравали роль воєнно-колонізаційних центрів, а процеси урбанізації проходили повільними темпами.

Досліджено особливості урбанізаційних процесів в умовах індустріалізації на межі 19 і 20 століть, а також у радянський період та надано їх узагальнену характеристику.

Запропоновано й представлено авторську періодизацію урбанізаційних процесів в Україні, а саме:

- 1) трипільські «протоміста» або громади-поселення (5–4 тис. до н.е.);
- 2) грецькі поліси-колонії (7 ст. до н.е. – 4 ст. н.е.);
- 3) слов'янські середньовічні міста-гради (XI – XIII ст.);
- 4) ранньомодернові міста, у тому числі замки-фортеці, осередки солеваріння (14–15 ст.);
- 5) бурхливий розвиток міських поселень (16–17 ст.);
- 6) міська забудова Слобожанщини та Півдня України (18 ст.);
- 7) індустріальні модернові міста (XIX ст. – поч. XX ст.);
- 8) соціалістичні міста, у тому числі мономіста (XX ст.);
- 9) сучасні міста та розвиток агломерацій (XXI ст.).

Проаналізовано проблемні питання розвитку глобальних міста в умовах урбанізаційних змін та процесів глобалізації, у тому числі в контексті їх впливу на розвиток публічного управління. Встановлено такі переваги глобальних міст: концентрація галузей економіки, розташування штаб-квартир міжнародних організацій та корпорацій, розвинутий ринок праці, туристична привабливість завдяки політичному й культурному становищу.

Детально вивчено Глобальний індекс міст (Global Cities Index, GCI), який готує міжнародна консалтингова компанія Kearney на підставі таких ключових показників: ділова активність, людський капітал, інформаційні обміни, культурний досвід і політична участь. З'ясовано, що незмінними лідерами цього рейтингу протягом багатьох років є Нью-Йорк, Лондон, Париж і Токіо, а з 2020 року до Глобального індексу міст внесено Київ, що передбачає нові виклики перед публічним управлінням.

Основні положення другого розділу дисертаційного дослідження автор опублікував у роботах [72; 90, 95].

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

3.1. Сучасні концепції сталого розвитку міст як орієнтовні напрями удосконалення системи публічного управління в умовах урбанізації

Стрімкі й невинні урбанізаційні процеси зумовлюють нові виклики для публічного управління. Це зумовлено тим, що мешканці урбанізованих територій прагнуть до безпечного й комфортного середовища.

Р.Флорида у книзі «Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними» наголошував: «Міста знаходяться у самісінькому центрі багатьох серйозних проблем, що постають перед нами: змін клімату, бідності, створення робочих місць, громадського здоров'я, сталої енергетики та інклюзивного розвитку. Урбанізація обіцяє великі здобутки – вона має силу підняти стандарти життя, створити нові економічні можливості, підвищити валовий національний продукт. Але якщо залишити напризволяще, вона не дасть нічого хорошого» [101, с. 193].

Саме тому в умовах урбанізаційних змін та розширення урбанізованих територій усе актуальнішими стають питання розроблення новітніх концепцій розвитку міст. Зокрема, розроблення й запровадження таких концепцій може стати ефективним інструментом публічного управління, спрямованим на забезпечення збалансованого розвитку урбанізованих просторів. З огляду на це дослідження сучасних концепцій розвитку міст є вкрай важливим в умовах урбанізації та глобалізації.

Окремим питанням забезпечення збалансованого розвитку міст в умовах урбанізаційних процесів присвятили свої праці низка вітчизняних науковців: О.Балуєва, А.Буряченко, Н.Гринчук, Т.Дерун, А.Дмитренко, О.Єршова,

В.Колтун, О.Корченкова, Т.Маматова, Н.Омельченко, Т.Паламарчук, А.Рачинський, Л.Сергієнко, К.Фещенко, О.Чуєв, О.Шевцова та інші.

Дослідження і розроблення сучасних концепцій розвитку міст знайшли своє відображення у наукових доробках таких зарубіжних учених-урбаністів, як Р.Бенем (R.Banham) Б.Берг (B.Berg), Л.Вірт (L.Wirt), Дж.Галегуа (G.Halegoua), Е.Говард (E.Howard), П.Голл (P.Hall), Й. Гел (J.Gehl), Дж.Джейкобс (J.Jacobs), Г.Жирарде (H.Girardert), М.Колвілл-Андерсен (M.Colville-Andersen), Ч.Лендрі (Ch.Landry), Г.Макґренехем (G.McGranahan), Х.Молоч (H.Molotch), Р.Сеннетт (R.Sennett), Р.Флорида (R.Florida), Т.Шелметік (T.Shelmetic) та інші.

Окреслені питання також розглядалися і вивчалися на різних міжнародних платформах, у тому числі стали предметом досліджень Організації Об'єднаних Націй та Світового Банку.

На сьогодні існує велика кількість теорій сталого розвитку урбанізованих територій. Усі подібні теорії можна класифікувати за такими групами, як це показано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Теорії сталого розвитку урбанізованих територій

Теорія соціальної групи	Теорії, які об'єднані ознакою відтворення ресурсів	Теорії соціально-еколого-економічної безпеки	Теорії стійкого розвитку міст та агломерацій
«Теорії міського менеджеризму» (Харві-Лускін Молоч)	«Маркетингова теорія міста» (З. Герасимчук, А.Драченко)	«Урбанізм як спосіб життя» (Л.Вірт)	Теорія міської динаміки (Дж. Форрестер)
«Теорія агломерацій» (А. Маршал, А. Амін)	Неомарксистська теорія (Д.Харві, М.Кастельс)	«Місто як цілісна екосистема» (І.Дуглас, Р.Парк, Е.Берджес)	Теорія меж росту (Д.Медоуз)
«Теорія символічної економіки»	«Теорія фізіократів» (Ф. Кен)		

(Ш.Зукін, С.Леш, Д.Уррі, А.Скотт)			
Теорія машин міського зростання, розробниками якої стали Р.Пол, М.Кренсон			

Джерело: побудовано автором.

Теорія міського менеджеризму, представниками якої є Х.Молоч та А.Лефевр, передбачає раціональне використання природних ресурсів міста та мінімізацію негативного впливу міста на довкілля [102]. При цьому А.Лефевр вважав, що місто нагадує машину, пристосовану до певного використання соціальною групою [103].

Теорія агломерацій, запропонована А.Маршалом та А.Аміном, передбачає використання ресурсів агломерації (соціальних, екологічних, економічних та ін.), на розвиток і доступність яких впливають такі фактори, як концентрація кваліфікованих робочих місць, наявність інфраструктури та вигідне географічне розташування. Зокрема, послідовники цієї теорії переконані, що географічна близькість може впливати на зниження витрат на переміщення ресурсів.

Головна мета теорії символічної економіки, яку розвивали Ш.Зукін, С.Леш, Д.Уррі, А.Скотт та інші дослідники, – залучення фахівців зі сфери інноваційних технологій задля раціонального використання природних ресурсів міста [104].

Теорія машин міського зростання, розробниками якої стали Р.Пол, М.Кренсон та інші, акцентує увагу на системі раціонального використання соціально-еколого-економічних ресурсів, які залежать від факторів впливу на управлінські процеси.

З.Герасимчук, А.Драченко та інші науковці розвивали маркетингову теорію міста, яка фокусувалася переважно на маркетингу міста й передбачала

забезпечення відтворення використаних ресурсів з урахуванням інтересів міст.

Представники неомарксистської теорії міста (Д.Харві, М.Кастельс) вважали, що місто є місцем, де відбуваються відтворювальні процеси [105].

Послідовники теорії фізіократів (Ф.Кене) акцентували увагу на необхідності забезпечення процесів відтворення природних ресурсів шляхом дотримання народногосподарських пропорцій.

Основні положення теорії Л.Вірта «урбанізм як спосіб життя» визначали формування на урбанізованих територіях універсальної моделі забезпечення безпеки [106].

Науковці-урбаністи І.Дуглас, Р.Парк, Е.Берджес та інші розробили теорію, згідно з якою місто вбачалося як цілісна екосистема. З огляду на це вони передбачали необхідність упровадження економічної діяльності з мінімальним впливом на довкілля, у тому числі зменшення обсягів викидів у довкілля шкідливих речовин, усунення ефекту «теплового острова», скорочення утворення твердих побутових відходів тощо [107].

Теорія міської динаміки, сформульована Дж. Форрестером, розглядає місто як соціальну систему, де основним потоком є населення, яке мігрує. З огляду на це ефективним інструментом для досягнення сталого розвитку вбачається забезпечення регулювання потоків населення [108].

Запропонована Д.Медоузом теорія меж росту передбачає забезпечення контролю над водними ресурсами, матеріалами, скидами та викидами за принципом «все кудись має зникати» [109].

Кожна із зазначених урбаністичних теорій розглядає місто з одного або кількох аспектів – екологічного, економічного, соціального, технічного і т.д. Тому лише комплексний підхід стосовно впровадження цих теорій дасть можливість досягнути бажаного ефекту сталого розвитку міст. Водночас згадані вище урбаністичні теорії є актуальними в умовах, коли увесь світ охоплений урбанізаційними змінами.

На незворотних та швидких урбанізаційних процесах постійно акцентує увагу Світовий Банк, згідно з прогнозними даними якого до 2050 року частка міського населення планети зросте до 68%, а до 2030 року на мапі світу мають з'явитися ще 43 мегаполіси, населення кожного з яких сягне 10 мільйонів осіб [89].

На безупинному зростанні міст у свій час наголошував О.Шпенглер у книзі «Сутінки Європи»: «Я бачу ... після 2000 р. – міські масиви на десять-двадцять мільйонів людей, що займають величезні ландшафти, із спорудами, поряд з якими найвеличніші з сучасних здаватимуться карликами, де будуть здійснені такі ідеї у сфері засобів комунікації, які ми сьогодні інакше як божевільними не назвали б» [110, с. 103].

Р.Флорида зауважує, що «на сьогодні у світі завершилася лише одна хвиля урбанізації – у розвинутих країнах, де понад 85 % людей мешкають у містах. Залишилися дві інші хвилі. Одна з них – урбанізація Китаю, що наближається і набирає обертів. ... Наступна хвиля – ще більша, - це урбанізація Африки та решти Азії» [100, с. 195].

Зазначене вище підтверджується у звіті Міжнародної організації з міграції за 2015 рік, у якому стверджується, що наша планета стає усе більш урбаністичною. Зокрема, згідно з даними цього звіту очікується, що до 2050 року міське населення зросте орієнтовно до 6,4 мільярда. Водночас, як зазначається в документі, уже в наші часи майже кожен п'ятий з усіх мігрантів живе в 20 найбільших містах світу, кожне з яких за своєю кількістю жителів перевищує число населення окремих країн. За орієнтовними підрахунками, завдяки міграції міста щотижня зростають на 3 млн осіб. Отже, міграція у сучасному глобальному вимірі має значний вплив на розвиток урбанізаційних процесів [111].

Разом із тим урбанізаційні процеси стали викликом для публічного управління та зумовлюють формування нових підходів до планування й розвитку міських територій. Це пов'язано з тим, що різкий інтенсивний приріст населення міст призводить до зменшення доступного життєвого

простору на кожного мешканця. Натомість збільшується навантаження на наявну інфраструктуру, посилюється інтенсивність вуличного трафіку, зростає інформаційне навантаження, підвищується рівень потреб населення тощо. Одним із таких підходів є забезпечення збалансованого розвитку міст.

Потрібно зауважити, що проблема забезпечення сталого або збалансованого розвитку територій в умовах кліматичних змін та глобальних чинників, одним з яких є урбанізація, уже впродовж тривалого часу перебуває на порядку денному ООН, інших міжнародних організацій. Так, у межах Конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 2012 р.), було схвалено міжнародний документ «Майбутнє, якого ми хочемо», відповідно до якого визначено потребу в застосуванні цілісного підходу до урбанізаційних процесів та передбачено подальший розвиток сталих міст [112].

Отже, в умовах глобалізації й урбанізації усе актуальнішою стає стратегія сталого розвитку територій, основні положення якої вперше озвучив Гру Харлем Брунтланд у 1987 році у межах доповіді в ООН «Наше спільне майбутнє». Під феноменом «сталий розвиток» вбачається розвиток суспільства шляхом задоволення потреб сьогодення з одночасним наданням аналогічної можливості задоволення потреб для майбутніх поколінь [113, с. 41].

Сучасні підходи стосовно забезпечення сталого розвитку були започатковані у вересні 2015 року під час проведення 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, де було схвалено Порядок денний розвитку після 2015 року. Зокрема, згаданим документом визначено досягнення 17 Цілей Сталого Розвитку шляхом реалізації 169 завдань. Водночас у контексті мінімізації негативних наслідків урбанізації одним із першочергових завдань для публічного управління вбачається досягнення Цілі 11 Сталого Розвитку, яка передбачає досягнення життєстійкості й екологічної стійкості, а також безпеки і відкритості міст та населених пунктів, що, у свою чергу, окреслює коло пріоритетних галузевих завдань, зокрема пов'язаних із житловим

забезпеченням, екологічною безпекою та ін., які необхідно реалізувати на місцевому рівні.

Сталий розвиток міст став також одним із пріоритетних завдань Лейпцизької хартії сталого європейського міста. Цим документом, зокрема, передбачено ключові моделі сучасного європейського міста, а також визначено забезпечення інтегрованого розвитку міст, запровадження ефективного урядування в містах тощо [114]. Водночас у Хартії зазначається про необхідність посилення європейської поліцентричної міської системи та підвищення конкурентоспроможності міст, модернізацію міської інфраструктури та сприяння розвитку велосипедного й пішохідного руху, а також формування високоякісних громадських просторів.

Нова концепція збалансованого розвитку міст представлена у звіті Світового Банку під назвою «Млинці до пірамід – міська форма для сталого розвитку». У цьому аналітичному документі висвітлено взаємозв'язки між економічним зростанням міста та його площами, доступними для жителів і виробництв [115]. У звіті зауважується, що міста з низьким рівнем доходної частини бюджету найчастіше схожі на «млинці», які розростаються в ширину й довжину, оскільки під час урбанізаційних процесів нові містяни переважно селяться на околицях. При цьому міста з високим рівнем доходної частини бюджету розвиваються, набираючи форми «пірамід». Це пов'язано з тим, що із зростанням доходів підвищується висотність будівель. На переконання аналітиків Світового Банку, міста у формі пірамід є краще розвинутими та більш сприятливими для життя й довкіллі. Натомість міські поселення, схожі на «млинці», переважно розвиваються за рахунок субурбій, що призводить до зменшення площ зелених насаджень, збільшення трафіку через надмірне навантаження на транспортну мережу тощо. Разом із тим міста можуть набувати пірамідальної форми завдяки впровадженню ефективних механізмів та інструментів публічного управління, реалізації енергоефективних програм та забезпеченню сталого розвитку міських просторів. Таким чином, визначальними чинниками для набуття пірамідальної або млинцеподібної

форми є насамперед економічні відносини та політичне середовище міст. Серед них – рівний доступ до послуг та благ, стабільний ринок праці, розвинений громадський транспорт, гнучкі правила забудови та інші.

Задля подолання урбанізаційних викликів та їх негативних наслідків Світовим Банком розроблено Міську стратегію, метою якої є трансформація публічного управління в містах, зниження рівня бідності та процвітання міських громад. Цей документ передбачає реалізацію п'яти програмних напрямків, спрямованих на забезпечення сталого розвитку міст:

- «Зелене місто»;
- «Інклюзивне місто»;
- «Стійке місто»;
- «Конкурентоспроможне місто»;
- «Сильні міські системи та міське врядування» [115].

Зокрема, програма «Зелене місто» визначає низку заходів, спрямованих на надання технічної та фінансової допомоги міським територіальним громадам для планування низьковуглецевого споживання, збалансованого зростання, підвищення ефективності управління твердими побутовими відходами та вирішення проблемних питань, пов'язаних із забрудненням довкілля.

Згідно з програмою «Інклюзивне місто» заплановано покращити доступ міських жителів до базових послуг, земельних ресурсів, недорогого житла, економічних можливостей, робочих місць тощо. Також передбачаються заходи щодо благоустрою міських нетрів, підвищення участі громадян в управлінні містом та боротьби з соціальною нерівністю та бідністю.

Програма Світового Банку «Стійкі міста» націлена на покращення кризового менеджменту в містах (управління ризиками стихійних лих, кліматичними ризиками, соціальними конфліктами й економічними кризами), підвищення стійкості і резильєнтності урбанізованих територій, а також їх здатності долати соціальні та інші потрясіння.

Заходи програми «Конкурентоспроможне місто (урбанізація та зростання)» мають на меті сприяння міським територіальним громадам у залученні інвестицій та зростанні числа робочих місць. При цьому передбачено заходи, спрямовані на ефективне використання землі й нерухомості, а також створення сприятливої екосистеми для розвитку бізнесу.

Програмний документ Світового Банку «Сильні міські системи та міське врядування» передбачає зміцнення ринків землі й житла, забезпечення належного муніципального фінансування та підвищення якості публічних послуг, а також посилення спроможності здійснювати інтегровану політику сталого територіального розвитку.

Крім того, у рамках згаданої Міської стратегії Світовим Банком передбачено фінансування за кожним окресленим програмним напрямком. Завдяки такій багатоаспектній політиці на глобальному рівні будуть створені додаткові можливості протистояти урбанізаційним викликам і водночас забезпечувати сталий розвиток багатьох міст, які заплановано охопити стратегічними заходами.

Варто зазначити, що в умовах безупинних урбанізаційних процесів розвиваються концепції, націлені на забезпечення збалансованого розвитку міст. Найпоширенішими з них є такі: «стале місто», «зелене місто», «місто-сад», «креативне місто», «розумне місто», «компактне місто» та інші.

Концепцію «Стале місто» сформулював Г.Жирарде, який вважав, що завдяки збалансованому розвитку можна забезпечити як покращення якості життя людей, так і підвищення спроможності всієї планети. Сталість міського розвитку передбачає наявність низки показників: енергоефективність, стале бюджетування ресурсів, впровадження відновлювальної енергетики, скорочення відстані між місцем проживання та роботою, енергоефективність громадського транспорту, переробка твердих побутових відходів та зменшення їх обсягів, компостування органічних відходів, розвиток місцевих джерел постачання продуктів харчування та інші. Нині у багатьох містах (Стокгольм, Гельсінкі, Каліфорнія та ін.) застосовуються окремі елементи

зазначеної моделі. При цьому Г.Жирарде вважає, що повністю «сталим містом» є те, де наявні всі вказані індикатори [116, с. 178–179].

Концепція «місто-сад» яскраво висвітлена в книзі Е.Говарда (Е.Howard) «Міста-сади майбутнього». Зокрема, у цьому творі представлено утопічне місто, де мешканці живуть у цілковитій гармонії з природою [117]. Подібна модель урбанізованого простору передбачала радіально-кільцеве планування вулиць та запровадження садибного типу забудови. При цьому садиби, зелені зони, у тому числі центральний парк і квітники, а також скляні галереї мали розташовуватися по внутрішньому периметру. Натомість промислові об'єкти повинні були споруджуватися винятково в межах зовнішнього периметру.

Лечворт, збудований у 1903 році неподалік від Лондона, став першим «містом-садом». Згодом концепцію «міста-саду» почали використовувати під час забудови передмість. Зокрема, ця модель була застосована при облаштуванні Хемстедського передмістя в Лондоні (Великобританія) та поселення Хеллерау поблизу Дрездена (Німеччина), а також під час будівництва низки поселень у Німеччині (Рюмерштадт, Сіменсштадт, Хуфайзен) та у США (Редберн). Разом із тим концепція «міста-саду» була використана при будівництві міст-сателітів глобальних міст («Великий Лондон», «Великий Париж», «Великий Нью-Йорк»).

Варто зауважити, що в багатьох містах світу впроваджуються ідеї Ле Корбюзьє, який висунув концепцію міста-саду ще у 1920-х роках. Зокрема, широко практикуються сади на дахах будівель. Наприклад, у 2022 році міська рада Праги внесла зміни до місцевого будівельного регламенту, зобов'язавши забудовників споруджувати будинки з одночасним облаштуванням так званих зелених дахів (за умови, якщо нахил даху складає менше 20 градусів) [118, с. 51].

Водночас значного поширення у Європі та світі нині набула тенденція вертикального озеленення, засновником якої став Патрік Бланк. Розроблена ним технологія «вертикального саду» («Vertical Garden System») була вперше застосована під час оформлення стін музею сучасного мистецтва в Парижі. Ця

технологія успішно використовується для декорування фасадів адміністративних та інших будівель не тільки у Франції, але й у Бельгії, Іспанії, Німеччині, Індії, Італії, Швейцарії, США, Японії, Таїланді, Кореї, Бразилії, Китаї та інших країнах. Таким чином, зовнішнє озеленення будівель на сьогодні є ефективним інструментом для розвитку екополісів та поліпшення екологічної ситуації в містах.

Останнім часом усе більшого розвитку набуває концепція «зеленого міста», заснована на засадах рівноваги й гармонії урбанізованих територій та довкілля, завдяки чому природні простори стають важливими елементами міської інфраструктури. Ця концепція була обґрунтована у 1969 році Рейнером Бенемом (Reiner Banham) та передбачала розвиток міст шляхом симбіозу природи, високих технологій і людини як невід’ємних компонентів урбаністичної архітектури.

На впровадження зазначеної концепції значний вплив мала матриця сталості, яку розробив С.Леман (S.Lehman). Матриця передбачала 15 принципів «Зеленого Урбанізму», а саме: мінімізація кліматичних змін, відновлювальна енергетика, нульові викиди вуглекислого газу, вода, сади й міське розмаїття, безвідходне виробництво та споживання, збалансований громадський транспорт та зручні громадські простори (компактні й поліцентричні міста), зелена забудова та ін. [119].

Вказана модель урбаністичної зеленої інфраструктури є наочним прикладом інтегрованого планування міських територій. Наразі її елементи активно застосовуються при розбудові міст у багатьох країнах світу. Для прикладу: принципи зеленого урбанізму широко використовуються у міському плануванні таких мегаполісів, як Мехіко, Токіо, Мумбаї, Сан-Пауло, Калькутта.

Водночас у багатьох містах світу, у тому числі й в Україні впроваджуються заходи, спрямовані на реалізацію плану дій «Зелене місто», яким передбачено оптимізацію екологічних показників шляхом переходу на місцеві відновлювальні джерела енергії, зміни системи управління відходами,

реконструкції будівель на енергоефективні об'єкти. Зокрема, у Парижі прийнято рішення обмежити з 2024 року в'їзд у столицю Франції для дизельних автомобілів. Водночас органами публічної влади прийнято нормативно-правові акти, які зобов'язують забудовників проєктувати на дахах комерційних об'єктів зелені насадження та/або сонячні батареї. Ще одним красномовним прикладом «зеленого міста» є населений пункт Лахті (Фінляндія), який у 2023 році отримав премію «Зелена столиця Європи» за реалізацію принципів сталого розвитку, зокрема за запровадження переробки 99% побутових відходів. Заслуговують на увагу і перші кроки Варшави на шляху до «зеленого міста». Бібліотека Варшавського університету із садом на даху є яскравим втіленням ідей «зеленого урбанізму».

Таким чином, сучасні концепції розвитку міст передбачають гармонійне й збалансоване існування в межах природних екосистем. Одним із таких підходів є концепція екополісів або екоміст, яку впроваджують наразі в багатьох країнах світу. Термін «екомісто» («EcoCity») був уперше вжитий теоретиком урбанізму Річардом Реджістером (Richard Register) у 1987 році у книзі «Екомісто Берклі. Будуємо міста задля здорового майбутнього», який визначив цей феномен як «екологічно здорове місто». Пізніше у книзі «Екоміста. Відбудова міст у гармонії з природою» («EcoCities: Rebuilding Cities in Balance with Nature») Р.Реджістер запропонував низку інструментів для реалізації цієї концепції, зауваживши, що чим вище щільність і різноманітність міста, тим менше воно залежить від моторизованого транспорту, і чим менше ресурсів воно потребує, тим менший його вплив на довкілля [120, с. 15]. Крім того, ученим-урбаністом було сформульовано основні критерії екоміста: наявність громадського транспорту, який має мінімальний вплив на довкілля, відсутність автомобілів та пішохідна мобільність.

Основні аспекти розбудови екологічних міст також висвітлені у працях Пола Даунтона (Paul F. Downton), зокрема у його книзі «Екополіс. Архітектура і міста в умовах зміни клімату» («Ecopolis: Architecture and Cities

for a Changing Climate»)), де надається тлумачення феномену екополіса як урбанізованої системи, населення якої свідомо інтегроване у процеси біосфери задля оптимізації функціонування біосфери на благо людини. Як зазначає П.Даунтон, концепція розвитку екополісу – це спроба повернутися до ідеї міста як громади та творення міста в динамічній рівновазі з довкіллям [121, с.22].

Таким чином, можна констатувати, що в нинішніх умовах глобальних незворотних змін клімату, ідеї екополісу, або екоміста, є досить популярними та підтримуються на урядовому й місцевому рівнях у багатьох країнах світу. При цьому до основних особливостей розбудови й розвитку екополісів можна віднести такі: розвиток відновлювальної енергетики; будівництво енергоефективних будинків; скорочення потреби в автомобільному транспорті шляхом раціонального планування території, розвитку велосипедного транспорту, а також чіткої роботи електричного громадського транспорту; зростання частки зелених зон на території міст; зменшення обсягів твердих побутових відходів, проведення їх сортування та забезпечення максимальної переробки [118, с. 51].

Початок ХХІ століття ознаменувався глобальним екологічним рухом, який знайшов своє відображення у концепції еко-міста, що передбачає забезпечення збалансованого розвитку міських просторів.

В основі зазначеної концепції – будівництво економіки, заснованої на відновлювальних джерелах енергії та цілковитому забезпеченні міського середовища власними ресурсами розвитку.

З урахуванням досліджень австралійської екологічної організації «Urban Ecology vision» можна виокремити такі особливості еко-міст:

- використання місцевих відновлювальних джерел;
- наявність у проєктах міських просторів розділів щодо облаштування природних екосистем (дикорослі рослини та дикі тварини);
- застосування рослинності (зелені балкони, дахи, стіни) для стабілізації температури і вологості будівель;

- створення середовища для покращення соціальних відносин між мешканцями;
- підтримка культури та запровадження інновацій задля реалізації творчого потенціалу та підвищення рівня життя населення завдяки інноваційним технологіям [122].

Як уже зазначалося вище, нині у світі розроблено та реалізуються низка проєктів еко-міст, або еко-полісів майбутнього. Серед них – поселення Аматциемс (Латвія), місто Масдар (ОАЕ), розумне місто Сонгдо (Південна Корея), автономне місто «Great-city» (Китай), Фрайбург (Німеччина), «Зелений поплавок» (Японія) та ін.

Прикладом такого міста є також «Wayaland», спроектований італійським дизайнером П.Лаззаріні. Це пірамідальні конструкції на воді житлового і громадського призначення (готелі, магазини, ресторани, спа, кінотеатри і т.д.).

Піраміди «Waya» планується споруджувати із сучасних матеріалів (скловолокно, вуглець, сталь). Основа пірамід – платформа на воді. Імовірно, висота модулів не перевищуватиме 30 метрів. Кожен модуль «Waya» матиме двигун для переміщення по воді, пристань для невеликих човнів або катерів. Крім того, усі споруди будуть оснащені сонячними батареями і водяними турбінами.

Варто зауважити, що питання збалансованого розвитку міст є не тільки предметом наукових дискусій, а й постійно розглядаються національними урядами, органами місцевого самоврядування та муніципалітетами великих міст.

Україна з 2019 року бере участь у програмі сталого розвитку ООН. Зокрема, Указом Президента України від 30 вересня 2019 року передбачено забезпечення дотримання низки Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року:

- запровадження сучасних джерел енергії;
- створення стійкої інфраструктури, сприяння індустріалізації та інноваціям;

- забезпечення екологічної стійкості міст та інших населених пунктів;
- перехід до раціональних моделей споживання і виробництва [123].

Водночас Україна є учасницею Паризької угоди, спрямованої на досягнення вуглецевої нейтральності, тобто на значне скорочення викидів в атмосферу вуглецю, який є основним чинником парникового ефекту. Наразі планується встановлення обмежень для промислових підприємств на викиди парникових газів. Разом із тим п'ять міст України беруть участь в екопрограмі ЄБРР «Зелені міста», спрямованій на сталий розвиток урбанізованих територій. Зокрема, у межах цієї екопрограми у Львові планується будівництво екологічного сміттєпереробного заводу, у Києві – оновлення громадського транспорту, а в Хмельницькому – рекультивацію міського звалища [124].

Варто зазначити, що на виконання згаданих вище глобальних ініціатив та міжнародних документів в Україні збільшується кількість проєктів, відзначених сертифікатами екобудівництва, та зростає кількість проєктів, спрямованих на забезпечення енергоефективності будівель. «Зелені» будівлі не лише екологічно сприятливі, а дають можливість заощаджувати до 50% енергоресурсів та створюють здорове середовище для мешканців чи орендарів.

Упровадженню проєктів щодо енергоефективності будівель сприяє той факт, що в Україні ухвалено нові будівельні норми, які передбачають, що всі висотні будівлі повинні бути енергоефективними (відповідати класу енергоефективності не нижче «В»). При цьому житлові будинки мають бути енергоефективними на рівні не нижче класу «С».

На сучасному етапі розвитку міст усе актуальнішою стає концепція «розумного міста», детально обґрунтована Дж.Галегуа у книзі «Розумні міста». Зокрема, Дж.Галегуа зазначає, що «розумне місто» характеризується високим рівнем інтеграції інформаційних технологій у міське середовище [78, с. 27]. Схожу думку щодо формулювання цього поняття висловлював Е.Таунсенд, який зауважив, що розумні міста – це території, де

інформаційними технологіями користуються для вирішення проблемних питань місцевого розвитку [79].

Водночас «розумні міста» суттєво відрізняються від «інтелектуальних міст» чи «цифрових міст», які були в тренді раніше. На цьому наголошує Дж.Галегуа, яка, зокрема, наголошує, що «розумні міста» ХХІ століття значною мірою відрізняються від своїх попередників – «інтелектуальних міст» чи «цифрових міст», – оскільки «розумні міста» можуть реагувати на потреби й поведінку мешканців, а також адаптуватися до неї і прогнозувати її [78, с.24]. Таким чином, інструментарій сучасних розумних міст (смарт-технології, інновації, хмарні сервіси, інтернет речей та ін.) є одним із найкращих способів використання ресурсів для публічного управління з метою ефективного досягнення цілей державної політики.

На цьому акцентує увагу й Дж.Галегуа, яка стверджує, що «в основних концептуалізаціях розумного міста цифрові інновації й інформаційні технології виступають наріжним каменем міського розвитку й управління. «Розумність» міст подається як наслідок не лише встановлених і запроваджених технологій, а й до певної міри того, як і хто їх використовує. Винятковість таких міст сприймається крізь просту лаконічну схему: якщо міста запровадять інформаційні технології й аналітику даних, їхня успішність покращиться» [78, с. 85].

Дж.Галегуа виокремлює такі моделі розумних міст: новостворені розумні міста, переоснащені розумні міста та соціальні розумні міста. Наріжним каменем генплану моделі новостворених розумних міст є цифрова структура й аналітика даних [78, с. 49]. До цієї категорії Дж.Галегуа відносить новітні міста, частина яких ще проєктується. До таких територій належать не лише міста, а й квартали та райони, зокрема район Гремєрсі у Вашингтоні, бізнес-парк «Ван Норт (One-North)» у Сінгапурі, місто Сонгдо в Південній Кореї та ін. Розумні міста «з нуля» найчастіше розбудовують у розвинених країнах, особливо там, де наявні вільні економічні зони, оскільки подібні проєкти є дуже затратними.

Найбільшу частку серед розумних міст складають переоснащені розумні міста. Це переважно класичні міста класичні міста, оснащені сучасними цифровими інфраструктурами, технологіями й засобами управління. До них належать Сінгапур, Нью-Йорк, Пекін, Мадрид, Міннеаполіс та багато інших розумних міст.

У контексті вивчення взаємовпливів процесів розвитку публічного управління й урбанізації найбільш цікавою для дослідників є модель соціальних розумних міст, у центрі якої – громадянська активність, розумне керівництво й активна участь громадян у демократичних та/або низових структурах замість простого постачання статистики для чорних скриньок. У соціальних розумних містах цифрові медіа використовуються для вирішення спільних проблем. Наприклад, міська влада Детройта використовує мобільний застосунок, який збирає й наносить на карту генеровані містянами дані про збитки від будівництва й пошкодження приватної власності, маршрути доставки товарів і послуг, вакансії, покинуті споруди й стан довкілля [78, с.74].

Таким чином, використання розумних технологій та інновацій є, серед іншого, ефективним інструментом для налагодження співпраці публічної влади та громади для подальшого прийняття публічних рішень, спрямованих на підвищення добробуту містян.

«Розумні» інновації можуть застосуватися також при впровадженні енергозберігаючих технологій. Зокрема, smart-системи активно впроваджуються в житловому будівництві в Сінгапурі – одному з «найрозумніших» міст світу. Завдяки тому, що переважна частка житлового сектору перебуває у державній власності, органи публічної влади Сінгапуру запровадили онлайн-відстеження спожитих енергоресурсів на кожному об'єкті житлового фонду, встановивши відповідні датчики та сенсори. Таким чином, завдяки використанню «розумних» технологій публічна влада Сінгапуру не тільки забезпечує належний контроль за використанням енергоресурсів, а й вживає заходи щодо енергоефективності будівель.

Концепція «розумного міста», націлена на ефективне задоволення потреб населення та покращення якості публічних послуг шляхом активного використання інформаційно-комп'ютерних технологій, упроваджується також у багатьох інших містах світу, у тому числі і в Україні.

Серед українських міст лідером по впровадженню смарт-систем є Київ. Так, у 2020 році столиця України вперше увійшла до світового рейтингу Smart City Index, де посіла 98 місце із 109. У 2022 році місто Київ було відзначено спеціальною нагородою як краще розумне місто світу за упровадження міського застосунку «Київ Цифровий».

Варто зазначити, що Європейський Союз ще у 2013 р. сформулював і затвердив новий на той час підхід до регіонального розвитку, який базується на виробленні регіональних стратегій SMART-спеціалізації (SMART-specialisation strategy – S3). Регуляція ЄС N 1303/2013 визначає стратегію SMART-спеціалізації як національний або регіональний стратегічний документ, яким встановлюються пріоритетні напрями розбудови конкурентних переваг шляхом застосування інструментів інноваційного розвитку для потреб бізнесу та використання нових можливостей і тенденцій ринків.

Вироблення стратегії SMART-спеціалізації було і є обов'язковим для отримання фінансування з фондів Horizon 2020 і Horizon Europe 2021–2027 років. За час своєї реалізації концепція SMART-спеціалізації розвинулась від авангардної ідеї до найбільш популярного в Європі підходу до регіонального розвитку. Важливим аспектом є те, що європейське визначення SMART-спеціалізації спирається на ту ж термінологію («сильні сторони», «можливості»), що і методологія SWOT-аналізу. У 2017 році після підписання Україною та Європейським Союзом Угоди про асоціацію та набрання чинності цим документом підхід до регіонального розвитку через SMART-спеціалізацію став частиною законодавства нашої країни.

Чинним законодавством України поняття «SMART-спеціалізація» трактується як своєрідний підхід, який передбачає визначення в межах

регіональної стратегії низки стратегічних цілей та завдань, спрямованих на розвиток тих видів економічної діяльності, де наявний інноваційний потенціал та які сприяють подальшій трансформації секторів економіки.

Варто зауважити, що завдання, яким передбачено впровадження інноваційних технологій на засадах концепції розумного міста, міститься також у «Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [16].

Останнім часом усе більшого розвитку й поширення набуває концепція «креативного міста», сформульована Ч.Лендрі наприкінці 1980-х. В її основі - забезпечення людиноцентричності міст [80, с. 223].

Зазначаємо, що модель «креативного міста» активно підтримується і пропагується інституціями ООН та Європейського Союзу шляхом впровадження різних міжнародних проєктів, найбільш знаковими серед яких є такі: «Мережа Креативних Міст ЮНЕСКО», «Європейська культурна столиця», «Креативні Міста» та ін. [125].

Відомо, що урбанізаційні процеси часто призводять до зростання соціально-економічних диспропорцій, оскільки у великих містах розвиваються центри економічної активності. Як стверджує С.Романюк, «основним чинником підвищення територіальної концентрації розвитку останні 20 років в Україні залишається Київ, де зосереджено три чверті працюючих, що мають вищу освіту, забезпечуючи понад половину сукупного приросту ВВП країни» [126, с. 117].

Вважаємо, що під впливом урбанізаційних процесів та інших чинників певні виклики, пов'язані з диспропорцією соціально-економічного розвитку, постають перед публічним управлінням не тільки в регіонах, а й у великих містах, що стали центрами економічної концентрації. Це пов'язано з тим, що в окремих районах мегаполісів спостерігається висока економічна щільність поряд з нижчою щільністю населення, натомість в інших районах – висока щільність населення та відносно низька економічна щільність, що призводить як до надмірного навантаження на інфраструктуру так званих «спальних районів», так і до нерівності доступу до послуг [127, с. 7].

З огляду на зазначене, на нашу думку, все актуальнішою стає концепція компактної міської забудови, в основі якої лежить принцип нового урбанізму або екологічно сталого будівництва. Модель «компактного міста», яка наразі поширена в США та ЄС, передбачає ущільнення структури проживання та комплексне використання факторів проживання, роботи, освіти, постачання й дозвілля в міських кварталах з метою уникнення росту міст за рахунок сільської місцевості [127, с. 8].

Ідею «компактного міста» запропонувала Дж.Джейкобс, яка зазначала, що концентрація створює зручність. Зв'язок концентрації – або високої щільності – із зручностями й іншими різновидами різноманіття загалом добре зрозумілий, коли застосовується до центрів великих міст, де зосереджена найбільша кількість людей. Відтак «житлові квартали віддалених від центру районів також потребують доповнення іншими основними способами ефективного використання земельних площ (робота, розваги), щоб люди були добре розподілені на вулицях протягом доби з економічних причин» [128, с.217–218].

Концепцію «компактного міста» сформулювала Е.Бартон, вбачаючи під цим феноменом міську форму змішаного використання з відносно високою щільністю. Узагальнивши висновки британської дослідниці, можна виокремити низку переваг концепції «компактного міста», які мають позитивний вплив на сталий розвиток територій:

- збереження сільських територій;
- низька потреба в автомобільному транспорті;
- підтримка громадського транспорту та пішохідного й велосипедного руху;
- кращий доступ до послуг і благ;
- ефективне надання комунальних послуг та використання інфраструктури;
- відродження й регенерація внутрішньоміських ділянок [129].

Дуже схожою до концепції «компактного міста» є модель «місто 15 хвилин», яка була сформульована у 2016 році К.Морено та передбачає планування міського розвитку на основі «людиноцентричного дизайну». Головна ідея полягає в забезпеченні для жителів міст доступності всіх необхідних послуг за 15 хвилин (пішки чи на велосипеді). Зокрема, передбачено, що в кожному житловому кварталі мають бути зелені зони, спортмайданчики, кінотеатри, магазини, офіси тощо. Для цього достатньо перепланувати наявні громадські та інші будівлі в багатофункціональні простори («хронотопія», тобто різне функціональне призначення приміщень у денний та вечірній час). Одним з найперших «міст 15 хвилин» став Париж, де наразі втілюються на практиці ідеї К.Морено. Незважаючи на те, що ця модель неоднозначно сприймається в наукових та політичних світових колах, нині її активно впроваджують у низці європейських міст, а також у США та Китаї.

Схожою до моделі «місто 15 хвилин» є ідея так званих «суперостровів», яка реалізується наразі в Барселоні (Іспанія). Рух транспорту здійснюється лише по периметру такого суперострова, який об'єднує по кілька житлових блоків. При цьому обмежено рух транспорту усередині кожного «суперострова», а натомість там облаштовуються «зелені» зони.

Однією з найуспішніших стала ідея велоурбанізму, втілена Яном Гейлом (Gehl Jan) у Копенгагені, у ході реалізації якої виник термін копенгагенізація – поняття, що характеризує урбаністичну тенденцію, зорієнтовану на велосипед як транспортний засіб [130]. Так, мешканці данської столиці майже всі користуються велосипедним транспортом завдяки добре розвиненій велоінфраструктурі. Крім того, у Копенгагені весь громадський транспорт виключно електричний. Завдяки таким нововведенням у місті було зведено до мінімуму рівень викиду вуглекислого газу.

Результати багатьох досліджень, проведених у різних містах, які запроваджують ті чи інші сучасні концепції розвитку урбанізованих територій, свідчать, що популяризація велосипедного та пішохідного руху дає можливість містам та регіонам заощаджувати кошти, оскільки в такому

випадку скорочуються видатки на підтримку стану доріг та охорону здоров'я. Зокрема, згідно з даними Європейської спілки велосипедистів позитивний вплив велосипедного руху в ЄС оцінюється в понад 90 мільярдів євро на рік. Натомість використання моторизованого транспорту призводить до збільшення видатків (орієнтовно 800 мільярдів євро щорічно) на охорону здоров'я, інфраструктуру та покращення екологічного стану.

Таким чином, вважаємо, що питання сталого розвитку міст постійно перебувають на порядку денному ООН та інституцій Європейського Союзу, інших міжнародних організацій. Разом з тим забезпечення сталого міського розвитку є одним із основних завдань публічного управління в умовах урбанізаційних та глобалізаційних процесів та вимагає розроблення нових підходів до планування й розвитку міст [125].

Подальше впровадження згаданих вище сучасних концепцій розвитку міст або їх елементів є важливим не тільки для подолання негативних наслідків урбанізаційних процесів, а й для запобігання кліматичним змінам.

В умовах нинішніх глобалізаційних та екологічних викликів подібні моделі міського розвитку набувають усе більшого поширення та стали ефективним механізмом публічного управління в контексті забезпечення сталого розвитку урбанізованих територій. Зазначені концепції можуть бути частково застосовані й під час відбудови українських міст, які зазнали руйнувань внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України [125].

3.2. Проблемні питання розвитку публічного управління й урбанізації в Україні та шляхи їх вирішення

Згідно з даними Світового банку в Україні загалом функціонує 452 міста, у тому числі 2 з них мають статус міського населеного пункту загальнодержавного значення, ще 182 – міста обласного підпорядкування, а

276 – міста районного значення. Водночас міста Чорнобиль і Прип'ять були залишені після аварії на Чорнобильській атомній електростанції в 1986 році [131, с. 13]. Серед цієї величезної кількості міст понад 40 належали до високоурбанізованих територій з населенням понад 100 000 осіб.

Згідно з чинним законодавством України до категорії міст відносяться населені пункти, у яких переважає компактна забудова, а загальна чисельність населення становить 10000 і більше осіб [132]. Тому можна спрогнозувати, що з часом в Україні збільшиться кількість міських поселень, у тому числі за рахунок того, що частина селищ міського типу з населенням понад 10 000 осіб набудуть статусу міст.

Разом із тим нині в Україні спостерігаються процеси ареальної урбанізації, у результаті якої формуються міські агломерації. Зокрема, інтенсивний розвиток Київської та кількох інших міських агломерацій вважається однією з основних тенденцій перебігу урбанізаційних процесів в Україні. У свою чергу, зазначене зумовлює необхідність подальшої децентралізації повноважень та потребу в розробленні і впровадженні дієвих механізмів управління містом.

Р.Флорида зауважував, що у зв'язку з інтенсивним розвитком міських агломерацій британська комісія, до складу якої увійшли відомі політики, економісти, бізнес-лідери та урбаністи, ще у 2015 році запропонувала надати ширші повноваження містам. Зокрема, було сформульовано такі ключові кроки: передача права ухвалення рішень від уряду держави до міст чи агломерацій; надання містам низки податкових і фіскальних повноважень; створення нових механізмів з координації інвестиційних потоків в агломераціях [101, с. 241].

Разом з тим, констатуємо, що, незважаючи на розвиток агломерацій та поступове зростання міст, в Україні відсутні законодавчі механізми, які врегульовували б форми управління агломераціями та порядок співпраці між територіальними громадами в межах агломерацій [133, с. 198].

Таким механізмом могло б стати прийняття законопроекту про міські агломерації, який визначає поняття міської агломерації, принципи, умови та порядок її формування, передбачає відповідні органи управління міською агломерацією та їх повноваження, регулює правові, фінансові та інші засади функціонування й розвитку агломерацій.

Водночас великі міста та агломерації змушені долати інші виклики, які постали на їх шляху до збалансованого розвитку (див. рис. 3.1).

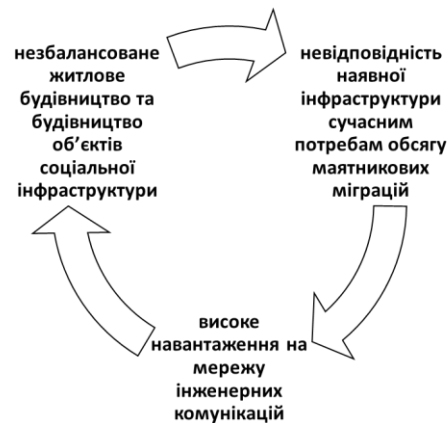

Рис. 3.1. Ключові виклики

Джерело: узагальнено й побудовано автором.

Таким чином, вважаємо, що урбанізаційні процеси в Україні є одним із факторів впливу на регіональний розвиток, внаслідок чого створюється низка викликів, які в тому числі впливають на розвиток публічного управління [133].

Крім викликів, спричинених урбанізацією, однією з найгостріших для України проблем є поступове зменшення чисельності населення. Як свідчать статистичні дані, Україна має один із найнижчих показників народжуваності у світі (1,23 народжень на одну жінку). Крім того, зменшення кількості населення спричиняє масова еміграція. Так, згідно з даними Держкомстату населення України скоротилося з 52 млн у 1990 році до 41 млн у 2021 році.

Однак, якщо переглянути показники щодо кількості населення в розрізі регіонів, то можна констатувати, що в окремих містах кількість населення навпаки зростає. Зокрема, протягом 2002-2021 рр. населення Києва збільшилося з 4,4 до 4,7 млн осіб, а його частка в загальній чисельності

населення країни збільшилася з 9% до 11%. З огляду на це подібні зміни в чисельності населення потребують від органів публічної влади вжиття відповідних заходів та прийняття ефективних рішень на сталий розвиток урбанізованих територій. Як наслідок – зросли обсяги житлового будівництва в Києві та Київській області. Зокрема, у 2018 році частка нового житлового будівництва в Київській області становила 32% від загальних обсягів по Україні. Крім того, негативним наслідком таких змін стала перезавантаженість міської інфраструктури, зокрема транспортної, інженерної, соціальної.

Після запровадження в Україні воєнного стану, пов'язаного з тимчасовою окупацією російськими військами частини українських земель, розпочалася нова хвиля внутрішньої міграції та еміграції, внаслідок чого до згаданих вище проблемних питань додалася ще й проблема біженців. Згідно з офіційними даними ООН внаслідок воєнних дій в Україні відбулося переміщення понад 13 мільйонів осіб, тобто майже третини населення країни. З них близько 6 мільйонів біженців перебувають за кордоном, а решта (7 мільйонів) – в інших регіонах України, здебільшого в центральних та західних областях країни.

За попередніми підрахунками, наданими Центром економічної стратегії, наприкінці першого півріччя 2023 року через війну за кордоном перебувало орієнтовно 5,6–6,7 мільйонів громадян України (для порівняння: наприкінці 2022 року їх кількість була дещо меншою і складала орієнтовно 5,3–6,2 мільйонів осіб). Причиною цього стали масові атаки на енергосистему України, посилення ракетних ударів, спрямованих на українські міста, а також підрив Каховської ГЕС російським агресором [134].

Водночас, як зазначають фахівці Центру економічної стратегії, після завершення воєнних дій в Україну можуть не повернутися від 1,3 до 3,3 мільйона біженців, що може призвести до непоправних демографічних та економічних втрат [134].

У звіті Центру економічної стратегії за результатами дослідження, проведеного за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», надаються

також експертні рекомендації, які можуть стимулювати українських біженців повернутися до України:

- співпраця з країнами ЄС стосовно повернення українців після завершення воєнних дій;
- швидка післявоєнна відбудова постраждалих районів;
- надання допомоги людям із постраждалих та окупованих територій;
- відбудова та відновлення територій на засадах державно-приватного партнерства;
- налагодження комунікацій з діаспорою за кордоном через дипломатичні представництва [134].

Крім того, у результаті воєнних дій Україна потребуватиме не тільки демографічного ресурсу. З огляду на численні руйнування населених пунктів та їх інфраструктури наша країна змушена буде шукати матеріальні ресурси на їх відбудову та відновлення.

Варто зазначити, що одним із першочергових кроків для публічного управління має стати відновлення та відбудова деокупованих міст та міських територій, які зазнали руйнувань, оскільки на урбанізованих територіях ще до початку повномасштабного вторгнення проживало майже 69,9% населення згідно з даними Світового Банку [89].

Водночас руйнування міст України носять різний характер. Безперечно, найбільші масштаби руйнувань населених пунктів поряд з лінією фронту. Так, на 90-100 % зруйновані такі міста, як Сєвєродонецьк, Маріуполь, Мар'їнка, Попасна, Рубіжне, Соледар, Авдіївка, Бахмут. Значних руйнувань зазнали Куп'янськ, Ізюм, Нікополь, Херсон, Харків, Запоріжжя та інші міста. На початок 2023 року за попередніми підрахунками Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України в країні було зруйновано понад 170 тисяч житлових будинків. Однак ця статистика продовжує зростати.

Разом з тим відновлення цих територій буде проблематичним, оскільки втрачено промислові об'єкти, завдяки яким ці міста раніше розвивалися.

Крім того, продовжується знищення інфраструктури українських міст не тільки там, де проходить лінія фронту, чи на територіях, які перебували або перебувають під окупацією, а й внаслідок масованих ракетних ударів майже по всій території України, у першу чергу по енергетичних об'єктах.

Таким чином, крім подолання викликів, спричинених урбанізаційними процесами, перед публічним управлінням постає проблема відбудови і відновлення українських міст та їх інфраструктури.

Крім того, при вирішенні цих питань мають враховуватися як урбанізаційні процеси в Україні та їх перебіг, так і містоутворюючий фактор. Загальновідомо, що міста ніколи не виникають на порожньому місці, для їх появи й розвитку потрібен містоутворюючий фактор (річка або інший великий водний об'єкт, корисні копалини, перехрестя торгових шляхів, портова інфраструктура тощо). За умов, коли цей фактор слабшає, місто поволі занепадає, а згодом зникає, як у свій час занепало стародавнє місто Петра після того, як римляни відкрили морські шляхи на схід, внаслідок чого караванні шляхи через Петру до Червоного й Середземного морів перестали використовуватися.

Варто зазначити, що на тимчасово окупованій території України розташовано багато мономіст, де був лише один містоутворюючий фактор (шахта або велике промислове підприємство). У ході воєнних дій знищено багато об'єктів промисловості, які для мономіст були ключовими. Після деокупації цієї території проблематично буде швидко відновити промислове виробництво. Тому першочерговим завданням для публічної влади має стати трансформація таких міст, з тим щоб вони стали привабливими для людей. Прикладом такої трансформації є місто Пітсбург, яке у свій час успішно трансформувало свою економічну базу.

Водночас, враховуючи довоєнну структуру землекористування та щільність населення в українських містах, не вбачається необхідність у переплануванні міст. Тим більше, що руйнування поки що більше торкнулися житлових кварталів, ніж центральних частин міст. Центральні райони, як

правило, визначають планування міст через транспортні мережі, що проходять через них і виходять із них, такі як основні автомобільні магістралі та мережі приміського залізничного сполучення, які визначають райони міста загалом. Великі міста, такі як Харків та Дніпро, вже мають системи приміського залізничного сполучення та метрополітену.

Також мають вживатися заходи не тільки щодо відбудови міст, а й щодо підвищення їх конкурентоспроможності, у тому числі шляхом екологізації та розвитку людського капіталу.

Протягом останніх років в Україні зусилля органів публічного управління зорієнтовані на досягнення Цілей Сталого розвитку ООН, зокрема цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад». З огляду на це перед публічною владою постає завдання щодо запровадження стратегування територіального розвитку (замість адміністративного планування, яке переважало тривалий час). Необхідною умовою для цього є розвиток партнерства та забезпечення інклюзивної участі представників органів місцевого самоврядування територіальних громад, громадського сектору та місцевих бізнес-спільнот. Водночас розроблення стратегічних документів щодо розвитку територій на місцевому рівні має проводитися з дотриманням принципів наукової обґрунтованості, інклюзивності та відкритості, а також передбачати систему якісних та кількісних показників з метою здійснення моніторингу та громадського контролю під час реалізації заходів.

Ключовими завданнями для реалізації глобальної цілі «Сталий розвиток міст та спільнот» є: інклюзивна й стала урбанізація, зменшення впливу міст на довкілля, стабільний національний і регіональний розвиток, стратегічне планування, «зелений» транспорт та інші.

Варто зауважити, що якість життя в містах тісно пов'язана з тим, наскільки ефективно органи місцевого самоврядування управляють доступними місцевими ресурсами. На жаль, урбанізаційні процеси, поряд з позитивним впливом на розвиток територій, супроводжується посиленням

тиску на навколишнє середовище та прискореним попитом на базові послуги, інфраструктуру, робочі місця, землю та доступне житло тощо.

Через високу концентрацію людей, інфраструктуру, житло та економічну діяльність міста є особливо вразливими до зміни клімату та впливу стихійних лих. Розвиток стійкості міст є одним з актуальних викликів для публічного управління і водночас має вирішальне значення для уникнення людських, соціальних та економічних втрат, тоді як покращення стійкості процесів урбанізації необхідне для захисту навколишнього середовища та пом'якшення ризику стихійних лих і зміни клімату.

Як уже зазначалося в першому розділі, одним із завдань публічного управління має стати мінімізація негативних впливів урбанізації. У запропонованій нижче таблиці 3.2 «Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації» показано, як система публічного управління може реагувати на виклики урбанізації, трансформуючи їх у нові можливості для розвитку міст.

Таблиця 3.2

Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації

Виклики урбанізації	Рішення публічного управління
- Хаотичні й неконтрольовані урбанізаційні процеси; - зростання негативного впливу урбанізації на довкілля	- Правильне міське планування; - енергоощадні будівлі, проекти з енергозбереження; елементи концепції розумного міста (датчики, сенсори щодо втрат енергії); - «зелений» транспорт, концепція компактного міста; - зелені зони (концепція еко-міста) - концепція сталого міста
міста споживають 80 % глобальних енергоресурсів і утворюють 75 % загальної кількості викидів вуглецю	- інвестиції у відновлювальну енергетику; - управління відходами; елементи концепції розумного міста; - зелена інфраструктура; концепція екоміста

міста впливають на кліматичні зміни та природні катаклізми через високу концентрацію людей, інфраструктури, господарську діяльність	захист міст, які є важливими соціальними, культурними та економічними центрами, від природних катаклізмів та кліматичних загроз
---	---

Джерело: згруповано автором на основі [135]

Водночас органи публічного управління українських міст мають досить обмежені повноваження та ресурси (фінансові, правові, кадрові та ін.) у сфері планування місцевого розвитку. Крім того, немає налагодженої системи взаємозв'язків між усіма основними суб'єктами, які впливають на міський розвиток: політиками, представниками центральних органів виконавчої влади, працівниками місцевих та обласних органів виконавчої влади, представниками місцевого бізнесу, землевласниками, експертами тощо. Варто також зазначити, що співпраця з громадськими активістами та громадянським суспільством теж потребує активізації, оскільки, як правило, не є поширеною, а залученість представників громадянського суспільства для спільного прийняття публічних рішень усе ще залишається недостатньою.

Як правило, такі негативні тенденції прямо впливають на якість розроблення стратегічних документів. Зокрема, часто стратегії розвитку міст мають слабкі зв'язки з наявним локальним контекстом або ж у них акцентується увага на досягненні виключно кількісних показників (наприклад, збільшення кількості доріг чи транспортних засобів), тоді як майже не враховуються такі важливі аспекти, як якість, досяжність та життєздатність стратегічних цілей і завдань.

Міські стратегії, як правило, є документом, у якому узгоджуються візія, місія та цілі різних стейкхолдерів та створюється спільне бачення майбутнього міського розвитку. Саме тому до процесу розроблення стратегічних документів залучають представників громадянського суспільства. Водночас ці документи створюються на довгострокову перспективу. Тому мають

враховувати впливи урбанізації та інші виклики, які постають перед територіальними громадами.

На відміну від інших міст і територіальних громад країни, Київ має статус столиці, тому на законодавчому рівні передбачено вимоги до стратегічних документів, які розробляються органами публічного управління столиці. Також чинним законодавством врегульовано питання розроблення стратегічних документів регіонального рівня, а також підготовлено відповідні методичні рекомендації.

Варто зазначити, що в чинній Стратегії розвитку Києва не були дотримані всі згадані методичні рекомендації. Зокрема, там відсутній прогноз впливу документа на різні групи населення столиці. Також необхідно відкорегувати підходи щодо забезпечення економічного розвитку української столиці, покращення міського планування, логістики, розвитку соціальної сфери. При цьому потрібно взяти до уваги безпековий фактор та низку глобальних викликів. Тому наразі міська влада столиці запланувала врахувати зазначене при розробленні нового стратегічного документа. Зокрема, проєкт Стратегії розвитку міста Києва до 2035 року планується узгодити з державними документами стратегічного характеру, у тому числі тими, які регулюють повоєнну відбудову та розвиток України.

Водночас одним із найважливіших напрямів територіального розвитку, закладених у Стратегії розвитку міста Києва до 2025 року, є бачення столиці як чистого й зеленого міста. Цим документом передбачено також впровадження розумних технологій, зокрема у транспортній сфері. Також там знайшли своє відображення елементи концепцій компактного міста (проєкт «Центр поруч з домом»), екоміста (розвиток і популяризація велосипедного руху, проєкти з енергоефективності, екополітики, охорони довкілля).

Разом із тим українське законодавство жодним чином не врегульовує процес розроблення міських стратегічних документів та вимоги до них. Це пов'язано з тим, що питання їх розроблення належить до власної (самоврядної) компетенції територіальних громад. Як наслідок – на сьогодні наявні кілька

обласних центрів, які не розробили стратегії розвитку своїх територій. Водночас розроблено й затверджено методичні рекомендації щодо стратегічного планування в об'єднаних територіальних громадах.

Нині більшість обласних центрів України розробили та затвердили стратегії розвитку своїх територій, які враховують нові підходи й концепції міського планування та спрямовані на створення комфортного міського середовища. При цьому частина обласних центрів розробили стратегічні плани або стратегії розвитку (Харківська міська рада, Тернопільська міська рада, Вінницька міська рада, Сумська міська рада, Запорізька міська рада, Рівненська міська рада, Черкаська міська рада, Дніпровська міська рада, Хмельницька міська рада, Ужгородська міська рада, Львівська міська рада, Івано-Франківська міська рада, Луцька міська рада). Інші територіальні громади-центри областей розробили та впроваджують концепції інтегрованого розвитку територій (Полтавська міська рада, Житомирська міська рада, Чернівецька міська рада, Вінницька міська рада, Львівська міська рада).

Водночас у Вінниці реалізують кілька стратегічних документів: «Концепцію інтегрованого розвитку Вінниці до 2030 року» та «Стратегію розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року». Крім загальних стратегічних документів, у цьому обласному центрі розроблені й широко впроваджуються кілька галузевих стратегій.

«Комплексна стратегія міського транспорту і просторового розвитку міста Вінниця» є прикладом інтегрованого міського планування. Водночас зазначений стратегічний документ є ефективним інструментом для забезпечення збалансованого міського розвитку.

Передумовою для створення інтегрованої стратегії розвитку Вінниці став генеральний план, відповідно до якого передбачалося розширення меж міста одночасно з величезним зростанням трафіку. Інша стратегічна ціль документа – реалізація вираженої житлової політики. Завдяки такому підходу зберігався образ «міста-саду» як вияв локальної ідентичності.

Два стратегічних документи впроваджуються також у Львові: Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025 рр. та Інтегрована концепція розвитку: Львів-2030. Ці стратегічні документи передбачають впровадження розумних технологій (проект «Електронне місто»), елементів концепцій компактного міста (напрямок «Львів – місто коротких відстаней») та екоміста (розвиток веломережі, напрям «Екологічне місто»).

Відрядно, що у стратегічних документах інших міст обласного значення враховано ті чи інші елементи концепцій сучасного розвитку, а також передбачено заходи, які мінімізують негативний вплив урбанізації.

Зокрема, Стратегія розвитку міста Дніпра «Стратегія Дніпра 2030» передбачає впровадження концепції розумного міста (інноваційні кластери) та концепції компактного міста (консультації щодо створення Придніпровської агломерації: принцип «1 година у рамках агломерації»).

Концепцією інтегрованого розвитку Житомира до 2030 року заплановано впровадження концепції зеленого міста (у т.ч. розвиток велосипедного спорту) та концепції розумного міста (інновації).

У Стратегії розвитку міста Запоріжжя до 2028 року наявні заходи щодо втілення концепції креативного міста (напрямок «Місто креативної економіки», креативна урбаністика) та концепції екополісу (напрями: місто дружнє до пішоходів та велосипедів, місто здорового довкілля, енергоощадне житло).

Стратегія розвитку Івано-Франківська на період до 2028 року передбачає застосування концепції екоміста (напрямок «Місто дружнє до довкілля»).

Стратегія розвитку міста Луцька до 2030 року розглядає впровадження концепції розумного міста (Smart City).

Концепція інтегрованого розвитку міста Полтава 2030 містить заходи щодо впровадження елементів концепції екоміста (довкілля та розвиток зелених зон, розвиток велосипедного руху).

Стратегія розвитку Рівного на період до 2040 року передбачає впровадження елементів концепції екоміста (популяризація велосипедного руху) та концепції креативного міста (напрямок «Місто як культурний центр»).

Стратегією розвитку міста Суми 2030 заплановано заходи концепції сталого розвитку («Місто для людей», «Ефективне управління»).

Стратегія розвитку міста Тернополя до 2025 року та Стратегічний план розвитку Тернопільської міської ТГ до 2029 року передбачають впровадження концепції розумного міста (Smart-технології у транспортній сфері, проєкт «Файна карта») та концепції екополісу (зелені зони, енергоефективність).

Стратегічний план розвитку Хмельницької міської ТГ на 2021-2025 рр. та Стратегія розвитку міста Хмельницький до 2025 року передбачають запровадження елементів концепцій розумного міста, зеленого міста та креативного міста.

Стратегія розвитку міста Ужгород-2030 містить заходи щодо впровадження моделей креативного міста (розвиток креативних індустрій), розумного міста (Смарт-місто, SmartCityHub, SmartCityLab) та екоміста (вертикальне озеленення на будівлях, сквери, парки і зелені зони)

Стратегія розвитку міста Черкаси до 2032 року містить заходи щодо впровадження елементів концепції розумного міста (цифрова трансформація).

Інтегрована концепція розвитку Чернівців-2030 передбачає впровадження елементів концепцій креативного міста (напрямок «Місто науки та креативної економіки»), розумного міста (напрямок «Інноваційне місто»), екоміста (місто екологічного транспорту, зелені хвилі для велосипедистів, концепція розвитку парків, зелені зони та ландшафти).

Отже, стратегічні плани розвитку більшості міст-обласних центрів враховують впровадження елементів сучасних концепцій розвитку міст, найпоширенішими з яких є концепція розумного міста, концепція креативного міста, концепція екоміста. Водночас зазначені документи потребують актуалізації та врахування викликів, пов'язаних з бойовими діями на території України.

Як уже зазначалося вище, наразі українські міста постали перед проблемою відбудови. З цією метою вартим уваги є досвід відбудови післявоєнних суспільств, зокрема країн Європи та світу.

Як засвідчують світові практики післявоєнної відбудови, планування розвитку зруйнованих та пошкоджених територій треба розпочинати під час війни. Подібною була практика відбудови Варшави, де план реконструкції і відновлення міста розроблявся ще під час окупації. У результаті полякам вдалося не тільки швидко відновити столицю після 6 років бомбардувань, але й забезпечити відновлення та функціонування необхідної інфраструктури.

Вартим уваги є також досвід Південної Кореї після Корейської війни, балканських держав, які раніше входили до складу Югославії, японських міст Хіросіми і Нагасакі, де доволі швидко були відновлені темпи зростання чисельності населення.

Водночас конкретні заходи відновлення міст часто залежать від історичного та суспільного значення окремих територій. Подібний принцип був використаний у Варшаві, де під час другої світової війни майже всі квартали зазнали значних руйнувань.

Великобританія проводила відновлення зруйнованих міст з урахуванням поточної ситуації та потреб населення. Упродовж 1940-1941 років на її території було зруйновано або зазнало пошкоджень майже 2 мільйони будинків та споруд, причому найбільша кількість з них (60%) розташовувалася в Лондоні. Британський уряд розробив план відновлення ще в ході війни. Документ передбачав такі напрями відновлення: промисловий розвиток, житлове будівництво та відновлення громадських просторів. У плані відновлення враховували навіть смог. У результаті реалізації плану всі промислові підприємства перемістили за межі міста, а в самому місті взялися за облаштування громадських просторів та зелених зон. Зведення багатоповерхівок стало ключовим завданням житлової політики післявоєнного Лондона, оскільки давало можливість швидко й компактно (без розширення міських меж) вирішити проблеми з доступним житлом.

Під час відновлення міст, пошкоджених війною, перед публічним управлінням часто поставали однакові проблеми: нестача відповідних професійних кадрів; недостатня кількість будівельних матеріалів; неналежне

фінансування. Наприклад, у Варшаві, щоб частково вирішити проблему нестачі будівельних матеріалів, було прийнято рішення повторно використовували цеглу з об'єктів, які зазнали значних руйнувань. У Лондоні відбудова проводилася за рахунок стягнення репарацій з Німеччини.

Низькі економічні показники України до російського вторгнення суттєво відрізняють її від країн, які швидко відновлювалися після воєн. Єдиним винятком може бути Південна Корея, яка була надзвичайно бідною до Другої світової війни та Корейської війни. Відтак після війни Південна Корея насамперед використала допомогу для інвестування в людський капітал. До 1962 року рівень грамотності виріс з 30 до майже до 80 відсотків. На початку 1960-х років було запроваджено стратегію економічного розвитку, засновану на індустріалізації та експорті. Як наслідок – міське населення Південної Кореї з 1960 року збільшилося в шість разів, що сприяло розвитку економіки та підвищенню рівня розвитку людського капіталу.

Вважаємо, що перші кроки у відновленні мають передбачати розчищення завалів та відбудову інфраструктури, що наразі проводиться на деокупованих територіях. Це зумовлює вплив публічного управління, насамперед уряду, а також інших органів публічного управління, якими має бути забезпечено планування міст, включно з проєктуванням транспортної мережі: автомагістралей, вулиць, транспортної інфраструктури, у тому числі залізничних шляхів. Важливим є відновлення громадських об'єктів (школи, парки, адміністративні будівлі, лікарні тощо), а також інженерних комунікацій – водо- і газопроводів, каналізації. Розміщення цих об'єктів, особливо транспортних, сприятиме в подальшому залученню приватних інвестицій.

Реструктуризація міст інколи може передбачати вилучення приватних земель, наприклад, для розширення доріг або будівництва залізничних ліній. Зазвичай уряди застосовують процедуру примусового відчуження для вилучення земель для суспільних потреб. З огляду на зазначене нагальним є також розроблення й прийняття Містобудівного кодексу.

Пріоритетні виклики та завдання повоєнного відновлення міст:

- людиноцентричність (міста функціонують для людей);
- відновлення та розвиток людського капіталу;
- оцінка руйнувань і збитків та розроблення на їх основі планів відновлення і відбудови (наприклад, зелена відбудова міст, які зазнали незначних пошкоджень, та зелена трансформація міських територій, де завдано значних руйнувань);
- удосконалення загальнодержавного підходу до відбудови міст, у тому числі шляхом внесення змін до Плану відновлення;
- врахування стратегічних напрямів розвитку міських територій при відбудові критичної інфраструктури;
- оновлення і забезпечення функціонування державних програм підтримки зеленої трансформації міст;
- системна підтримка підвищення конкурентоспроможності міст, у тому числі шляхом створення мережі регіональних центрів міського розвитку, спрямованих на підтримку зеленої відбудови та зеленої трансформації міських територій.

Важливість питання зеленої відбудови та зеленої трансформації міст України зумовлена двома факторами. Зокрема, у 2020 році Україна оголосила про наміри долучитися до Європейського зеленого курсу, згідно з яким передбачаються конкретні інструменти для забезпечення сталого розвитку міст, які сприятимуть їх зеленій трансформації, а саме: Європейський кліматичний пакт, Угода зелених міст, інші документи та кращі практики міст ЄС.

У 2022 році Україні було надано статус країни-кандидата в члени ЄС, що передбачає необхідність привести вітчизняне законодавство у відповідність до європейського, зокрема і у сфері довкілля та зміни клімату.

Повоєнне відновлення України має на меті охоплювати всі сектори та об'єкти на території України, включаючи міста. Водночас різні міста потребуватимуть різних підходів до відновлення.

У контексті повоєнного відновлення важливим є врахування міграційних процесів та питання повернення вимушених переселенців. Відбудова та трансформація міст має плануватися з безпосереднім урахуванням цих факторів.

На міжнародному рівні реалізуються різні ініціативи щодо відбудови зруйнованих міст України. Зокрема, під час конференції, яка відбулася в місті Лугано, була висунута ідея відбудови пошкоджених міст за схемою: «країна – місто». Участь у відновленні за цим принципом українських регіонів та міст, які постраждали внаслідок війни, беруть різні країни. Зокрема, Італія планує відновлювати місто Рівне, Канада – Суми, Німеччина – Чернігів, США й Туреччина – Харків, Бельгія – Миколаїв, Чехія, Фінляндія та Швеція – Луганськ, Швейцарія – Одесу, Швеція та Нідерланди – Херсон, Норвегія – Кіровоградщину, Польща та Італія – Донецьк, Латвія – Запоріжжя.

Водночас за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки реалізується проєкт щодо відбудови українських міст, які постраждали від повномасштабного вторгнення Росії. Асоціація європейських міст планує залучити різні європейські міста на роботи з реконструкції об'єктів, які були зруйновані або пошкоджені під час воєнних дій. Також створено Європейський альянс міст та регіонів для відбудови України. Під егідою Конгресу місцевих та регіональних влад діє платформа «Міста для міст» («Cities4Cities»).

Для відбудови урбанізованих територій варто враховувати розвиток та функціонування міських агломерацій. Зокрема, інвестиції у відбудову дорожньої інфраструктури повинні передбачати вирішення питань велосипедності, модернізація теплової інфраструктури обов'язково має враховувати питання переходу на відновлювані джерела енергії, при відбудові житлового фонду мають вирішуватися питання енергоефективності тощо. Таким чином, відбудова українських міст повинна передбачати не лише виконання низки короткострокових завдань, а й забезпечувати досягнення стратегічних цілей сталого розвитку відповідних територій.

Наразі залишаються невирішеними питаннями щодо порядку та методики розроблення регіональних та локальних планів відновлення і розвитку територій.

Відрадно, що законодавчо врегульовано питання розроблення програм комплексного відновлення територій областей та територіальних громад. Однак можуть виникнути труднощі з реалізацією цих положень на практиці, зокрема в частині чіткого розмежування та тлумачення згаданих документів.

Проблемним залишається також високий відсоток зношеності міського житлового фонду, питому вагу якого становить квартирна забудова. При цьому велика частка житла перебуває у власності громадян, що певним чином ускладнює процес відбудови деокупованих та зруйнованих населених пунктів. Водночас у багатьох містах, особливо в деокупованих, може виникнути надлишок житла через значне скорочення чисельності населення.

Певним інструментом для покращення ситуації на ринку житла може стати відновлення пошкоджених, але вцілілих, будинків, а також використання збірних і мобільних будинків, які можуть надаватися для потреб внутрішньо переміщених осіб.

Також проблемою в Україні залишається хаотичність забудови, безкарність порушників, ігнорування громадської думки під час забудови населених пунктів.

Відбудова міст потребуватиме врахування низки різних аспектів, у тому числі необхідності утилізації відходів, утворених у місцях значних руйнувань, оскільки наявні звалища перевантажені побутовими відходами та не спроможні вмістити таку велику кількість будівельних відходів та сміття.

Водночас відновлення зруйнованих кварталів дає можливість впроваджувати новітні концепції розвитку міст на цих територіях, а також застосовувати новітні стандарти інноваційності та енергоощадності. Однак такий підхід потребуватиме наближення будівельних норм до європейських.

Відновлення потребуватиме також формування прозорої житлової політики, у тому числі розроблення відкритої програми компенсацій за зруйноване/пошкоджене майно.

У цьому контексті показовим є приклад Тростянця, яке перебувало в окупації протягом 4-26 березня 2022 року. Після деокупації у місті залишилися значні руйнування. Зокрема, було пошкоджено близько 1,5 тис. об'єктів. Наразі в Тростянці втілюється урядовий проєкт щодо відбудови цього населеного пункту. З метою якнайшвидшого відновлення території міська влада Тростянця запропонувала підприємцям передати місту права на власність земельних ділянок разом зі зруйнованими об'єктами, щоб після завершення будівельних робіт передати для них відбудовані приміщення. У разі, якщо такий варіант не є прийнятним для підприємців, міська рада запропонувала викуповувати їхнє пошкоджене майно та передати земельну ділянку у власність громади.

Важливим кроком у відбудові та відновленні міст України стало рішення Уряду щодо визначення переліку населених пунктів, у яких запланована системна відбудова шляхом реалізації урядового експериментального проєкту. Згідно з рішенням Уряду планується відбудувати шість деокупованих у 2022 році населених пунктів у Херсонській, Чернігівській, Київській, Сумській та Харківській областях шляхом трансформації цих територій у сучасні урбаністичні об'єкти.

Ідея експериментального проєкту погоджена відповідною постановою Уряду. У ході реалізації проєкту планується відбудувати два населених пункти в Київській області (село Мощун та селище Бородянка), по одному поселенню у Херсонській (село Посад-Покровське), Чернігівській (село Ягідне), Сумській (місто Тростянець) та Харківській (село Циркуни) областях.

Таким чином, заплановано здійснити повну трансформацію цих населених пунктів за архітектурним планом, згідно з яким мають бути застосовані новітні архітектурні рішення і водночас враховано локальну ідентичність. Планується, що таке системне відновлення стане взірцем для

напрацювання принципово нової, якісної схеми для відбудови українських населених пунктів.

Ключова ідея проєкту – людиноцентричність, тобто врахування потреб місцевих мешканців під час проведення робіт з відбудови..

Заплановано поетапну відбудову населених пунктів. Спочатку відбудеться презентація ідеї та концепції відбудови для місцевих мешканців. Затим буде проведено громадське обговорення та оформлення пакету документів. Згодом мають бути сформовані переліки об'єктів, які необхідно відновити, відповідно до Порядку реалізації експериментального проєкту. Лише після проведення всіх зазначених заходів розпочнуться роботи з відновлення.

Разом із тим першочергового значення набуває питання удосконалення механізмів публічного управління в умовах урбанізаційних процесів та задля забезпечення ефективного відновлення міст та інших населених пунктів України.

Необхідно також унормувати процеси стратегічного планування розвитку територій на всіх рівнях. При цьому важливим є розроблення річних планів розвитку, забезпечення їх належного фінансування та подальша реалізація.

Пропонується такий алгоритм унормування та упорядкування процесів стратегічного планування:

- 1) передбачити та забезпечити розроблення стратегій розвитку для кожної області;
- 2) на основі обласних стратегій забезпечити розроблення стратегічних документів розвитку територій для районів і територіальних громад;
- 3) забезпечити розроблення щорічних планів розвитку території для кожної області, району та територіальної громади;
- 4) забезпечити планування видатків на реалізацію річних планів розвитку території під час формування відповідних місцевих бюджетів.

Крім того, під час стратегування розвитку об'єднаних територіальних громад повинні враховуватися положення відповідних обласних та районних стратегічних документів, зокрема на рівні стратегічних та операційних цілей.

Варто зазначити, що упровадження згаданої вище моделі стратегічного планування неможливе без об'єднання зусиль усіх органів публічного управління та громадського сектору.

З огляду на це необхідно визначити механізми щодо ефективного впровадження вказаної моделі стратегічного планування. Пропонуємо такі ключові механізми:

1) фінансовий (залучення оптимальних фінансових ресурсів на реалізацію заходів, передбачених стратегічними документами та річними планами розвитку населених пунктів);

2) економічний (забезпечення ефективного використання матеріальних, людських, природних та інших ресурсів з метою досягнення стратегічних та операційних цілей, передбачених стратегіями і планами розвитку територій);

3) громадський контроль (залучення громадянського суспільства до розроблення й реалізації стратегічних документів).

У сучасному суспільстві підвищується роль міст як локомотивів економічного зростання та прогресу. Від розвитку міст залежить не тільки розвиток регіону, а й загальнодержавний розвиток, оскільки в епоху постмодернізму більшість людей перебуває в містах і значна кількість рішень, спрямованих на життєзабезпечення населення, приймається органами публічного управління на міському рівні.

Проблема унормування стратегічного планування на місцевому рівні є особливо актуальною у зв'язку з реформою децентралізації, згідно з якою органи місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад наділяються додатковими повноваженнями й ресурсами для забезпечення збалансованого розвитку відповідних територій. Разом із тим нарізла необхідність удосконалити методологію та інструментарій стратегічного планування.

У стратегічних документах має передбачатися збалансований розвиток населених пунктів на основі сталого відтворення та розвитку людського капіталу, зокрема шляхом підвищення рівня зайнятості та рівня якості життя

населення, а також упровадження моделей інтегрованого розвитку задля досягнення благополуччя мешканців відповідної території та поліпшення якості їх життя.

Водночас існує низка проблемних питань міського розвитку в Україні, які перешкоджають впровадженню згаданих вище новітніх концепцій публічного управління. Серед них – неповна фінансова автономія міських бюджетів, недостатнє регулювання питань забудови міст, складна логістика через надмірне навантаження на транспортні мережі, погіршення екологічної ситуації тощо.

Процес децентралізації, який триває в Україні, сприяє тому, щоб органи місцевого самоврядування мали достатні фінансові та інші інструменти для подолання зазначеного кола проблемних питань.

Отже, пріоритетним для публічного управління в Україні залишається питання відбудови і відновлення зруйнованих міст, а також забезпечення сталого розвитку урбанізованих територій. Для цього має застосовуватися як комплексний підхід, так і враховуватися індивідуальна специфіка кожного з міст, які потребуватимуть відновлення та відбудови.

Водночас потрібно враховувати урбанізаційні процеси, адже нині багато внутрішньо переміщених осіб перебувають у великих містах або субурбіях довкола них, і частина внутрішніх мігрантів не має наміру повертатися до знищених чи зруйнованих домівок навіть за умови їх відбудови.

Також варто враховувати новітні концепції розвитку міст, про які говорилося вище, адже впровадження смарт-технологій, відновлювальної енергетики, інновацій є вкрай важливим.

3.3. Шляхи та перспективи розвитку публічного управління в Україні в контексті урбанізаційних змін

Теоретичні аспекти публічного управління, удосконалення його механізмів та інструментарію висвітлювали у своїх працях такі українські

дослідники, як В.Авер'янов, В.Бакуменко, Ю.Бажал, В.Базилевич, В. Геєць, В.Князевич, Ю.Ковбасюк, В.Луговий, В.Мельниченко, Н.Нижник, П.Покатаєв, А.Рачинський, О.Оболенський, Ю.Пахомов, І.Розпутенко, С.Телешун, С.Чернов, А.Чухно та інші.

Питання розвитку публічного управління та адміністрування, а також становлення й розвитку місцевого самоврядування досліджували такі вітчизняні науковці: В.Вакуленко, Н.Васильєва, О.Власюк, Н.Гринчук, В.Гришко, Т.Дерун, Ю.Дехтяренко, В.Колтун, В.Куйбіда, І.Михасюк, Т.Маматова, В.Новицький, Т.Паламарчук, О.Петроє, С.Романюк, П.Саблук, А.Філіпенко, В.Юзефович тощо.

В. Геєць, досліджуючи соціокультурні фактори публічного управління, зазначав, що невідповідності в соціокультурних складових модернізації міст є своєрідною перешкодою для їх інноваційного стратегічного розвитку. З огляду на це науковець наголошував, що освітні та інші соціальні інститути мають спрямувати свою діяльність на удосконалення своєї стратегічної орієнтованості задля формування соціокультурних цінностей. При цьому їхні стратегії повинні бути послідовними, безперервними, аполітичними та реалізованими в межах кожного з поколінь [135, с. 21].

Науковець А. Філіпенко акцентував увагу на тому, що еволюційний розвиток публічного управління в сучасних умовах повинен враховувати процеси розвитку цифрової економіки, яка є новим явищем в соціально-економічному науковому просторі. При цьому, як вважає вчений, головними елементами соціально-економічної системи є: телекомунікаційні мережі, електронні платформи й технології, а також людський капітал. Подібне поєднання економічних та інформаційних наукових категорій і понять, їхній синергетичний синтез, на думку дослідника, дають підстави констатувати, що інструментарій публічного управління має адаптуватися до так званої «економіки складнощів», яка вирізняється новими вимірами й параметрами [136, с. 1–2].

Регіональні аспекти публічного управління опрацьовувалися такими науковцями, як С.Біла, О.Бойко-Бойчук, В.Вакуленко, З.Варналій, Н.Гринчук, М.Долішній, О.Ігнатенко, В.Колтун, В.Кравців, Т.Маматова, М.Мельник, А.Рачинський, М.Чумаченко, В.Ярощук та ін.

Нові підходи до управління міст та планування розвитку міст досліджували у своїх працях О.Антонова, Є.Бабаєв, В.Бакуменко, О.Берданова, О.Бойко-Бойчук, В.Вакуленко, Н.Васильєва, О.Васильєва, Н.Гринчук, Т.Дерун, М.Долішній, В.Дорофієнко, В.Задорський, В.Колтун, Т.Кравченко, В.Куйбіда, О.Лебединська, М.Лесечко, В.Мамонова, Т.Маматова, А.Рачинський, І.Розпутенко, Ю.Сурмін, В.Тронь, О.Топчієв, Ю.Шаров, В.Юзефович та інші.

Зазначені науковці досліджували політико-правові, економічні, господарські й адміністративні аспекти сутності міста як елемента територіальної самоорганізації влади в Україні, а також проблемні питання забезпечення збалансованого розвитку міських територій та стратегічного і просторового планування міст.

Беручи до уваги згадані напрацювання у сфері публічного управління, а також зважаючи на те, що потенціал урбанізаційних процесів може бути використаний для забезпечення сталого розвитку територій, назріла потреба у застосуванні ефективних механізмів публічного управління, які здатні посилити синергетичний ефект взаємовпливів публічного управління та урбанізації.

Як уже зазначалося вище, Україна має доволі високий рівень урбанізації, при цьому темпи урбанізації не такі високі, як в інших країнах світу. Водночас спостерігається зменшення кількості міського населення при одночасному зростанні його частки, що пов'язано насамперед з повномасштабним вторгненням російських військ на територію України, а також з окупацією частини високоурбанізованих територій.

З огляду на це назріла необхідність пошуку шляхів та перспектив розвитку публічного управління в Україні в контексті урбанізаційних змін.

Разом із тим, усе більшої актуальності набувають питання відновлення й розвитку українських міст, особливо тих, які зазнали значних руйнувань, що, у свою чергу, зумовлює необхідність пошуку дієвих механізмів та інструментів публічного управління.

І.Грицяк зазначав, що публічне управління є водночас діяльністю, спрямованою на забезпечення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, у тому числі на регіональному й місцевому рівнях, а також інституцій громадянського суспільства, задля здійснення ефективної державної політики у різних публічних сферах [137, с. 5].

Таким чином, один із перспективних шляхів удосконалення публічного управління в Україні – налагодження взаємодії між органами державної влади, регіонального врядування, органами місцевого самоврядування та громадським сектором. Така взаємодія може бути досягнута лише за умови чіткого розподілу повноважень між усіма її суб'єктами та за наявності регламентованого порядку взаємодії, що також потребує залучення механізмів та інструментів публічного управління.

М.Іщенко, Є.Міщук, А.Костенко рекомендують розмежовувати механізми публічного управління (як способи здійснення публічної влади для досягнення стратегічних цілей) та механізми публічного адміністрування (як способи об'єктно-суб'єктної взаємодії всередині публічної адміністрації та з її зовнішнім оточенням) [138, с. 161].

Водночас вказані дослідники поділяють механізми публічного управління на економічні, правові та комбіновані, а також виокремлюють адміністративні, організаційні й комбіновані механізми публічного адміністрування.

І.Ісаєнко відносив до механізмів публічного управління організацію та спрямування управлінського впливу на процеси, які відбуваються в суспільстві, та вважав, що демократична організація такого впливу покликана забезпечувати належне функціонування системи органів публічного управління та адміністрування, а також громадського сектору [139, с. 116].

Зважаючи на це та з урахуванням взаємовпливів публічного управління й урбанізації, можна констатувати, що механізми публічного управління – це одночасно й демократична організація управлінського впливу на урбанізацію як суспільний процес. Тому впровадження механізмів публічного управління сприятиме використанню потенціалу урбанізації шляхом забезпечення ефективного функціонування системи органів публічного управління та інституцій громадянського суспільства.

О.Оболенський [140] виокремлює різні механізми публічного управління: економічні, мотиваційні, політичні та правові (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Механізми публічного управління (за О.Оболенським)

Вид механізму	Інструментарій
Політичні	Інструменти економічної, соціальної, фінансової, промислової
Правові	Закони, постанови, укази, методичні рекомендації, інструкції
Економічні	Банківська, грошова-валютна, інвестиційна, інноваційна, кредитна, податкова політика
Мотиваційні	Адміністративні, соціально-економічні стимули

Джерело: узагальнено й побудовано автором на основі [140]

Взявши за основу згадану класифікацію механізмів публічного управління, Т.Радчук визначає «механізм публічного управління» як сукупність різноманітних засобів впливу (економічних, організаційних, політико-правових та мотиваційних) системи органів публічного управління як суб'єкта управління на його об'єкти [141, с. 126].

Таким чином, приходимо до висновку: «з метою визначення шляхів та перспективних напрямів розвитку публічного управління в Україні в контексті урбанізаційних змін необхідно застосувати комплексний механізм публічного управління, у якому мають бути враховані політичні, економічні, організаційні, мотиваційні та правові засоби впливу суб'єкта управління, зокрема органів публічної влади і місцевого самоврядування, на процеси урбанізації» [90].

На нашу думку, найбільш впливовим політичним механізмом в умовах урбанізаційних змін залишається реформа децентралізації [90].

Про це зауважують Н.Гринчук, І.Федоряк, які наголошують, що децентралізація стимулювала розвиток місцевої економіки, використання конкурентних переваг відповідних територій та фокусування на прийнятті місцевих рішень щодо здійснення виваженої податкової політики, збільшення кількості робочих місць та покращення якості життя [142, с. 8].

Вважаємо, що «бюджетна децентралізація стала потужним стимулом для підвищення конкурентоспроможності міст, у тому числі обласних центрів. Про це, зокрема, свідчать дані Індексу конкурентоспроможності міст (ІКМ), запровадженому в Україні з 2019 року Програмою USAID «Конкурентоспроможна економіка України». Цей індекс вважається одним з інструментів у вимірюванні ефективності публічного управління на місцевому рівні для економічного зростання» [90].

Як відомо, ІКМ визначається за низкою різних субіндексів: доступ до громадського майна, відкриття бізнесу та безпека його ведення, відкритість даних та їх прозорість, підтримка інновацій, податкова політика, дотримання законодавства, рівень корупції, авторитет міської влади, наявність ресурсів для розвитку [143].

Зведені дані Індексу конкурентоспроможності міст для центрів областей 2021 року, які було узагальнено нами [90] та продемонстровано на рис. 3.2, засвідчують, що найвищий індекс конкурентоспроможності досягли міста-обласні центри Хмельницький та Тернопіль. Саме ці області брали найактивнішу участь у процесі децентралізації.

Рис. 3.2. Індекс конкурентоспроможності міст-обласних центрів 2021 [90]

Джерело: Узагальнено та сформовано за даними на основі [143].

Таким чином, можна констатувати, що «політична реформа децентралізації стала каталізатором економічного зростання міст та підвищення їх конкурентоспроможності» [90].

Разом з тим вважаємо, що «для успішного подальшого втілення цієї реформи необхідним є врахування процесів розвитку урбанізації, у тому числі субурбанізації. Зокрема, важливо враховувати проблемні питання розвитку невеликих населених пунктів (поселення, села, селища, малі міста), особливо тих, які перебувають у зоні формування агломерацій, оскільки зазначене впливає на формування людського й соціального капіталу цих територій» [89].

До правових механізмів, які впливають на урбанізаційні процеси та забезпечення сталого розвитку міст, насамперед можна віднести інструменти нормативно- правового регулювання (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Інструментарій правового механізму публічного управління в контексті урбанізаційних змін

Закони	Інші акти
--------	-----------

Про регулювання містобудівної діяльності	Земельний кодекс України; Цивільний кодекс України; Господарський кодекс України
Про основи містобудування	Порядок відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад
Про засади державної регіональної політики	Державна стратегія регіонального розвитку, плани заходів з її реалізації
Про місцеві державні адміністрації	Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації
Про місцеве самоврядування в Україні	Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів
Про співробітництво територіальних громад	ДБН Б.2.2-12:2019 Планування та забудова територій
Про Генеральну схему планування території України	ДБН Б.1.1-13:2021 Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях
Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду	ДБН Б.1.1-14:2021 Склад та зміст містобудівної документації на місцевому рівні
Про землеустрій	
Про Державний земельний кадастр	

Джерело: Узагальнено та сформовано автором [90]

Водночас маємо констатувати, що правовий механізм публічного управління потребує удосконалення з метою посилення його впливу на урбанізаційні процеси. Зокрема, наразі відсутнє нормативно-правове регулювання утворення та функціонування міських агломерацій, потребує оновлення «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021- 2027 роки», необхідно вирішити проблему хаотичної забудови населених пунктів, особливо міських кварталів та зон відпочинку, відсутній містобудівний кодекс, не розроблені плани відновлення та розвитку регіонів та територіальних громад тощо [90].

У науковому дискурсі немає універсального тлумачення феномену «організаційний механізм». Зокрема, Т.Назарчук визначає це поняття як певну

сукупність організаційних дій, які відрізняються за своєю природою, однак спрямовані на забезпечення ефективного функціонування організації [144].

З огляду на це вважаємо, що варто виокремити суб'єкти публічного управління, які відповідно до своєї компетенції покликані організувати діяльність, спрямовану на використання потенціалу урбанізаційних процесів та забезпечувати сталий розвиток міст. Як уже зазначалося вище, суб'єктами публічного управління є органи публічної влади та місцевого самоврядування [90].

На основі аналізу законодавчої бази, якою визначено функції органів публічної влади та органів місцевого самоврядування, приходимо до висновку, що «організаційний механізм публічного управління в контексті урбанізаційних змін є досить складним і включає в себе багаторівневу структуру суб'єктів управління» [90] (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Організаційний механізм публічного управління в контексті
урбанізаційних змін**

Назва суб'єкта	Функції (вплив на урбанізаційні процеси та розвиток міст)
Комітет Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування	- розробка відповідних проєктів законів та інших актів; - підготовка висновків і пропозицій щодо проєктів відповідних загальнодержавних програм; - погодження міжнародних договорів України
Кабінет Міністрів України	- розроблення і виконання загальнодержавних програм; - забезпечення проведення державної політики у різних публічних сферах (бюджетна, цінова, фінансова, податкова, інвестиційна ...)
Міністерство розвитку громад, територій та	- забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики,

інфраструктури України	- формування та реалізація політики у сфері розвитку місцевого самоврядування, житлової політики; у сфері благоустрою населених пунктів, житлово-комунального господарства, управління побутовими відходами; у сфері будівництва, нормування у будівництві, містобудування, просторового планування територій та архітектури... - створення та функціонування системи стратегічного планування регіонального розвитку; - стимулювання регіонального розвитку; - відновлення регіонів, територій та інфраструктури; - формування спроможних територіальних громад ...
Державна інспекція архітектури та містобудування	забезпечення державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду
Обласні та районні державні адміністрації	- реалізація державних програмних документів; - розроблення та виконання місцевих програм соціально-економічного та соціокультурного розвитку, а також програмних документів у сфері охорони довкілля
Міські, сільські, селищні ради	- підготовка та реалізація місцевих програм соціально-економічного та соціокультурного розвитку територій відповідних населених пунктів; 2) забезпечення сталого розвитку територій

Джерело: Узагальнено та сформовано автором [90]

На нашу думку, організаційний механізм публічного управління в контексті урбанізаційних змін також потребує удосконалення. По-перше у зв'язку з тим, що Україна є високоурбанізованою країною, та враховуючи потребу в комплексному відновленні і відбудові багатьох міст, які зазнали руйнувань внаслідок російської воєнної агресії, нарізла необхідність утворити окремий підкомітет з питань відбудови населених пунктів та розвитку міст у складі парламентського комітету, який опікується питаннями місцевого самоврядування, містобудування та регіонального розвитку [90].

По-друге, вважаємо за необхідне розширити функції Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України шляхом перепідпорядкування його Кабінету Міністрів України або ж утворити окреме

Державне агентство відновлення і розвитку при Кабінеті Міністрів України. Це дасть можливість забезпечувати проведення комплексного відновлення міст, а не тільки їх інфраструктури, залучаючи при цьому ресурси інших міністерств, зокрема Міністерства освіти і науки України (у контексті відновлення закладів освіти та освітніх установ), Міністерства культури та інформаційної політики України (у контексті відновлення об'єктів культурної спадщини та закладів і установ культури) та інших центральних органів виконавчої влади. При цьому можуть бути враховані соціальні, культурні та інші аспекти відновлення і відбудови населених пунктів. Наразі зазначені функції перебувають у віданні різних міністерств і відомств [90].

На наше переконання, необхідно впроваджувати кращі практики інших країн з високим рівнем урбанізації (Китай, США, Тайланд та ін.). Зокрема, у цих країнах створені і функціонують центри міського розвитку. Наприклад, у Китаї такий центр (China Centre for Urban Development (CCUD)) є державною установою, яка підпорядкована Національній комісії розвитку та реформ. До повноважень цієї установи входить:

- участь у написанні програмних документів;
- проведення консультацій з питань урбанізації;
- розроблення рекомендацій пілотним містам щодо розвитку та реформування;
- розробка планів соціально-економічного та просторового розвитку;
- організація міжнародних форумів з урбанізації та розвитку міст [145], [90].

Цікавим є досвід США, де центри міського розвитку функціонують при університетах та є своєрідними кластерами, де наукові дослідження у сфері урбанізації обговорюються з представниками урядових структур, бізнесом та громадським сектором [90].

Нами також вивчався досвід Тайланду, де до повноважень таких центрів належить здійснення досліджень та проведення аналізу даних щодо урбанізації. Також зазначені центри займаються плануванням міст, є

майданчиками для комунікацій з ключовими стейкхолдерами та партнерами, де обговорюються питання розвитку міст, проводяться різноманітні тренінги та дискусії, присвячені питанням урбанізації [90].

З огляду на зазначене приходимо до висновку, що доцільним є утворення державної установи «Центр міського розвитку» при Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури України, передбачивши такі повноваження:

- розроблення програмних документів у сфері регіонального та міського розвитку;
- аналіз урбанізаційних процесів в Україні та світі;
- збір даних, аналіз матеріалів та розроблення пропозицій щодо комплексної відбудови і відновлення міст;
- залучення зацікавлених сторін і партнерів задля комплексного відновлення і відбудови українських міст, а також забезпечення їх подальшого сталого розвитку;
- проведення тренінгів та навчальних занять для посадових осіб місцевого самоврядування щодо сталого розвитку урбанізованих територій [90].

Разом із тим вважаємо, що в подальшому було б доцільно створити мережу регіональних центрів міського розвитку як територіальних підрозділів згаданої державної установи [90].

На основі проведеного аналізу економічного механізму публічного управління в умовах урбанізаційних змін приходимо до висновку, що цей механізм також потребує удосконалення, зокрема шляхом оновлення «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки», розроблення та ухвалення Національної стратегії відбудови та розвитку міст, пошуку фінансових інструментів підтримки агломераційних процесів тощо.

На підставі проведеного дослідження, беручи до уваги вищезгадане, нами пропонуються такі практичні рекомендації щодо удосконалення системи публічного управління в Україні в умовах урбанізаційних процесів:

- 1) удосконалити правовий механізм публічного управління, а саме:

- забезпечити прийняття законопроекту про міські агломерації;
- забезпечити розроблення Містобудівного кодексу;
- забезпечити вирішення проблеми хаотичної забудови міст шляхом відповідного нормативно-правового регулювання;
- удосконалити нормативно-правове регулювання багаторівневого стратегічного планування місцевого розвитку;
- забезпечити ефективне планування відновлення регіонів, об'єднаних територіальних громад та їх подальшого сталого розвитку;

2) модернізувати організаційний механізм публічного управління шляхом розроблення нової інституційної моделі публічного управління в контексті урбанізаційних процесів та повоєнного відновлення і відбудови міст, яка передбачає:

- утворення окремого підкомітету з питань відбудови населених пунктів та розвитку міст у складі Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування;

- розширення функцій Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України шляхом перепідпорядкування його Кабінету Міністрів України або ж утворення окремого Державного агентства відновлення і розвитку при Кабінеті Міністрів України;

- утворення державної установи «Центр міського розвитку» при Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури України;

- створення мережі регіональних центрів міського розвитку;
- розроблення та реалізацію пілотного проєкту «Асоціація агломерації»;

3) удосконалити економічний механізм публічного управління, а саме:

- актуалізувати цілі, завдання та заходи «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021- 2027 роки»;
- підготувати проєкт Національної стратегії відбудови та розвитку міст;
- розробити фінансові інструменти підтримки розвитку агломерацій;

4) у регіональних та місцевих планах відбудови і відновлення міст передбачити:

- застосування сучасних технологій та новітніх концепцій розвитку міст;
- інвестування у відбудову дорожньої інфраструктури з урахуванням велосипедності;
- відновлення та будівництво теплової інфраструктури шляхом переходу на відновлювані джерела енергії;
- впровадження програм енергозбереження [90].

Отже, перспективи розвитку публічного управління в Україні в умовах урбанізаційних змін полягають насамперед у модернізації політичного, правового, організаційного та економічного механізмів публічного управління, розробленні та реалізації стратегій відновлення, відбудови та подальшого розвитку українських міст, а також у забезпеченні реалізації стратегій інтегрованого розвитку урбанізованих територій.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі представлено та обґрунтовано різноманітні урбаністичні теорії та новітні концепції розвитку міст. Зроблено та представлено авторську класифікацію урбаністичних теорій, у якій знайшли своє відображення теорія міського менеджеризму, теорія агломерацій, теорія символічної економіки, теорія машин міського зростання, маркетингова теорія міста, неомарксистська теорія міста, теорія фізіократів, теорія «урбанізм як спосіб життя», теорія міста як цілісної екосистеми, теорія міської динаміки та теорія меж росту. З'ясовано, що кожна із зазначених урбаністичних теорій розглядає місто з одного або кількох аспектів.

Охарактеризовано Нову концепцію сталого розвитку міст та Міську стратегію, які були розроблені Світовим Банком з метою подолання викликів, спричинених урбанізацією, та негативних наслідків урбанізаційних процесів. Детально проаналізовано ключові програмні напрямки сталого розвитку міст,

визначені згаданим стратегічним документом, а саме: «Зелене місто», «Інклюзивне місто», «Стійке місто», «Конкурентоспроможне місто», «Сильні міські системи та міське врядування».

Проаналізовано та охарактеризовано сучасні концепції сталого розвитку міст та їх вплив на розвиток публічного управління в умовах урбанізаційних змін, а саме: концепцію «місто-сад», концепцію «зеленого міста», концепцію екополісів або екоміст, концепцію «розумного міста», концепцію «креативне місто», концепцію компактного міста, модель «місто 15 хвилин», ідею велоурбанізму (копенгагенізація). Обґрунтовано основні особливості кожної з концепцій, у тому числі надано детальну характеристику моделей «розумного міста» (новостворене розумне місто, переоснащене розумне місто, соціальне розумне місто).

З'ясовано, що нині в Україні проходить поступова трансформація точкової урбанізації (зростання окремих міст) на ареальну (формування міських агломерацій). Встановлено, що наразі в нашій державі відсутні нормативно-правові акти у сфері управління агломераціями та ефективно-нормативно-правове регулювання механізмів співпраці між суб'єктами публічного управління в межах агломерацій.

Окреслено проблемні питання та виклики, перед якими постають великі міста, а саме: надмірне навантаження на мережу міських комунікацій; невідповідність наявної транспортної інфраструктури сучасним потребам; хаотична забудова; дисбаланс між житловим будівництвом та спорудженням об'єктів соціальної інфраструктури. Встановлено, що однією з найгостріших для України проблем є поступове зменшення загальної чисельності населення та одночасне збільшення кількості населення у великих містах. З'ясовано, що окупація російськими військами частини території України спричинила нову хвилю внутрішньої міграції та еміграції, а також призвела до появи нових викликів перед публічним управлінням, у тому числі пов'язаних з масовим руйнуванням та пошкодженням міст і міської інфраструктури.

Доведено, що одним із першочергових кроків для публічного управління має стати відновлення та відбудова міст, оскільки на урбанізованих територіях ще до початку повномасштабного вторгнення проживало майже 69,9% населення. Обґрунтовано, що при вирішенні цих питань мають враховуватися як урбанізаційні процеси в Україні та їх перебіг, так і містоутворюючий фактор, що потребуватиме в подальшому трансформації низки міст, зокрема мономіст, під час їх відновлення і відбудови. Наголошено на необхідності вирішення проблеми хаотичної забудови, відновлення житлового фонду та трансформації транспортної системи міст.

Обґрунтовано необхідність створення відкритої програми компенсацій за зруйноване/пошкоджене майно на прикладі міста Тростянець. Детально проаналізовано запропонований урядом соціально-урбаністичний експеримент щодо відбудови деокупованих сіл та містечок шляхом трансформації їх у сучасні урбаністичні об'єкти.

З'ясовано, що розвиток стійкості міст є одним з актуальних викликів для публічного управління і водночас має вирішальне значення для уникнення людських, соціальних та економічних втрат. Продемонстровано, як система публічного управління може реагувати на виклики урбанізації, мінімізуючи негативні впливи урбанізаційних процесів.

Проаналізовано стратегічні документи міста Києва та більшості обласних центрів на предмет відображення в них новітніх концепцій розвитку міст та врахування впливів урбанізації й інших викликів. Продемонстровано переваги впровадження інтегрованого міського планування на прикладі міста Вінниця. Запропоновано актуалізувати наявні стратегічні документи з урахуванням викликів, пов'язаних з російською агресією. Рекомендовано розробити на урядовому рівні нові підходи до стратегування розвитку держави та її регіонів, передбачивши унормування та упорядкування багаторівневого стратегічного планування, а також належне бюджетне забезпечення.

Проаналізовано міжнародний досвід (Польща, Великобританія, Південна Корея, Японія та ін.) відбудови та відновлення зруйнованих міст у контексті

модернізації механізмів публічного управління в умовах воєнного стану та глобальних викликів. Обґрунтовано необхідність розроблення та прийняття Містобудівного кодексу як одного з ефективних інструментів публічного управління в контексті глобальних урбанізаційних змін.

Окреслено шляхи вирішення проблемних питань та пріоритетні завдання повоєнного відновлення міст: людиноцентричність; відновлення людського капіталу деокупованих та інших міст; аналіз та розрахунок потреб; зелена відбудова (концепція екоміста); впровадження енергоощадної інфраструктури; зелена трансформація міст у тилу (регіональні офіси підтримки зеленої трансформації).

Висвітлено основні аспекти правового, організаційного та економічного механізмів публічного управління в контексті урбанізаційних змін та внесено пропозиції щодо їх удосконалення. З метою модернізації організаційного механізму публічного управління розроблено інституційну модель публічного управління в умовах урбанізаційних процесів та повоєнного відновлення і відбудови міст. Розроблено та представлено практичні рекомендації, які передбачають удосконалення правового, організаційного та економічного механізмів публічного управління, а також застосування сучасних технологій та новітніх концепцій розвитку міст, інвестування у відбудову дорожньої інфраструктури з урахуванням велосомобільності, відновлення та будівництво теплової інфраструктури шляхом переходу на відновлювані джерела енергії, впровадження програм енергозбереження.

Основні положення третього розділу дисертаційного дослідження опубліковані автором у роботах [90, 118; 125; 127, 133].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано механізми удосконалення системи публічного управління в контексті глобальних урбанізаційних змін, сформульовано пріоритетні напрями та завдання повоєнного відновлення українських міст та розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення системи публічного управління в Україні в умовах урбанізації.

1. Обґрунтовано теоретичні засади процесів розвитку публічного управління та урбанізації, у тому числі на основі дослідження генези наукових поглядів щодо кореляції цих процесів, які полягають у тому, що публічне управління та урбанізація є багатоаспектними феноменами та багатовекторними процесами, що зумовило вироблення низки різноманітних наукових підходів та концепцій до трактування цих понять та розвиток основоположних наукових шкіл (школа «класичної теорії організації управління», школи «людських відносин», школа наукового менеджменту, нова школа управління).

Вищенаведене дало можливість визначити онтологічну сутність і природу феноменів «урбанізація» та «публічне управління». Встановлено, що онтологічна сутність поняття «урбанізація» полягає у підвищенні ролі міст у суспільстві, зокрема шляхом збільшення кількості урбанізованих територій і розширення їхніх площ, зростання частки міського населення, посилення впливу на навколишнє середовище і спосіб життя людей. Онтологічна сутність феномену «публічне управління» – багатовекторні цілеспрямовані впливи на життєдіяльність населення певної території з метою удосконалення та розвитку об'єкта управління.

Актуалізовано понятійно-категорійний апарат дослідження шляхом аналізу різних підходів до трактування сутності цих понять, а саме: 1) щодо визначення феномену «публічне управління» як об'єкта наукового пізнання, як процесу діяльності суб'єктів управління (органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників громадського сектору), як

ключової теоретичної та емпіричної бази для публічного адміністрування (проектний менеджмент); 2) щодо дефініції «урбанізація» з точки зору соціальної географії (як процес підвищення значимості міст), у соціокультурному вимірі (як процес зміни якості життя населення), в економічному аспекті (як процес концентрації ресурсів і промисловості в містах), а також з позиції міждисциплінарного підходу (на основі поєднання демографічного, економічного, соціального, морфологічного та функціонального аспектів).

Запропоновано авторське уточнення дефініції «урбанізація» в контексті її впливу на розвиток публічного управління, а саме: «урбанізація – це глобальний історичний процес, який (окрім зростання частки міського населення та підвищення значущості міст і міського життя в розвитку суспільства) характеризується концентрацією економічного, демографічного, фінансового, соціального, культурного та політичного потенціалу, має значний вплив на умови і спосіб життя населення, навколишнє середовище, сталий розвиток і зумовлює нові вимоги та засади просторового планування життєздатності населених пунктів» [44, с. 63].

2. Систематизовано теоретичні підходи щодо стадіального розвитку урбанізаційних процесів, а саме: проаналізовано теорію життєвого циклу зростання міст Л.Клаасена (L.Klaassen) та Л.Ван ден Берга (L.Van den Berg), (передбачає такі цикли, як «урбанізація», «субурбанізація», «контрурбанізація» та «реурбанізація»), а також теорію дезурбанізму, яку розвивали у своїх працях Спекторський, С.Девіс (S.Davies), М.Єйтс (M.Yeates), Ф.Райт, Е.Говард та ін. у контексті взаємодії «місто-сільська місцевість».

Визначено онтологічну сутність категорій «субурбанізація» (як розвиток передмість та приміських територій), «контрурбанізація» (як переселення міських жителів у сільську місцевість без втрати зв'язків з містом), «ексурбанізація» (як процес переселення міських жителів за межі міст і передмість), «реурбанізація» (як процес повернення населення передмість до

метрополіса), «рурбанізація» (як перехід мешканців сільських територій на міський спосіб життя), «міжмісто» (як гібридний ландшафт новоутворених агломерацій, де поєднуються урбаністичний і сільський способи життя).

Встановлено, що моніторинг стадій урбанізації та урбанізаційних процесів є необхідною умовою для запровадження нових підходів щодо удосконалення публічного управління.

Доведено, що в результаті синергетичного ефекту, який виникає внаслідок взаємодії систем та процесів урбанізації та публічного управління можуть розроблятися та удосконалюватися нові концепції публічного управління, а саме: ноосферна концепція (комплексне застосування наукових знань, технологій, інновацій задля збалансованого розвитку територій та гармонійного співіснування людини і природи), концепція «розумного міста» (передбачає інтеграцію інформаційних та інформаційно-комунікаційних технологій в систему управління міським господарством), концепція «сталого міста» (упровадження в управлінні містом концепції сталого розвитку, яка передбачає покращення якості життя без шкоди для майбутніх поколінь), концепція «міста-саду» (модель міського розвитку в гармонії з природою), концепція екополісу або екоміста (планування міського розвитку в динамічній рівновазі з довкіллям), концепція креативного міста (використання громадської креативності задля покращення міського життя), концепція компактного міста (передбачає ущільнення структури проживання та комплексне використання факторів проживання, роботи, освіти, постачання й дозвілля в міських кварталах) тощо.

3. На основі аналізу різних джерел узагальнено та сформульовано такі історичні аспекти розвитку публічного управління в умовах зростання ролі міст у світі:

1) публічне управління стародавніх міст: привілейований статус, наданий монархом для окремих міст Межиріччя (Ніппур, Сіппар, Вавилон); наявність центральних і місцевих органів управління, які підпорядковувалися монарху (міста Месопотамії); розвиток власних органів управління в давньогрецьких

полісах: Народні збори як орган законодавчої влади та магістратури (колегії), які виконували функції виконавчих органів влади; виключна прерогатива чоловіків в управлінні давньогрецькими містами-державами; провідна роль Сенату, становлення і розвиток муніципального сенату та муніципальної магістратури в аристократичній республіці Давнього Риму;

2) публічне управління міст в епоху середньовіччя та Ренесансу: створення та функціонування міських органів самоврядування (ради і магістрати); наявність низки прав і привілеїв для громадян міст на підставі хартій (французькі міста Бове, Лан, Нуайон, Пуату, Сетонже та ін.), статутів або законів («Райський акт» м. Болонья, акт «Установлення справедливості» у Флорентійській республіці), правових актів («Магдебурзький привілей» 1188 р., бреслауське право 1261 р.); функціонування міських комун у Франції; ренесансні міста-держави в Італії (Флоренція, Генуя, Піза, Венеція та ін.);

3) публічне управління індустріальних міст: розвиток громадівської і державницької теорій місцевого самоврядування; становлення і розбудова англосаксонської, романо-германської, континентальної та іберійської моделей місцевого самоврядування; розвиток системи обцинного самоврядування (пруський Статут міст 1808 р.); започаткування міського планування («town planning», «city planning», «urban planning») як самостійної науки.

4) Публічне управління міст модернізму: розвиток радянської та змішаної (поєднання англо-американської та континентальної) моделей місцевого самоврядування; принцип функціонального зонування у міському плануванні (рекреаційно-житлові, промислові, робітничі і транспортні зони); створення та часткова реалізація концепції міста-саду (величезні зелені зони; вилучення вулиці як елемента містобудування; ієрархічна система доріг, чіткий розподіл транспортних і пішохідних шляхів).

5) публічне управління міст постмодернізму: децентралізація та передача повноважень від державних органів органам місцевого самоврядування; становлення і розвиток врядування в агломераціях/метрополіях (асоціації,

асамблеї, ради, форуми агломерацій); розроблення і впровадження новітніх концепцій розвитку міст (концепція «розумного міста», концепція «сталого міста», концепція екополісу або екоміста, концепція креативного міста, концепція компактного міста тощо).

Представлено ключові етапи еволюції міст на основі Хвильової концепції розвитку суспільства Е.Тоффлера (Alvin Toffler), який виокремлював аграрний, індустріальний та постіндустріальний періоди.

Запропоновано власну авторську періодизацію глобальних урбанізаційних процесів:

1) доіндустріальне місто (4–2 тис. до н.е. – др. пол. 18 ст.): стародавнє місто (4–2 тис. до н.е. – 4 ст. н.е.), середньовічне місто (5 – 8 ст.), «ідеальне» місто Ренесансу (8 – 17 ст.);

2) індустріальне місто (XIX – XX ст.): індустріальне місто, місто модернізму (поч. XX ст.);

3) постіндустріальне місто (кінець XX ст. – поч. XXI ст.): *постіндустріальні міста* (1972), *розумні міста* (1996), *креативні місті* (кінець XX – поч. XXI ст.), *еко-міста* (кінець XX – початок XXI ст.).

4. У ході аналізу наукових праць вітчизняних дослідників та інших джерел простежено історичний генезис процесів розвитку публічного управління на українських землях та встановлено такі етапи процесів його розвитку:

1) громади-поселення трипільської культури (населення проживало в умовах родоплемінної організації суспільства; на чолі общин протоміст були представники родової знаті);

2) публічне управління античних міст Північного Причорномор'я: поліси (демократичні рабовласницькі республіки); власні органи управління в містах-державках (Народні збори та магістратури, або колегії); виключна прерогатива чоловіків в управлінні полісами;

3) публічне управління Боспорського царства: територіальна монархія у поєднанні з владою архонта (династична автократія з паралельним існуванням інституту співправління);

4) публічне управління руських середньовічних міст-градів: в основі – родоплемінний лад та військово-десятинна організація; влада належала князю (був адміністратором, суддею, мав вплив на церковні справи), однак частково обмежувалася дружиною (боярами); зародження місцевого самоврядування (віче); намісники князя (воєводи-посадники) в окремих землях;

5) публічне управління ранньомодерних міст у складі Великого князівства Литовського та Королівства Польського: влада належала князю; становлення парламенту як законодавчого органу влади (Пани-Рада, з 1569 року – Вальний Сойм); започаткування місцевого самоврядування в окремих містах на основі Магдебурзького права; розвиток цехів як самоуправних громад;

6) публічне управління міських поселень 16–17 століття: у приватновласницьких та великокнязівських містах (80 % міст) – від імені держави чи феодала намісниками, урядниками, старостами та органами станового самоврядування міщан (інститут війтівства); розвиток міського самоврядування (магістратський на основі Магдебурзького права, ратушний та за принципом сільських громад); військово-адміністративне самоврядування часів Української козацької держави;

7) публічне управління міст у 18 ст.:

- на території, яка входила до складу Австро-Угорської імперії: королівські, муніципальні та підлеглі (приватні) міста; подальший розвиток міського самоврядування (магістратський, ратушний та за принципом сільських громад); у результаті реформ Йосифа II міста розподілено на три класи: перший (місто Львів як столиця краю) – з додатковими привілеями; другий – міста зі спеціальним цісарським привілеєм, третій – муніципальні міста (мали власні магістрати);

- на території Гетьманщини, а пізніше у складі Російської імперії: становлення міста як самостійної адміністративної одиниці (реформа 1785 року) на чолі з городничими (призначався Сенатом з числа дворян); функціонування міських магістратів на чолі з міським головою; міські поліцейські управи; переформатування цехової організації в міські «управи»; спеціальний статус самоуправління (магістрати) в південних містах-колоніях;

8) публічне управління міст у XIX ст. – поч. XX ст.: розвиток органів місцевого самоврядування (міська реформа 1870 року): міські думи (як розпорядчі й наглядові органи) та міські управи (як виконавчі органи громадського управління); функціонування самоврядних органів (міські збори);

9) публічне управління міст у радянський період: становлення і розвиток органів місцевого самоврядування (ради депутатів трудящих, з 1978 р. – ради народних депутатів); система рад як формальних органів; майже всі управлінські повноваження – юрисдикція відповідних партійних комітетів;

10) публічне управління міст у незалежній Україні: розвиток органів місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради); функціонування рад (як представницьких органів місцевого самоврядування) та їх виконавчих органів (для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування); розвиток органів самоорганізації населення; реформа децентралізації (делегування додаткових повноважень та надання ресурсів органам місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад на основі принципу субсидіарності).

Запропоновано й представлено авторську періодизацію урбанізаційних процесів в Україні, а саме: 1) трипільські «протоміста» або громади-поселення (5–4 тис. до н.е.); 2) грецькі поліси-колонії (7 ст. до н.е. – 4 ст. н.е.); 3) слов'янські середньовічні міста-гради (11 – 13 ст.); 4) ранньомодернові міста, у тому числі замки-фортеці, осередки солеваріння (14 – 15 ст.); 5) бурхливий розвиток міських поселень (16 – 17 ст.); 6) міська забудова Слобожанщини та Півдня України (18 ст.); 7) індустріальні модернові міста (XIX ст. – поч. XX

ст.); 8) соціалістичні міста, у тому числі мономіста (XX ст.); 9) сучасні міста та розвиток агломерацій (XXI ст.).

5. Проаналізовано проблемні питання розвитку глобальних міст, основними з яких є: залежність від забезпечення функціонування управлінського апарату національних держав і урядів; перевантаженість транспортних систем; екологічні та соціальні проблеми тощо.

Встановлено такі переваги глобальних міст: концентрація галузей економіки, розташування штаб-квартир міжнародних організацій та корпорацій, розвинутий ринок праці, туристична привабливість завдяки політичному й культурному становищу.

На підставі аналізу Глобального індексу міст (Global Cities Index, GCI) визначено такі ключові показники розвитку глобальних міст: ділова активність, людський капітал, інформаційні обміни, культурний досвід і політична участь.

З'ясовано, що вирішення окреслених вище проблем та забезпечення подальшого розвитку глобальних міст потребує залучення механізмів та інструментів публічного управління: організаційного механізму (для забезпечення ефективного управління агломераціями/мегаполісами глобальних міст), правового механізму (розроблення нормативно-правових актів, у тому числі міжнародних, щодо організації транспортної інфраструктури, впровадження новітніх концепцій розвитку міст), економічного механізму (для розроблення та імплементації стратегічних документів розвитку глобальних міст на основі новітніх концепцій міського розвитку).

6. Представлено актуалізовану автором класифікацію урбаністичних теорій, до якої увійшли: теорія міського менеджеризму (раціональне використання природних ресурсів, захист довкілля), теорія агломерацій (виключне використання ресурсу агломерації на потреби її мешканців), теорія символічної економіки (залучення інноваційних технологій для заощадження і збереження природних ресурсів), теорія машин міського зростання

(раціональне використання ресурсів шляхом покращення управлінських процесів), маркетингова теорія міста (відтворення використаних ресурсів з урахуванням інтересів міст), неомарксистська теорія міста (місто – центр процесів відтворення), теорія фізіократів (дотримання народногосподарських пропорцій задля відтворення ресурсів), теорія «урбанізм як спосіб життя» (універсальна модель забезпечення безпеки урбанізованих територій), теорія міста як цілісної екосистеми (економічна діяльність мінімальним впливом на довкілля), теорія міської динаміки (регулювання міграційних потоків населення) та теорія меж росту (контроль за використанням ресурсів та викидами).

Охарактеризовано сучасні концепції сталого розвитку міст як орієнтовні напрями удосконалення системи публічного управління в умовах урбанізаційних змін, а саме: концепцію «місто-сад», яка передбачає планування міських територій у гармонії з природою, концепцію «зеленого міста», в основі якої – оптимізація екологічних показників шляхом переходу на місцеві відновлювальні джерела енергії, запровадження системи управління відходами тощо, концепцію еко-полісів або еко-міст, яка має на меті розбудову урбанізованої системи з мінімальним впливом на довкілля, обмеженим використанням автомобільного транспорту та пішохідною мобільністю, концепцію «розумного міста», яка ґрунтується на інтеграції інформаційних технологій (смарт-технології, інновації, хмарні сервіси, інтернет речей та ін.) у фізичне міське середовище, концепцію «креативне місто», осердям якої є людиноцентричність та креативність (залучення креативних індустрій у розвиток міста), концепцію компактного міста, спрямовану на ущільнення структури проживання та комплексне використання факторів проживання, роботи, освіти, постачання й дозвілля в міських кварталах, модель «місто 15 хвилин», тобто планування міського розвитку на основі «людиноцентричного дизайну», характерною ознакою якого є «хронотопія» – різне функціональне призначення громадських приміщень у денний та вечірній час задля забезпечення доступності всіх

необхідних послуг за 15 хвилин (пішки чи на велосипеді), а також ідею велоурбанізму (копенгагенізація) – урбаністичну тенденцію, зорієнтовану на велосипед як транспортний засіб (передбачає розвиток велосипедної інфраструктури в містах).

7. Ідентифіковано ключові проблемні питання розвитку публічного управління та урбанізації в Україні, а саме: демографічні й економічні втрати внаслідок російської воєнної агресії; різке зменшення кількості міського населення з одночасним зростанням його частки; відсутність необхідного нормативно-правового регулювання розвитку та функціонування агломерацій; зношеність житлової та іншої інфраструктури; відсутність Плану відновлення регіонів та планів відновлення територіальних громад.

Обґрунтовано необхідність імплементації принципу людиноцентризму як ключового в публічному управлінні під час повоєнного відновлення і відбудови міст та на основі цього визначено такі основні завдання для органів публічного управління на найближчу перспективу, а саме: відновлення людського капіталу деокупованих та інших міст; аналіз та розрахунок потреб; зелена відбудова (концепція екоміста); впровадження енергоощадної інфраструктури; зелена трансформація міст у тилу (регіональні офіси підтримки зеленої трансформації).

8. Розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення системи публічного управління в Україні в умовах урбанізаційних процесів, які передбачають:

- 1) удосконалення правового механізму публічного управління, а саме:
 - прийняття законопроекту про міські агломерації;
 - розроблення Містобудівного кодексу;
 - вирішення проблеми хаотичної забудови міст шляхом відповідного нормативно-правового регулювання;
 - забезпечення нормативно-правового регулювання багаторівневого стратегічного планування розвитку територій;

- розроблення Плану відновлення та розвитку регіонів, а також планів відновлення територіальних громад;

2) удосконалення організаційного механізму публічного управління шляхом упровадження нової інституційної моделі публічного управління в контексті урбанізаційних процесів та повоєнного відновлення і відбудови міст, а саме:

- утворення окремого підкомітету з питань відбудови населених пунктів та розвитку міст у складі Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування;

- розширення функцій Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України шляхом перепідпорядкування його Кабінету Міністрів України або ж утворення окремого Державного агентства відновлення і розвитку при Кабінеті Міністрів України;

- утворення державної установи «Центр міського розвитку» при Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури України;

- розбудова мережі регіональних центрів міського розвитку;

- розроблення та реалізації пілотного проєкту «Асоціація агломерації»;

3) удосконалення економічного механізму публічного управління, а саме:

- актуалізація Державної стратегії регіонального розвитку на 2021- 2027 роки;

- розроблення Національної стратегії відбудови та розвитку міст;

- розроблення фінансового механізму підтримки розвитку агломерацій;

4) відобразити в регіональних та місцевих планах відбудови і відновлення міст:

- застосування сучасних технологій та новітніх концепцій розвитку міст;

- інвестування у відбудову дорожньої інфраструктури з урахуванням велосомобільності;

- відновлення та будівництво теплової інфраструктури шляхом переходу на відновлювані джерела енергії; впровадження програм енергозбереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. GOAL 11: Sustainable cities and communities. UN Environment Programme. URL: <https://www.unep.org/explore-topics/sustainable-development-goals/why-do-sustainable-development-goals-matter/goal-11> (дата звернення: 03.12.2023).
2. United Nations Environment Programme. 2021 Global Status Report for Buildings and Construction: Towards a Zero-emission, Efficient and Resilient Buildings and Construction Sector. Nairobi, 2021. 105 p. URL: https://globalabc.org/sites/default/files/2021-10/GABC_Buildings-GSR-2021_BOOK.pdf (дата звернення: 03.12.2023).
3. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist08.htm> (дата звернення: 04.09.2021).
4. Кампанелла Томмазо. Місто Сонця. *Бібліотека Україномовної Літератури*. URL: <https://bul.in.ua/k/kampanella-tomazo/misto-soncja/> (дата звернення: 04.09.2021).
5. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / переклад з німецької, післямова та коментарі О. Погорілого. Київ : Основи, 1998. С. 157-172.
6. Wilson W. The Study of Administration. *Discipline and History. Political Science in the United States* / J.Farr and R.Seidelman (eds.). Ann-Arbor : APSA, 1993. 315 p.
7. Mumford L. (1961). The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects, New York.
8. New Urbanism Congress [Official Webside]. URL: <https://www.cnu.org> (дата звернення: 04.09.2021).
9. New Urban Agenda ii. *United Nations*. 2017. URL: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf> (дата звернення: 04.09.2021)
10. Європейська хартія місцевого самоврядування. 1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 04.09.2021).

11. Strategic plan 2020-2024 – Regional and Urban Policy. European Commission. 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/system/files/regio_sp_2020-2024_en.pdf (дата звернення: 04.09.2021).

12. Хартія «Міста Європи на шляху до стійкого розвитку» (Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability). Aalborg, Denmark on 27 May 1994. URL: <http://portal.uur.cz/pdf/aalborg-charter-1994.pdf> (дата звернення: 04.09.2021).

13. Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики). Страсбург. 2008. URL: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Principle-9.-European-chart.pdf> (дата звернення: 05.09.2022).

14. Lisbon Declaration on Networks for sustainable spatial development of the European continent: bridges over Europe. Lisbon, on 27 October 2006. URL: <https://rm.coe.int/14th-european-conference-of-ministers-responsible-for-regional-spatial/168076ccc1> (дата звернення: 05.09.2022).

15. Міста 2030: модернізуйся або вимирай / Український інститут майбутнього. URL: <https://www.calameo.com/read/005948582d0e66aa77951> (дата звернення: 05.08.2021).

16. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Офіційний вісник України. 2020. № 67. С. 315.

17. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision Key Facts. *United Nations, Department of Economic and Social Affairs* : [website]. URL: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-KeyFacts.pdf> (дата звернення: 05.09.2021).

18. Keeling D. Management in Government / D. Keeling. London: Allen & Unwin, 1972.

19. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білінська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білінської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

20. Публічне управління: шляхи розвитку : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 26 лист.2014 р.) : у 2 т. [за наук. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. А. Романюка, О. Ю. Оболенського]. Київ : НАДУ, 2014. Т.2. 272 с.

21. Чернов С.І. Текст лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів всіх форм навчання за спеціальністю 7.03060101, 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)»); Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Х.: ХНУМГ, 2014. 97 с. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/20058342.pdf> (дата звернення: 05.08.2021).

22. Обушна Н. І. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44(1). С. 53-63.

23. Глосарій Програми розвитку ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary/>

24. Матвеева В. Урбанізація та інновації: взаємний вплив і шляхи розв'язання спільних проблем. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. РОЗДІЛ І. Теоретико-методологічні основи міжнародних відносин і зовнішньої політики. № 14, 2014. с. 13 – 20.

25. Naisbitt J. Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives. New York: Grand Central Publishing, 1988. 290 p.

26. Urban Europe: a study of growth and decline / L.Van den Berg, R.Drewett, L.H. Klaassen, A.Rossi, C.H.T. Vijverberg. – New York : Oxford : Pergamon Press, 1982. – 162 p.

27. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/urbanization> (Accessed 21.01.2024).

28. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 10 – С. 474.

29. Гукалова І.В. Категорія «урбанізація» у понятійній площині соціальної географії та інших наук. *Вісник Одеського національного*

університету. Серія : Географічні та геологічні науки. 2015. Т. 20, Вип. 2 (25). 190 с.

30. Омельченко Н. В. Вивчення феномена урбанізації в сучасних соціально-географічних дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Географічні науки. Херсон, 2014. №1. С. 59-62.

31. Омельченко Н.В. Урбанізація в контексті якості життя населення (на прикладі Херсонської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02. Київ, 2018. 20 с.

32. Заставецький Т.Б. Система міських поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства : [монографія]. Тернопіль, 2005. 180 с.

33. Anderson, Nels. Urbanism and Urbanization. *American Journal of Sociology*, 1959. Vol. 65, № 1. P. 68–73. URL: <http://www.jstor.org/stable/2773622> (Accessed 21.01.2024).

34. Економічний словник / Й.С.Завадський, Т.В.Осовська, О.О.Юшкевич. К. : Кондор, 2006. 356 с.

35. Henderson, Vernon. The Urbanization Process and Economic Growth: The So-What Question. *Journal of Economic Growth*, 2003. Vol. 8, no. 1, 2003, pp. 47–71. URL: <http://www.jstor.org/stable/40215937> (Accessed 21.01.2024).

36. Буряченко А.Є. Урбанізація в контексті фінансового, демографічного та соціального розвитку. *Вчені записки : зб. наук. праць ; редкол. : А.Ф.Павленко (відп. ред.) та ін.* Київ : КНЕУ, 2013. Вип. 15. 208с.

37. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики [Текст]. Одеса : Астропринт, 2005. 632 с.

38. Hussain M. Urbanization Concepts : dimensions and factors / M.Hussain, I.Imitiyaz // *Int J Recent Sci Res*. 2018. № 9 (1). P. 23513–23523. – DOI: <http://dx.doi.org/10.24327/ijrsr.2018.0901.1483> (дата звернення: 05.08.2021).

39. Сергієнко Л. В., Войціцька К.М. Сутність, особливості та стадії розвитку урбанізації. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. №4. С. 207–213.

40. Urban health [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.who.int/health-topics/urban-health> (дата звернення: 05.09.2021)

41. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). World Urbanization Prospects : The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420). New York : United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf> (дата звернення: 05.09.2021)

42. Gordon McGranahan and David Satterthwaite. 2014. Urbanisation concepts and trends. IIED Working Paper. IIED, London. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pubs.iied.org/10709IIED> (дата звернення: 05.09.2021)

43. Сергієнко Л.В. Розвиток публічного управління в контексті урбанізаційних змін. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. № 1. 2020. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/36.pdf (дата звернення: 04.09.2021).

44. Колтун В.С., Бабінець О.П. Урбанізація та її вплив на розвиток публічного управління: понятійно-категорійний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 59-64. DOI: 10.32702/2306_6814.2021.18.59.

45. Van den Berg L, Drewett R, Klaassen LH, Rossi A, Vijverberg CHT. *Urban Europe: A study of growth and decline*. Oxford: Pergamon Press; 1982, 162 p.

46. Гудзеляк І. Географія населення, Львів : ВЦ Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. 232 с.

47. Suzanne Davies, Maurice Yeates. EXURBANIZATION AS A COMPONENT OF MIGRATION: A CASE STUDY IN OXFORD COUNTY, ONTARIO. *The Canadian Geographer*. Volume 35, Issue 2, June 1991. Pages 177-186.

48. Ключко Т. Сучасні особливості процесів субурбанізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2013. Вип. 1. С. 63–66.

49. Borsdorf A. On the way to post-suburbia? Changing structures in the outskirts of European cities // *European cities; insights on outskirts*. Ed. by Borsdorf and Zembri. *Report COST Action 10 Urban Civil Engineering*. 2004. Vol. 2.

50. Sadri, Hossein & Zeybekoglu, Senem. Deurbanization and the right to the deurbanized city. *ANDULI, Revista Andaluza de Ciencias Sociales* 17, 2018. Pages 205-219. <http://dx.doi.org/10.12795/anduli.2018.i17.10>

51. Hoszsu S. Counterurbanization. A literature study. *Danish Institute of Rural research and Development (IFUL). Working Paper*. 2009. № 6.

52. Голиков А.П. та ін. Вступ до економічної і соціальної географії. Підручник, К.: Либідь, 1997. 320 с.

53. Sieverts T. Cities without cities: an interpretation of the Zwischenstadt. London: Spon Press, 2007. 206 p.

54. Бабінець О.П. Перспективи розвитку публічного управління в умовах дезурбанізації // *Інноваційна парадигма розвитку економіки, фінансів, обліку та права* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 15 вересня 2021 р.). Полтава, ЦФЕНД, 2021. С. 58-60.

55. Колтун В.С., Бабінець О.П. Проблемні питання ефективного публічного управління в умовах поточного стану субурбанізації. *Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку* : збірник тез наукових праць VIII Міжнародної наукової конференції (Прага, Чехія, 30 квітня 2021 р.). Прага, ГО «Міжнародний науковий центр розвитку науки і технологій», 2021. С. 9-11.

56. Методологія публічного управління : навчальний посібник / уклад. І.В.Шпекторенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 113 с.

57. Щерба С. П. Філософія / С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада ; за заг. ред. С. П. Щерби. К. : МАУП, 2004. 216 с.

58. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

59. Крушельницька В. О. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посіб. – Київ : Кондор, 2003. – 192 с.

60. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 344 с.

61. Державне управління : словник-довідник / уклад. : В. Д. Бакуменко та ін. ; за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ : Видавництво УАДУ, 2002. 228 с.

62. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2002. 295 с.

63. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І.К.Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 8. С. 343.

64. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І.К.Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. С. 346.

65. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С.Е.Важинський, Т.І.Щербак. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 260 с.

66. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

67. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. Х. : НТУ "ХП", 2009. 142 с.

68. Теорія і практика політичного аналізу : навч. посіб. / за заг. ред. О.Л.Валєвського, В.А.Рєбкала, С.О.Тєлєшуна. Київ : Міленіум, 2003. 228 с.

69. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision Key Facts. *United Nations, Department of Economic and Social Affairs* : [website]. URL: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-KeyFacts.pdf> (дата звернення: 05.09.2022).

70. Верменич Я.В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. К. : Інст-т історії України НАН України, 2011. 306 с.

71. Сміт М. Міста : Перші 6000 років : Пер. з англ. Наталії Ференс : Київ : КМ-Букс, 2020. 272 с.

72. Бабінець О. Розвиток публічного управління в умовах урбанізації та зростання ролі міст: історичні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 18. С.104-108. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.18.104.

73. Тоффлер Е. Третя хвиля : Перекл. Андрій Євса, за редакцією Віктора Шовкуна. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с..

74. Сергієнко Л. В., Новосьолов І. В. Розвиток публічного управління у контексті урбанізаційних змін. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1555> (дата звернення: 20.09.2022). DOI: [10.32702/2307-2156-2020.1.34](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.1.34)

75. Стеблецька Ю. Стадії еволюції просторового розвитку міста. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Географія*. 2016. № 2 (65). С. 61-66.

76. Стеблецька Ю. Моделі просторового розвитку міста. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. 2 (70). С. 149-157.

77. Сойя Э. Постметрополис : Критические исследования городов и регионов. 2003. URL: <http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/09.pdf> (дата звернення: 20.09.2022).

78. Джермен Галегуа. Розумні міста : Пер. з англ. О.Стукало : Київ : ArtHuss, 2021. 192 с.

79. Anthony M. Townsend. Smart Cities : Big Data, Civic Hackers, and the Quest for a New Utopia. New York | London : W. W. Norton & Company, 2013. 384 p.

80. Лендрі Ч. Креативне містотворення: його сила і можливості : Пер. з англ. А.Діамант : Харків : Фоліо, 2020. 252 с.
81. Urban ecology Australia : URL: <https://www.urbanecology.org.au/ecocities/> (дата звернення: 20.09.2022).
82. Відейко М.Ю. Ключові проблеми трипільської протоцивілізації. *Магістеріум. Археологічні студії*. Київ: Стилос, 2001. Вип. 6. С. 106-111.
83. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.1. До середини XVII століття. 2-е вид. К.: Либідь, 1993. 640 с.
84. Плохій С. Брама Європи : Пер. з англ. Р.Клочко : 2-е вид. : Харків : Книжковий Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 496 с.
85. Літопис руський. За Іпатським списком. Переклав Леонід Махновець. Київ: Дніпро, 1990. 591 с.
86. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. К.: Наукова думка, 1989. 256 с.
87. Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Гесць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. К. : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.
88. Данилін О.М. До питання про урбанізаційно-модернізаційні процеси в Донбасі у перші повоєнні десятиліття: шахтарі в урбаністичній схемі регіону. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. Вип. 18. К.-Донецьк, 2001. С. 159-160.
89. World Bank. World Development. available at: <https://wdi.worldbank.org/table/3.12> (дата звернення: 31.08.2023).
90. Бабінець О. Модернізація механізмів публічного управління в умовах урбанізаційних процесів в Україні. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.2.30>.

91. Лажнік В.Й., Вовчук Я.В. Основні тенденції в розвитку сучасних урбанізаційних процесів у США. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2012. № 18. С. 121-131.
92. Sassen S. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Second edition. Princeton University Press. 2001. 480 p.
93. Castelles M. *The Informational City: Economic Restructuring and Urban Development*. 1st Edition. Wiley-Blackwell. 1992. 416 p.
94. Beaverstock J. V. A Roster of World Cities / J. V. Beaverstock, R. G. Smith, P. J. Taylor // *Cities*. - 1999. - 16 (6). - Pp. 445- 458.
95. Бабінець О.П. Проблеми і перспективи розвитку глобальних міст в умовах урбанізаційних процесів. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7–8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 75-76.
96. Скавронська І. Світові й глобальні міста: подібності та відмінності. *Схід*. 2014. № 4. С. 61-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2014_4_11.
97. Саркісян Л., Варламова М. Тенденції розвитку глобальних міст у контексті екологічного напрямку. *Журнал європейської економіки*. 2020. Т. 19. № 3 (2020). URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1478/1469>.
98. Clark G., Moonen T. *World Cities and Nation States*. Wiley-Blackwell. 2016. 304 p.
99. Нагорняк Т.Л. Територіальна громада в управлінні територіями (політика брендингу міст). *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 198–211.
100. Global Cities Report. Kearney, 2021. URL: <https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2023-full-report> (дата звернення: 05.06.2023).
101. Флорида Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними / пер. з англ. Ірина Бондаренко. Київ : Наш формат, 2019. 320 с.

102. Molotch H.R. The City as a Growth Machine The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place. *American Journal of Sociology*, Vol. 82, No. 2 (Sep., 1976), pp. 309-332. URL: <http://www.jstor.org/stable/2777096>.

103. Lefebvre H. The Production of Space. Oxford : Blackwell, 1991. P. 344-345.

104. Lash S., Urri J. Economic of Signs and Space. London: Sage Publications, 1994. 368 pp.

105. Harwey D. The Limits to Capital. Oxford: Blackwell. 1982. 478 pp. URL: <https://files.libcom.org/files/The%20Limits%20to%20Capital.pdf>.

106. Wirt L. Urbanism as a Way of Life. The City Reader / LeGates R.T., Stout F. London: Routledge, 1996. P. 97-106.

107. Duglas I. The city as an ecosystem. *Progress in Physical Geography*. 1981. No 5. P. 315-367.

108. Forrester J.W. Urban Dynamics. Cambridge, Massachusetts: M.I.T. Press, 1970.

109. Meadows D.L. Dynamics of Growth. London, 1974. 126 pp.

110. Шпенглер О. Закат Европы: В 2 т. – Т.2. /Пер. с нем. И.И.Маханькова. – М.: Айриспресс, 2003. – 624 с.

111. World Migration Report 2015. Migrants and Cities: New Partnerships to Manage Mobility. available at: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2015-migrants-and-cities-new-partnerships-manage-mobility> (дата звернення: 30.08.2023).

112. The future we want : outcome of the Conference on Sustainable Development, Rio de Janeiro, Brazil, 20-22 June 2012. available at: <https://digitallibrary.un.org/record/3826773?ln=ru#record-files-collapse-header> (дата звернення: 31.08.2023).

113. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. available at:

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (дата звернення: 31.08.2023).

114. Leipzig Charta zur nachhaltigen europäischen Stadt. available at: https://city2030.org.ua/sites/default/files/documents/DL_LeipzigCharta.pdf (дата звернення: 31.08.2023).

115. Lall S., Lebrand M., Park H., Sturm D., Venables A. 2021. Pancakes to Pyramids: City Form to Promote Sustainable Growth. © World Bank, Washington, DC. available at: <http://hdl.handle.net/10986/35684> (дата звернення: 31.08.2023).

116. Girardert H. The Gala Atlas of Cities, New Directions for sustainable urban living. Anchor Books, New York, 1993. 191 p.

117. Howard E. Garden Cities of To-morrow. *Organization & Environment*, 2003. 16(1), 98–107. <http://www.jstor.org/stable/26161786>. Accessed 6 Sept. 2023.

118. Бабінець О. Концепція екополісу як ефективного механізму сталого розвитку міст в умовах субурбанізації // *Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 50-52.

119. Lehmann S. Transforming the City for Sustainability: The Principles of Green Urbanism. *Journal of Green Building*. 2011. 6. 104-113. available at: <https://www.researchgate.net/publication/275939484>. Accessed 6 Sept. 2023.

120. Register R. EcoCities: Rebuilding Cities in Balance with Nature. New Society Publisher; Revised edition, 2006. 368 p.

121. Paul F. Downton. Ecopolis: Architecture and Cities for a Changing Climate. Springer, Adelaide, 2009. 628 p.

122. Urban ecology Australia : URL: <https://www.urbanecology.org.au/ecocities/> (дата звернення: 20.09.2022).

123. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. Офіційний вісник України. 2019. 15 жовтня. (№ 79). С. 7.

124. European Bank for Reconstruction and Development. URL: <https://www.ebrd.com/dnipro-joins-ebrd-green-cities> (дата звернення: 03.09.2023).

125. Бабінець О. Сучасні концепції розвитку міст як ефективний механізм публічного управління в контексті забезпечення сталого розвитку урбанізованих територій // *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2023. № 9. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.9.28>.

126. Романюк С.А. Регіональний розвиток в Україні: минуле, сучасне. Майбутнє? *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 3 (37). С. 113–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2019_3_10 (дата звернення: 04.12.2023).

127. Бабінець О. Концепція компактного міста як ефективного механізму сталого розвитку урбанізованих територій. *Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні : матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 5 груд. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 7-8.*

128. Джейкобс Дж. Смерть і життя великих американських міст. Київ: КЕНЕКШЕНС, 2021. 480 с.

129. Burton Elizabeth. Measuring Urban Compactness in UK Towns and Cities. *Environment and Planning B: Planning and Design*. 2002. Vol. 29. P. 219–250. URL: <https://doi.org/10.1068/b2713> (дата звернення: 05.12.2023).

130. Колвілл-Андерсен М. Копенгагенізуймо: Путівник із глобального велоурбанізму. Київ: видавець Возняк О.В., 2022. 304 с.

131. Україна. Огляд процесів урбанізації. URL: https://drive.google.com/file/d/0B9jMMBcZIHvkdXE3XzlOc0JWem8/view?resourcekey=0-zy8Y_Z8ZVgLvnpUq6jXd8Q (дата звернення 07.12.2021).

132. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України : Закон України від 28.07.2023 р. № 3285-IX.

Дата набрання чинності: 26.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text> (дата звернення 21.01.2024).

133. Бабінець О. Перспективи розвитку публічного управління в умовах урбанізаційних процесів та децентралізації в Україні // *Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 19 квіт. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 197-198.

134. Центр економічної стратегії. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/> (дата звернення 15.08.2023).

135. Геєць В. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. Економіка і прогнозування. 2016. № 1. С. 7–22.

136. Філіпенко А. Концептуальний устрій цифрової економіки. Діджиталізація сучасної системи міжнародних економічних відносин : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 2019. № 20. Т. 1. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3751/3416 (дата звернення 15.08.2023).

137. Грицяк І.А. Публічне управління в Україні: становлення за європейськими стандартами. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління»*. 2010. № 2(3). С.5-11.

138. Іщенко М.І., Міщук Є.В., Костенко А.С. Механізми та технології публічного управління й адміністрування у сфері партнерства місцевої влади з бізнес-структурами. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*, 2019 р. № 3 (67). С. 159-164. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-29>.

139. Ісаєнко І.А. Європейські підходи до функціонування механізмів публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*, 2012. № 5. С. 114–117. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=1844&i=29> (дата звернення 20.11.2013).

140. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Публічне управління»: навчальний посібник. О.Ю. Оболенський, С.О. Борисевич, С.М.Коник. Київ : НАДУ, 2018. 76 с.

141. Радчук Т.М. Класифікація механізмів публічного управління інноваційним розвитком економіки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Випуск 19. С. 124-127.

142. Гринчук Н., Федоряк І. Децентралізація та місцевий економічний розвиток. Реформа децентралізації в Україні: здобутки та перспективи : матеріали міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2021 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої, В. С. Колтун. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. 259 с.

143. Індекс конкурентоспроможності міст 2021 : Аналітичний звіт. Київ : ГО «Інститут економ. досліджень та політичних консультацій», 2021. 152 с. URL:

http://www.ier.com.ua/files/Projects/2021/IKM/MCI2021%20report%2030.08.2021_UKR.pdf (дата звернення 20.12.2023).

144. Назарчук Т.В. Менеджмент організацій [Текст]: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 560 с.

145. China Centre for Urban Development (CCUD). *URBAN-EU-CHINA. Innovation platform on sustainable urbanization*. URL: <https://www.urbaneuchina.eu/en/partners/china-centre-for-urban-development/> (дата звернення 18.01.2024).

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Публікації в наукових фахових виданнях України

з державного управління за напрямом, з якого підготовлено дисертацію:

1. Колтун В.С., Бабінець О.П. Урбанізація та її вплив на розвиток публічного управління: понятійно-категорійний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 59-64. DOI: 10.32702/2306_6814.2021.18.59. *Особистий внесок здобувача: уточнено сутність феномена «урбанізація» та запропоновано авторське трактування цього поняття з позиції його впливу на публічне управління.*

2. Бабінець О. Розвиток публічного управління в умовах урбанізації та зростання ролі міст: історичні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. №18. С.104-108. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.18.104.

3. Бабінець О. Сучасні концепції розвитку міст як ефективний механізм публічного управління в контексті забезпечення сталого розвитку урбанізованих територій. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2023. № 9. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.9.28>.

4. Бабінець О. Модернізація механізмів публічного управління в умовах урбанізаційних процесів в Україні. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.2.30>

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Колтун В.С., Бабінець О.П. Проблемні питання ефективного публічного управління в умовах поточного стану субурбанізації. *Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку* : збірник тез наукових праць VIII Міжнародної наукової конференції (Прага, Чехія, 30 квітня 2021 р.). Прага, ГО

«Міжнародний науковий центр розвитку науки і технологій», 2021. С. 9-11.
Особистий внесок здобувача: простежено взаємовпливи між системами публічного управління та урбанізації як складовими відповідних процесів та результат синергетичного ефекту у точках їх біфуркації.

2. Бабінець О.П. Перспективи розвитку публічного управління в умовах дезурбанізації. *Інноваційна парадигма розвитку економіки, фінансів, обліку та права* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 15 вересня 2021 р.). Полтава, ЦФЕНД, 2021. С. 58-60.

3. Бабінець О. Перспективи розвитку публічного управління в умовах урбанізаційних процесів та децентралізації в Україні. *Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 19 квіт. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 197-198.

4. Бабінець О.П. Проблеми і перспективи розвитку глобальних міст в умовах урбанізаційних процесів. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 75-76.

5. Бабінець О. Концепція екополісу як ефективного механізму сталого розвитку міст в умовах субурбанізації. *Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л.Г.Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 50-52.

6. Бабінець О. Концепція компактного міста як ефективного механізму сталого розвитку урбанізованих територій. *Відкритий діалог «Добре багаторівневе демократичне врядування в Україні* : матеріали Міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 5 груд. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. С. Колтун, Ю. Ф. Дехтяренка. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 7-8.

Довідки про впровадження

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

04050, м. Київ, вул. Академіка Ромоданова, 12/2
телефон (044) 481-21-61

ос. 16. додз/ № 844-16-07-499

ДОВІДКА

про участь у науково-дослідних роботах

Видана **БАБІНЕЦЬ Оксані Павлівні** з підтвердженням про те, що вона дійсно брала участь у виконанні науково-дослідних робіт за комплексним науковим проектом “Державне управління та місцеве самоврядування” (номер державної реєстрації 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

– у 2021 році – виконавець на громадських засадах (наказ Національної академії: від 22 квітня 2021 року № 246-ос “Про залучення до виконання науково-дослідних робіт”) науково-дослідної роботи «Інноваційні інструменти публічного управління розвитком регіонів і міст України», номер державної реєстрації 0120U101661,

– у 2023 році – виконавець на громадських засадах науково-дослідної роботи «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому самоврядуванні», номер державної реєстрації 0123U102412.

Довідка видана на підставі оригіналів наказів Національної академії “Про залучення до виконання науково-дослідних робіт”, які зберігаються в архіві Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ, вул.Антоня Цедіка, 20).

Відповідно до Указу Президента України від 05 листопада 2020 року № 487/2020 “Про впорядкування використання об’єктів державної власності, що перебувають в управлінні Державного управління справами”,

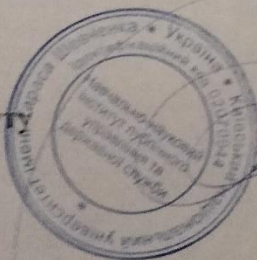
розпорядження Кабінету Міністрів України “Деякі питання реорганізації закладів освіти” від 24 лютого 2021 року № 147-р, наказу Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2021 року № 316 “Про реорганізацію закладів освіти” (зі змінами) Національну академію реорганізовано шляхом приспівання до Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Історична довідка: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Указ Президента України від 25 листопада 1999 року № 1496/99 “Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка” носив назви:

з 1959 р. – Київський ордена Леніна державний університет ім.Т.Г.Шевченка;

з 1984 р. – Київський ордена Леніна і ордена Жовтневої революції Державний університет ім.Т.Г.Шевченка (Статут зареєстровано в мінвузі УРСР за № 6. Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР від 29 квітня 1984 року № 290).

Директор Інституту

Лариса КОМАХА

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження

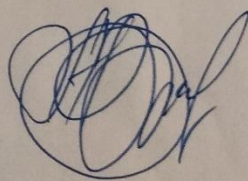
Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри регіональної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Бабінець Оксани Павлівни на тему: «Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», застосовані та впровадженні у діяльності Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України.

Зокрема, враховані окремі аспекти та сучасні підходи щодо сталого розвитку міст:

- під час розроблення проєкту Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики на період до 2030 року;
- під час розроблення методичних рекомендацій та інформаційно-роз'яснювальних матеріалів щодо важливості енергозбереження та використання відновлювальних джерел енергії.

Теоретичні засади та практичні рекомендації, сформульовані у згаданому дисертаційному дослідженні, будуть у подальшому також враховані у роботі Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України.

Голова
Державного агентства
з енергоефективності та
енергозбереження України,
кандидат економічних наук

Ганна ЗАМАЗЄЄВА

№470-01/05/4-23
від 09.11.2023

НАЧАЛЬНИК
УПРАВЛІННЯ РОБОТИ
З ПЕРСОНАЛОМ

Ганна ЗАМАЗЄЄВА
Підпис О. Мидань

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри регіональної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Бабінець Оксани Павлівни на тему: *«Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації»* на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», впроваджені в діяльності Житомирської обласної військової адміністрації.

Зокрема, під час розроблення проєкту Програми комплексного відновлення території Житомирської області на 2023-2030 рр. використано аналітичні матеріали щодо перспективних напрямів та пріоритетних завдань повоєнного відновлення міст, теоретичні аспекти сучасних концепцій розвитку міст, а також практичні рекомендації, які передбачають застосування сучасних технологій та новітніх концепцій розвитку міст, підтримку зеленої трансформації міст, впровадження програм енергозбереження та енергоефективності тощо.

Сформульовані у дисертаційному дослідженні теоретичні положення та практичні рекомендації будуть у подальшому також враховані у роботі Житомирської обласної військової адміністрації, зокрема під час розроблення стратегічних документів та програм соціально-економічного розвитку області на відповідні періоди.

Заступник начальника
Житомирської обласної
військової адміністрації

Віктор ГРАДІВСЬКИЙ

№ 6224/2-23/35
вг 09.11.2023

**РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

01196, м.Київ, пл. Лесі Українки, 1, оф. 1034-1036, centr@koda.gov.ua

від 13.11.2023 № 43-11/79

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри регіональної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Бабінець Оксани Павлівни на тему: *«Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації»* на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», впроваджені в діяльності Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області.

Зокрема, в роботі Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області використано аналітичні матеріали щодо перспективних напрямів розвитку публічного управління в Україні в контексті урбанізаційних змін, а також теоретичні аспекти сучасних концепцій розвитку міст.

Сформульовані у дисертаційному дослідженні теоретичні положення та практичні рекомендації будуть в подальшому також враховані у роботі Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області.

Директор Регіонального
центру підвищення кваліфікації
Київської області, доктор наук з
державного управління, доцент

Сергій ЛУКІН

Всеукраїнська громадська організація

«Асоціація малих міст»

08720, м. Українка, вул. Соснова, 7, офіс 1,
тел. +38-04572 68581, 096-380 17 39

e-mail: info@atu.net.ua
www.atu.net.ua

від 14.11.2023 року № 14-11

ДОВІДКА

Цим засвідчуємо, що результати дисертаційного дослідження аспірантки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Бабінець Оксани Павлівни на тему: *«Взаємовпливи процесів розвитку публічного управління та урбанізації»* на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», впроваджені в діяльності Асоціації малих міст України.

Зокрема, у процесі підготовки впровадження цифрової трансформації громад та надання їм консультативної підтримки, використано аналітичні матеріали щодо сучасних концепцій розвитку міст, у тому числі стосовно моделі розумного міста, яка передбачає розумне управління, що ґрунтується на розумних сервісах, відкритих даних, залученні громадян до прийняття управлінських рішень.

Зазначені аналітичні матеріали були використані для презентації містам, які входять до Асоціації, кращих світових практик та підходів до планування й розвитку міст з метою подальшої їх імплементації.

Крім того, розробки дисертаційного дослідження були використані під час підготовки навчальних матеріалів до тренінгів для посадових осіб місцевого самоврядування.

Голова Асоціації малих міст України

Павло КОЗИРСЬ

NARODOWA AGENCJA
WYMIANY AKADEMICKIEJ

CERTIFICATE

Mrs/Mr

Oksana Babinets

participated in

SGH DOCTORAL SUMMER SCHOOL OF INTERNATIONAL BUSINESS

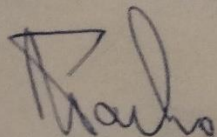
SGH Warsaw School of Economics
Warsaw, Poland, July 9-13, 2023

organized as part of the project

**"Strengthening the SGH Doctoral School's Position Within the Framework of
the International Area of Doctoral Education"**

funded by the Polish National Agency for Academic Exchange (NAWA) within the
program STER - Internationalization of Doctoral Schools"

Dean of the SGH Doctoral School

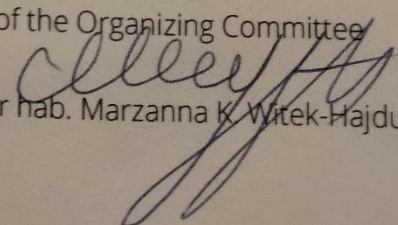

Prof. dr hab. Wojciech Pacho

Deputy Dean of the SGH Doctoral School

Head of the STER Project

Head of the Organizing Committee

Prof. dr hab. Marzanna K. Witek-Hajduk

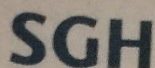

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

NARODOWA AGENCJA
WYMIANY AKADEMICKIEJ

CERTIFICATE

Mrs/Mr

Oksana Babinets

participated in

SGH DOCTORAL SUMMER SCHOOL OF INTERNATIONAL BUSINESS

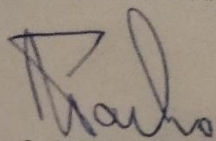
**SGH Warsaw School of Economics
Warsaw, Poland, July 9-13, 2023**

organized as part of the project

**"Strengthening the SGH Doctoral School's Position Within the Framework of
the International Area of Doctoral Education"**

funded by the Polish National Agency for Academic Exchange (NAWA) within the
program STER - Internationalization of Doctoral Schools"

Dean of the SGH Doctoral School

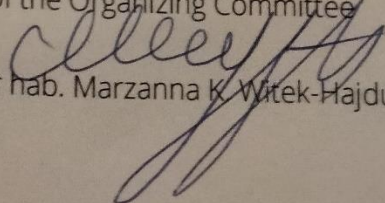
Prof. dr hab. Wojciech Pacho

Deputy Dean of the SGH Doctoral School

Head of the STER Project

Head of the Organizing Committee

Prof. dr hab. Marzanna K. Witek-Hajduk

Історичні типи міст та їх основні характеристики

Тип міста		Основні характеристики
Доіндустріальне місто (IV-II тис. до н.е. – друга пол. XVIII ст.)	Стародавнє місто (IV-II тис. до н.е. – IV ст. н.е.)	1) Перші шумерські міста в Месопотамії (Урук, близько 3500 року до н. е.). 2) Розквіт міста Вавилон (III тис. до н.е.). 3) Антична Греція (поліси з центром-метрополісом): громадські будівлі, укріплений акрополь, під акрополем – місто із власним центром і площею (агорою). 4) Стародавній Рим: нові види міських споруд (форуми, амфітеатри, мости, акведуки), водопроводи, комплекс громадських будівель, у публічному управлінні – система римських законів «Бревіарій Аларіха», «Римський мир», надання права на самоврядування – муніципії (лат. municipia) окремим містам, правила архітектурного планування великих міст (кожне місто мало: форум – площу з обов'язковим набором публічних споруд, базилік, храмів; систему вулиць з житловими будинками, крамницями, конторами, місцями видовища, складами; складну систему інженерних споруд і комунікацій: водогін та каналізацію, мости, дороги, віадуки, акведуки, дренажні системи).
	Середньовічне місто (V – VIII ст.)	Головні будівлі в середньовічному місті – замок, собор, ратуша. Поділ праці – відділення ремесла від сільського господарства, цехи.

	Ідеальне місто Ренесансу (XIII-XVII ст.)	Містобудівна ідея Ренесансного урбанізму. Приклади: м.П'єнца в італійській Тоскані (поєднано всі головні споруди міста: палац Пікколоміні, собор і мерію); італійське місто-фортеця Пальма Нуова (форма 9- кутної зірки), м.Жовква в Україні (у формі зірки). Ексклюзивний статус ядра міста (будинки еліти – в центральному ядрі, нижчі класи – на периферії).
Індустріальне місто (XIX – XX ст.)	Індустріальне місто	1) місто як «базова одиниця» розселення; 2) мобільність (транспорт та організація руху транспорту і пішоходів у місті); 3)цілеспрямована руйнація збудованого середовища міста, руйнація меж міста та знищення його «образу». Безпрецедентна урбанізація і неконтрольоване розростання міст. Формування житлових районів за статусним становищем та приміських зон. Перетворення вулиці на осередок публічного простору. Публічне управління містом набуває особливої актуальності.
	Місто модернізму (поч. XX ст.)	Ідея ефективного розселення (доступність масового житла, функціональне зонування території міста, забезпечення транспортного сполучення, обслуговування, відпочинку, освіти, охорони здоров'я, ефективне управління і планування (адміністративний поділ, розробка генеральних планів, створення відповідних інституцій, втручання уряду в політику масового будівництва дешевого житла). Нові моделі розвитку міст: Тоні Гарньє «Промислове місто», Ле Корбюзьє «Променисте місто».

Постіндустріальне місто (кінець XX ст.)	Постіндустріальне місто (з 16.05.1972 р.)	Перехід до стратегічного планування розвитку міста та регіонального планування. Постметрополіс як нова «гео-форма» постіндустріального міста. Розвиток глобальних міст.
Сучасне місто (кінець XX – поч. XXI ст.)	Розумне місто (з 1996 р.)	Практичне застосування інтернету речей, хмарних обчислень та інтеграції великих даних у повсякдення. Розвиток цифрової інфраструктури.
	Креативне місто (кінець XX ст. – поч. XXI ст.)	Культурні ресурси – ключ до творення креативного міста. Як зазначають урбаністи, ідеальним містом 2019 р. для розвитку креативної економіки мало б стати поєднання Парижа (креативні робочі місця), Будапешта (робочі місця в нових секторах креативної економіки) й Ейндховена (інтелектуальна власність і патенти).
	Еко-місто (кінець XX ст. – поч. XXI ст.)	Еко-міста – це поселення, основні складові яких функціонують як єдиний живий організм. Для створення комфортного міського середовища використовуються захисні властивості рельєфу, виконується озеленення усіх поверхонь будинків та благоустрій прилеглої території, створюються еко-поліси (наприклад, «Еко-сіті» у Китаї, «Місто під куполом» (Дубай) в Об'єднаних Арабських Еміратах, «Місто сонця» (Цесіс) у Латвії та ін.).

Джерело: узагальнено автором [72]